

**LÖSEPENNING
FÖR
WURMBRANDS**

Av ANUTZA MOISE

LÖSEPENNING
FÖR WURMBRANDS

LÖSEPENNING FÖR WURMBRANDS

Av

Anutza Moise

EVANGELIIPRESS - ÖREBRO

Ranson for Wurmbrand

Swedish Edition

Copyright 2015 Voice Media

info@VM1.global

Web home: www.VM1.global

All rights reserved. No part of the publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic, or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. For permission requests, email the publisher, addressed “Attention: Permission Coordinator,” at the address above.

This publication **may not be sold, and is for free distribution** only.

FÖRORD TILL DEN SVENSKA UPPLAGAN

För mig som översättare har det varit särskilt gripande att arbeta med denna bok, eftersom jag blev översättare tack vare Richard Wurmbrand och Anutza Moise: han hade skrivit den självbiografiska och starkt kristusförhålligande boken "Kristus på judarnas gata" i Rumänien, medan lösepenningen honom ovetande höll på att insamlas i väster, och då han med maka och son kom ut samt manuskriptet strax därefter utsmugglats, hade den just sjukpensionerade Anutza Moise med möda knackat ner dess översättning från rumänska till norska. Ödet ville, att det skulle falla i mina händer.

Gud hade lett min väg till Svenska Israelsmissionen i Stockholm, där jag arbetat några år men just sagt upp min tjänst, eftersom jag erfor, att Gud ville något annat med mitt liv, jag visste inte vad. Det var i januari 1966. Då kom Richard Wurmbrand på besök till vår mission ifrån Norge. Han ville berätta för de svenska trossyskonen om sitt liv och familjens underbara räddning. Det var ett oförglömligt möte.

Dagen därpå hälsade vi på varandra. Därefter löd hans första ord rakt på sak: "Vill du bli min sekreterare?" Det ville jag inte, därför att jag kände mig oduglig, man han reste sin väg och några dagar senare började bitar av manuskript på norska från en bok fullt i stil med "Tusen och en natt" att dimpa ner i min brevlåda. Då mitt arbete var slut för dagen, satte jag mig åter vid skrivbordet kvällar och nätter — och översatte. Boken

gav mig ny kraft. Jag kan därför instämma i hans egna ord om fängelsetiden, citerade i föreliggande bok: "Men vad mera var: vi var svaga, och vår svaghet gjorde oss starka. Eftersom vi saknade all egen kraft, kom Gud oss till hjälp och gav oss sin styrka. Himlen var öppen över oss och visade oss sin härlighet."

"Kristus på judarnas gata", som bör läsas jämsides med Anutza Moises bok, eftersom de kompletterar och bestyrker varandra, fick de finaste vitsord av den svenska publiken: "En otrolig bok, orädd, rättfram, kontroversiell", skriver någon. Och en annan: "Sällan har en bok gjort ett så starkt intryck på mig."

Anutza Moises bok heter egentligen "En av Guds minsta". Hon menar därvid sig själv. Senare fick jag lära känna denna "lilla" och bilda arbetslag med henne och dem, för vilkas underbara räddning hon utgjort hävstången. Därav mitt djupa engagemang i "En av Guds minsta" och min förkrosselse vid läsningen: vilket mod, vilken värdighet, värme och medmänsklighet hos de judiska personligheterna och andra i denna berättelse, mitt under krig, vanära och hemskaste förföljelse! Gud, gör oss själva till sådana människor!

Författarinnan mottar gärna brev från läsekretsen, vilka kan sändas till adressen "Martyrernas Röst", Box 3074, 750 03 Uppsala 3, en gren av det redan världsvida missionsarbete, till vilket "en av Guds minsta" är en direkt orsak. Henne tackar

översättaren.

INLEDNING

Då jag sommaren 1964 fick höra, att Richard Wurmbrand hade frigivits från fängelse, brast jag i glädjetårar. Äntligen, efter så många år, hade mina och oräkneliga andras böner blivit besvarade!

Richard och hans hustru Sabina, av alla känd som Bintzea, var och är mina närmaste vänner på jorden. Vid det laget hade jag inte sett dem på sjutton år, inte sedan jag själv som flykting bort från kommunismen hade sagt farväl till dem i Bukarest och illegalt banat mig väg över gränsen på en mardrömslik flykt till väster och friheten. Då hade jag allvarligt försökt att övertala dem att följa med. Men de hade vägrat i känslan att Gud ännu hade något för dem att uträtta i Rumänien.

Sedan dess hade de genomgått ousägliga vedermödor. Båda hade varit i fängelse och i slavarbetsläger, Richard sammanlagt fjorton år. Något av hur den erfarenheten hade satt sina spår på honom uppenbarades i ett märkligt brev han skrev till mig några veckor efter sin frigivning. Jag skulle förstå mer senare, då vi möttes i väster. Ty Richards frigivning från fängelse var bara första steget mot det mål, för vilket jag arbetat och bedit så länge — nämligen att föra Richard och Bintzea och deras son Mihai ut till den fria världen. Brevet lød:

Vår kära Anutza!

Vi har mottagit ditt brev. Vi har även fått reda på att vi erhållit våra visa. För tillfället har vi lika litet som du någon aning om när eller hur vi kommer.

Långsamt vänjer jag mig vid mina nya livsvillkor. Jag märker också, att ens andliga liv får nya aspekter, då man är tillbaka i familjen.

Då jag var skild från familjen och trossyskonen, kände jag mig omsluten av Guds eviga armar. Men det var som ett moln, som omsluter de snöhöljda bergstopparna. Gudsgemenskapen var som en isbelagd sjö, som återspeglar månskenets kalla glans. I det famntaget — liksom i en eld, som långsamt fallnar — dog varje personlig önskan, eller rättare sagt somnade in vid Frälsarens bröst. Ty varje jagets särskilda böjelse är som en handling av trolöshet, begången av en drottning. Det är meningslöst att fråga Frälsaren en endaste gång: "Vill du, att jag ska göra det eller detta?" Vad han vill har uppenbarats och inskrivits i vårt nya väsen ända från evigheten. Lugnt, utan att ställa den minsta fråga, vilade jag bara stilla.

Men nu är detta omöjligt. Livet har åter fångat mig i sin storm. Jag är yr i huvudet av så många intryck, problem, nya plikter. Så invecklat allt är i er värld och hur enkelt det var i den värld, varifrån jag kommer! I er värld driver minsta handling oss in liksom i ett väldigt kugghjul, som aldrig tycks upphöra att gå runt. Ingen kan begå en synd, ty denna enda synd frigör och bemänger sig med tusentals andra. Man kan inte slå ned på en skyldig människa utan att andra, som inte är skyldiga, måste lida på grund därav. Till exempel: man skickar en tjuv i fängelse, men till följd därav får hans små barn lida. I världen här nere kan varje gest, varje handling släppa lös tragedier långt i fjärran.

Det fanns en man i Betlehem, som gjorde en god gärning: han gav husrum åt Herrens moder, så att hon kunde föda honom i ett stall. Den dramatiska följden blev, att alla småbarn i den staden måste dö.

I världen här nere kan ingen handling kalkyleras. Du vet inte följderna av det du gör — ens om det är något gott. Men i andens värld, där jag har bott till nu, fanns det ingen möjlighet att göra sig gällande: mord mördade inte, stöld avhändade inte, lögn bedrog inte. Allt som hände inträffade bara inom mig själv. Och varje skönhet och glädje var ogrumlad.

Nu har jag inte längre detta privilegium. Synden vakar över ens minsta steg, till och med när man gör gott, till och med när man håller Guds lag. Här kan man bara leva av nåd, endast genom att förlita sig på Guds innerliga deltagande och visdom, som löser alla problem. Därför håller jag med Luther, då han säger, att "Lagen är ett förtappelsens ord, ett vredens, ett sorgens, ett smärtans ord. Lagen är Domarens ord till den anklagade, ett ord som förvirrar och förbannar." Guds lag ger oss dåligt samvete, oro i hjärtat, ett hjärta som bävar på grund av de synder, som lagen uppenbarar för oss, utan att därigenom kunna rentvå oss från dem. Utan lagen lever vi i lugn förtröstan på att Gud styr våra steg genom livets irrgångar — också då saker händer oss eller vi gör saker, som vi själva inte förstår.

Hälsa alla våra kära! Om ett par dagar reser jag till ett sanatorium vid havet. Kanske Bintzea också kommer för att vara hos mig några dagar. Men i mitt tyckte behöver hon mer vila än jag.

Jag omfamnar dig.

RICHARD

Det blev emellertid så, att mer än ett år skulle gå, innan jag hälsade dem välkomna, sent en kall decemberkväll vid Oslos flygterminal. Jag var utesägligt lycklig att träf-

fa dem! Ingen av oss var densamme som förr. Men vår vänskap var oförändrad.

Livet är fullt av nya begynnelse. Vi var nu alla tre över femtio, en ålder då de flesta hoppas ha skapat sig en lugn och säker tillvaro. Richard och Bintzea var utblottade, då de måst lämna kvar de få tillhörigheter, de haft. Vad mig beträffar, hade en hopplös kamp mot ledvärk tvingat mig att sluta arbeta, och jag hade föga hopp att finna ett nytt jobb. Några månader tidigare hade det tyckts, som om mina aktiva dagar varit över. Snart skulle jag finna mig ivrigare sysselsatt än någonsin förr.

Richard hade kommit ut ur lidandets ugn med en klar insikt om Guds realitet samt om de andliga sfärer, där sannerligen goda och onda makter kämpar om människans själ. Han hade sett kommunismen som dessa ondskefulla maktens högborg och beslutat att ägna all sin energi åt att vinna den kommunistiska världen för Kristus.

Det har varit min stora förmån att engageras i Richards arbete, alltsedan han kom till väster. Mer än någon annan har han under de gångna få åren varit redskapet till ett väckande av liknöjda kristna inför farorna i det totalitära gudlöshetssystem, som har makten över en så stor del av världen, samt inför lidandet hos dem, som försöker bära vittnesbördet om Kristus inom detta system. Han har grundat "Kristna missionerna till den kommunistiska världen" i ett femtiotal länder. Genom sina predikningar och böcker har han samlat in pengar, som har använts till att hjälpa dem, som lider för sin tros skull, och jag har fått spela min lilla roll, när det gällt att föra denna hjälp till dem, som behöver den.

Om någon under min flicktid i Rumänien hade sagt mig, vilken vändning mitt liv skulle ta, skulle jag haft svårt för att tro det. Men då jag blickar tillbaka, verkar det som om hela mitt liv varit en förberedelse för denna uppgift.

BARNDOMEN

Jag var två och ett halvt år, då min mor dog. Hennes begravningsdag är mitt tidigaste distinkta minne. Ännu kan jag tydligt och klart erinra mig känslan av övergivenhet och förvirring, hur jag skrek och sprang efter de människor, som bar ut hennes kropp, samt hur min mormor tog mig i sina armar och tröstade mig. Det var i juli 1916.

Min far var inte hemma just då. Faktum var, att han ännu inte hade sett mig. Han hade begivit sig till Kanada i november 1913, innan jag var född, och då min mor var havande hade det beslutats, att hon skulle följa honom med barnen, så snart hon kunde. Men första världskriget bröt ut, och min far återsåg aldrig min mor.

Med min bror Chaim och min syster Rakel fortsatte jag att bo hos mormor. Hon ägde en liten restaurang, och vi behövde aldrig gå hungriga trots livsmedelsbristen under krigstiden. Vi barn blev mycket bortskämda av den övriga familjen, särskilt av moster Fanny och morbror Milo. Morbror var så ung, att jag betraktade honom som en äldre lekkamrat. Han brukade jaga mig runt bordet och kasta mig upp i luften och hittade alltid på nya sätt att roa mig. Vad moster beträffar, tyckte jag hon var den vackraste varelsen i världen, och jag älskade henne av hela mitt hjärta. Hon måste ha haft något slags profetisk inblick — plötsligt började hon kalla mig *Jeschulein*, vilket är jiddisch för "lille Jesus".

Trots att jag var bortskämd längtade jag efter en mor och far, liksom andra barn hade. Jag tyckte, att somliga av de barn jag kände inte alls älskade sina föräldrar, och detta kunde jag inte förstå. "Om jag hade en mor och en far, skulle jag älska dem väldigt mycket", brukade jag säga till mormor. Men min mor var död, och var min far var, visste jag inte.

Men 1919 kom han tillbaka. Mormor, som var mycket

tjock, befann sig på toaletten ute på gården, då hon hörde hur folk sprang om varandra och ropade. Medan hon undrade över vad det var för ett oväsen, bankade någon på dörren och ropade:

”Tant Ester, tant Ester, Jitzik har kommit hem!”

Mormor svimmade och föll till golvet, som gav vika för hennes tyngd. Man hade besvär med att få ut henne och bära henne tillbaka in i huset.

Till råga på förvirringen hade två män börjat ett slagsmål i ett ölkafé vid hörnet av vår gata, och polisen hade tillkallats. Det verkade som om hela grannskapet var på väg till vårt hus för att välkomna min far, medan polisen längre ner på gatan försökte återställa ordningen och hopar av nyfikna förbipasserande stannade för att se, vad som var på färde. Hela gatan var som en upp- och nedvänd bikupa!

Men inne i vårt hus var det ett glatt återseende, fastän dämpat av sorgen, att mor inte hade fått leva för att se far igen. Jag, som så hade längtat att far skulle komma tillbaka, vågade inte närma mig denne främmande, prydliga man. Det tog dagar, innan jag självmant hittade vägen till hans knä, men från den stunden var vi mycket goda vänner ända till hans död 1946.

Vi fortsatte att bo hos min mors familj till följande år, då alla beslöt att emigrera till Amerika. Mormor försökte med all makt att få far att förena sig med dem, men han föredrog att stanna i Rumänien. Han vägrade absolut lyssna till hennes förslag, att hon skulle få ta Rakel, Chaim och mig med sig. Liksom alla judiska föräldrar var han mycket fästad vid sina barn. Så de måste resa utan oss, och vi stannade kvar i huset, en liten familj utan mor.

Förhållandena var mycket svåra över hela Europa i dessa efterkrigsår, och Rumänien var inget undantag. Det var stor arbetslöshet och desperat fattigdom. Min far hade turen att få ett arbete för Röda Korset. Han fick dela

ut nödhjälp. Detta innebar, att vi måste flytta till Constanza, där vi kom att bo i själva palatset, där kungen och drottningen brukade vistas på sin semester vid Svarta havet. De hade nådigt ställt det till förfogande för hjälparbetet. Bäst av allt minns jag den stora, vackra parken, full med blommor och fjärilar, där jag älskade att leka. Vi hade en guvernant att se efter oss, och jag kände mig som en verklig prinsessa.

Men — tyvärr — efter några år upphörde Röda Korset med sin verksamhet och min far befann sig åter utan arbete. Nu skulle det bli ganska besvärligt. Vi flyttade till pappas hemstad, där hans enda syster ännu bodde. Denna faster var gift med en bagare, och de hade en stor familj. Först kunde vi leva av de pengar, som pappa hade förtjänat i Constanza. Han hyrde ett hus och betalade för en kvinna, som tog hand om oss. Då pengarna var slut och han fortfarande saknade arbete, bad han att få bo hos faster Sofi.

Jag tyckte mycket om min faster, men hennes man, som var tämligen snål ifråga om pengar, gillade ingalunda förslaget att få ytterligare tre munnar att mätta. Våra kusiner var som de flesta andra barn: då de hade haft något ofog för sig, sade de, att de inte gjort det. Speciellt två av dem hade sitt stora nöje i att nypa oss så ofta de vuxna inte såg på, och jag var alltid täckt med blåmärken. Chaim, Rakel och jag var bättre i skolan än våra kusiner, och detta blev ett annat tvisteämne mellan oss. Så fort de kunde spela oss ett spratt, gjorde de sitt yttersta av situationen. Lyckligtvis insåg faster Sofi och de två äldre barnen vad som försiggick och tog vårt parti mot de yngre. Därför var tiden i min fasters hem inte uteslutande olycklig.

Det var vid denna tid jag först började uppleva en djup gudslängtan. Jag minns, hur jag gick till synagogan varje lördag tillsammans med hela familjen och återvände hem till en härlig middag — och sedan eftermiddag

gens lugn, medan de vuxna tog sig en lur och jag brukade sitta och titta ut genom fönstret och försökte hitta Gud någonstans men ändå kände, att han var så långt borta.

Denna mycket påtagliga gudslängtan växte sig allt starkare för varje sabbat, men det fanns ingen, som jag kunde tala med om mina problem. Därför försökte jag att vara snäll och lydig, så att jag åtminstone skulle behaga Gud i det avseendet. Då jag var ute och gick, var jag alltid noga med att gå över på andra sidan gatan, när jag kom till en kyrka, som man hade lärt mig. Jag kunde ju bli besmittad genom att gå för nära den. Om jag råkade få syn på någon bild av Jesus i en lärobok, täckte jag alltid över den med handen, då jag vände bladen. Jag var rädd att synda genom att se på den.

Den dag kom, när min farbror tröttnade på oss och packade våra väskor och begav sig iväg med oss för att finna min far. Vi måste vänta flera timmar i Ploesti, där vi bytte tåg. En man, som fattade tyckte för mig, gav mig några slantar, som min farbror omedelbart tog ifrån mig och gick att köpa sig en drink för. Väl på ölkaféet glömde han totalt bort oss, och då han långt om länge återvände, hade tåget för länge sedan gått. Vi måste nu sitta på stationen hela natten, innan ett nytt tåg anlände.

När vi äntligen var vid destinationsorten, fanns pappa inte där, och ingen kunde säga oss, vart han hade begivit sig. Så det enda min farbror kunde göra var att ta oss med sig tillbaka. Våra kusiner började en ny omgång nyp och ofog, så att märkena på våra hjärtan till och med var värre än de blåmärken man kunde se på våra kroppar. Då pappa återkom och fick höra, vad som hänt, for han för att hämta oss.

Vid det laget var jag sju och ett halvt år gammal.

För en änklings med tre barn, som måste gå till arbetet utan att ha någon att se efter dem, var livet ett problem. Då berättade en av pappas vänner för honom om en skola, som sköttes av utländska lärare och som hade

internat. Mannen antog, att där skulle finnas plats för oss.

En bistert kall februaridag 1922 sade pappa till oss: "Sätt på er ytterkläderna! Vi ska gå på promenad."

"Vart ska vi gå?" önskade jag veta.

"Vänta och se", var allt han ville säga.

Vi gav oss iväg till motsatta änden av stan. Det verkade, som om vi gick i timmar. Varje gång jag frågade, vart vi var på väg, fick jag samma svar: "Vänta och se!"

Slutligen vände vi in genom en gnisslande grind på en rymlig gård, där en stor, vargliknande hund började skälla för fullt vid åsynen av oss. Detta djur skulle senare bli en god vän till mig, men just nu var det skönt att ha pappas hand att hålla fast i.

Inne i huset hälsades vi av två damer, en yngre och vacker, den andra medelålders och allvarlig. Jag tyckte den yngre liknade bilder jag sett av änglar. Det var bara vingarna som fattades. Hon utstrålade en frid och ömhet, som jag aldrig tidigare upplevt, och intuitivt fäste jag mitt hjärta vid henne. Det var Olga Olaussen, som några år tidigare hade vigtt sitt liv i tjänst för den norska missionen till judar, Israelsmissionen. Hon var så vänlig, att då ögonblicket kom för pappa att lämna oss och jag förstod, att vi skulle bli kvar, var jag inte så bedrövad, som man kunnat tänka sig, lämnad som jag var åt främmande människor. Min ande hade redan känt beröring av den kärlek och frid, som omslutit mig från det ögonblick jag trätt in i huset.

Israelsmissionen hade en flickskola i Galatz, och där var fröken Antonia Aniksdal rektor. Vi kallade henne Herzi, därför att hon var så *herzig*, det tyska ordet för söt. Rakel skickades till den skolan, och även Chaim gick i en skola i staden, men då man tyckte jag verkade ganska liten och späd för min ålder, fick jag lektioner hemma. Pappa hade lovat att komma på besök varje söndag,

så jag var riktigt lycklig — vi hade regelbundna måltider, ett rent hus och allt vi barn behövde — fastän jag till en början saknade honom oerhört.

Första lördagen efter vår ankomst sade man oss, att vi skulle få vara med om något de kallade sabbatsskola. I själva verket var det söndagsskola, men den ägde rum på lördagseftermiddagar.

Salen var full av barn, och detta var första gången jag såg Herzi. Sedan vi hade sjungit några psalmer, började hon berätta en historia för oss. Den handlade om en fattig änka, som hade förlorat sin ende son, och nu var hon på väg till begravningsplatsen och grät bittert. Också jag snyftade högljutt och mindes min mors begravning och hur hemskt det var att förlora någon man älskade.

Fastän gråtande, lyssnade jag uppmärksamt till vad Herzi hade att säga. Hon berättade för oss, hur en man vid namn Jesus hade mött begravningsståget och hur han, då han såg kvinnan gråtande, hade stannat för att trösta henne. Därpå talade han till pojken, som var död, och pojken satte sig upp och var inte längre död.

Vanligtvis var jag ett mycket blygt barn, men jag blev så slagen av denna underbara berättelse, att jag hoppade på fötter och frågade med hög röst:

”Är det sant?”

Herzi svarade:

”Ja, det är alldeles sant.”

Jag måste bli alldeles säker, så jag frågade igen:

”Är det verkligen sant?”

Herzi svarade med stort allvar:

”Ja, verkligen sant.”

Jag slog ihop händerna och brast i skratt av glädje, och den lycka jag kände då, har genomströmmat mitt liv allt sedan dess. Fastän jag aldrig lärt känna Jesus förut, trodde jag på honom från det ögonblicket. Och detta anser jag vara min omvändelse.

Senare, då jag växte upp och mötte livets svårigheter, fick jag kämpa mången kamp för att bevara min tro, men Herren Jesus Kristus har aldrig svikit mig. Min längtan och hunger efter Gud tillfredsställdes av honom den där eftermiddagen, då jag ännu var ett barn.

NYA VÄNNER

Vintern gick och med vårens ankomst invaderades missionen av unga *chalutzim*, pionjärer, som oftast kom från Polen på sin väg att skapa sig ett nytt hem i Palestina. Medan de väntade på att få sina papper i ordning, stannade de till hos oss och fick så möjlighet att höra evangelium. Många kontakter gjordes här, och missionen genljöd av de ungas glada sång. De sjöng mestadels patriotiska sånger på hebreiska, men de lärde sig också vissa kristna psalmer. Jag avundades dem att få resa till det land, där Jesus hade levt.

Om sommaren for vi upp i bergen, och för mig betydde detta mer än bara frisk luft. Jag skaffade mig två mycket kära vänner i Vulcan i Transsylvanien. Den ena var en mycket gammal dam. Martha Galka hade varit lärarinna men var nu pensionerad och bodde med sina båda systrar i ett litet hus vid skogsbrynet. Jag har sällan träffat en kvinna så ful att se på, men Martha hade en inre strålgans så stor, att då man tittade på henne, lade man bara märke till denna.

Ett verkligt underbart kamratskap förenade denna

gamla kvinna och den lilla åttaåriga flickan. Hon berättade för mig om Jesus och alla möjliga underbara saker, och mitt hjärta var som en trädgård, som absorberar allt det solsken den länge varit utan, så att Guds kärleks blomster genom Jesus Kristus kunde slå ut i full blomning.

En sommar, då vi anlände till Vulcan, möttes vi av nyheten, att hon hade dött några dagar tidigare, men vi hade kommit precis i tid för begravningen. Jag grät mycket vid tanken på att jag inte mer skulle få se henne på jorden. Det var andra gången döden hade berövat mig någon jag älskade, men denna gång var jag tröstad vid tanken på att Jesus skulle låta henne uppstå från de döda.

En ännu märkligare vänskap uppstod den där första sommaren. Byn var känd för sin rena luft, och av den orsaken brukade en ung man från Bessarabien — låt oss kalla honom Ivan — tillbringade varje sommar där, eftersom han led av tuberkulos. Ivan var omkring trettio år och ogift. Han tog mig med på promenader i skogen, lärde mig körer och bibelverser och vi blev oskiljaktiga. Snart började han att kalla mig *ficutza*, som betyder "liten dotter" på rumänska, och jag kallade honom *Papotjka*, det ryska ordet för "lille far".

Många år senare råkade jag se en fransk film, *Söndagar med Cybèle*, som i mitt minne livligt återkallade vår vänskap. I filmen får vänskapen med den lilla flickan och den amerikanske soldaten ett tragiskt slut, liksom min vänskap med Papotjka. Då ryssarna tog Bessarabien från Rumänien år 1939, var Ivan en av de första kristna, som deporterades till Sibirien. Där underkastades han tortyr och avled några år senare. Lyckligtvis anade ingen av oss dessa lyckliga dagar, vad livet senare hade i beredskap åt oss.

Följaktligen var somrarna i Vulcan soliga på mer än ett sätt. Då hösten kom och vi måste skiljas, skrev vi långa brev till varandra. En sommar dök Ivan upp med en ung

kvinnan, som han presenterade som sin hustru. Hon var en späd varelse med blå ögon och ett älskligt leende. Man kunde ha trott, att den lilla flickan och den unga hustrun skulle bli svartsjuka på varandra — barnet, därför att det måste dela Papotjkas kärlek och vänskap, och den unga hustrun, därför att hennes man inte gav henne all sin uppmärksamhet under deras smekmånad. Men det förunderliga var, att även vi två blev mycket goda vänner. Och många år senare, då vi inte visste, vad som hade hänt med Ivan efter deportationen och hon hade flyttat till Bukarest, fick jag trösta Fedora och försökte på alla tänkbara sätt att bli henne till hjälp.

På hösten, då vi återvände till Galatz, invaderades missionen åter av *chalutzim*. Därpå kom vintern, och med den min första jul. Något mystiskt hade försiggått i flera dagar. Vi barn, som aldrig upplevt en kristen jul, undrade vad det hela rörde sig om.

En eftermiddag kläddes vi upp i något liknande maskeraddräkter och fördes till en annan av missionens byggnader, där alla *chalutzim* väntade på oss. En liten pojke sade ideligen, ideligen: "Jag vill se ljusen, jag vill se ljusen!" Vilka ljus? undrade jag.

Vi fick sätta oss vid ett långt dukat bord, och efter en rik måltid slogs dörrarna till sällskapsrummet upp, och där, mitt i rummet, stod ett jättelikt träd, dekorerat med vackra leksaker och figurer och upplyst av otaliga ljus. O, hur underbart! Aldrig i livet hade jag sett ett sådant träd. Så detta var alltså vad den lille pojken önskat se! Inte att undra på hans spänning!

Under trädet fanns högar av paket, som var inslagna i kulört papper. Herzi läste julevangeliet, vi sjöng julsånger, och till slut kom julklappsutdelningen. Jag var utklädd till ängel och gick runt till alla med deras paket. Glädjen och förvåningen vid mottagandet av paketen syntes i allas ansikten. Allt var ju så oväntat.

Knappast någon av de närvarande, utom förstas mis-

sionärerna själva, visste vad jul var — särskilt *chalutzim* från Polen hade upplevt något helt annorlunda, då de kristna högtiderna firades. Det var dagar reserverade för judeprygel och pogromer. Fastän jag inte haft sådana sorgliga erfarenheter, hade jag dock aldrig deltagit i en så stor glädje. Och kvällen kröntes av att jag fick min egen dyrbara gåva, ett Nya testamente med löfte om en hel bibel, om jag hade läst igenom det före nästa jul. Och då nästa jul kom, fick jag min första egna bibel.

Det huvudsakliga arbetet för Israelsmissionen, som vid den tiden inte hade några män i sin stab, gällde kvinnor och barn. På det viset fann jag en ny vän. Lina Poliakoff var syskonbarn till den första omvända i Galatz, som vi kallade tant Dora. Tant Dora var min lärare och nu blev hon Linas också. Lina kom från Bessarabien, så hon blev sannolikt deporterad eller dödad, då tyskarna invaderade 1940. Vi hörde sedan aldrig mer från henne eller hennes familj eller från många andra av våra judiska och jude-kristna vänner.

Med tiden blev många andra flickor och några pojkar upptagna och uppfostrade av missionen, så att vi blev en stor familj. Syster Olga hade hand om allt det praktiska och var som en mor för oss.

Rakel och Chaim lämnade missionen efter ett par år och bodde sedan med pappa. Jag hälsade ofta på hos dem, eller också kom pappa för att hälsa på mig. Söndagar var dagar att se fram emot. Han brukade ta oss ut på promenad, och jag hade alltid förmånen att hålla hans ena hand. De två andra syskonen fick dela på den andra handen! Jag minns ännu beröringen av hans varma fingrar, som slöt sig om mina. Han var djupt fästad vid oss och vi älskade honom tillbaka. Det enda, som bedrövade honom, var, att jag brukade tala om Jesus.

Min älsklingspromenad på söndagar gick till en offentlig park, där det fanns en stor mängd vackra blommor, särskilt penséer, som jag tyckte mest om. Ibland kunde

jag slinka iväg för att prata med blommorna, men jag måste vara försiktig så ingen såg mig, eftersom jag visste, att de då skulle skratta. Så ofta pappa hade råd, köpte han oss sötsaker och kakor eller tog oss med på bio. Då han saknade arbete, promenerade vi bara. Han var skogsarbetare, så när han verkligen hade ett arbete, tjänade han bra med pengar, och då brukade han överhopa oss med presenter.

Missionsbyggnaderna tillhörde två äldre grekiskfödda damer, fröknarna Curatos, av vilka Herzi brukade få engelska lektioner. En kväll, då hon skulle iväg på lektion, fick hon plötsligt stark huvudvärk och skickade Chaim, som då ännu bodde på missionen, över till dem med återbud.

Vi gick alla tidigt till sängs den kvällen, och nästa morgon blev vi överraskade, när brevbäraren chockad kom för att säga oss, att han hade funnit fröknarna och deras två hembiträden döda. Syster Olga och Rakel sprang över till huset, där en fruktansvärd syn mötte dem. De två systrarna låg mördade i sällskapsrummet, och de två hembiträden i en pöl blod i köket. Senare upptäcktes det, att älskaren till det ena hembiträdet hade kommit för att råna.

Vilda rykten spred sig i staden, och historien nådde min far, att någon av missionens lärare och barn hade blivit mördade. Lina och jag satt just och tittade ut genom fönstret, utan att veta riktigt vad som hänt och med stränga order att inte öppna dörren för någon främling, då jag plötsligt såg pappa komma springande som en däre mot huset. När jag öppnade dörren, kunde han knappt tala av glädje över att vi alla var i livet. Jag anar, att det var då han fick den hjärtåkomma, som senare ändade hans liv.

En dag dök pappa upp med en dam och frågade mig, vad jag skulle tycka, ifall hon blev min mor. Jag svarade rakt på sak, att jag inte alls skulle gilla det, särskilt som

jag under tiden hade blivit så fästad vid syster Olga, att jag inte kunde tänka mig någon annan i den rollen. Om min reaktion hade något att göra med saken, vet jag inte, men pappa gifte aldrig om sig.

Syster Olga gav mig all den kärlek och ömhet, en mor kunde ge. Då jag var sjuk, vårdade hon mig tillgivet. Hennes kärlek omslöt mig dag och natt, och hon gjorde ständiga uppoffringar för min skull. Jag minns speciellt en sommar i Vulcan. Vi var på utflykt, då någon föreslog, att vi skulle bestiga ett berg. Alla skulle gå, vuxna och barn. Alla utom jag. Jag var inte stark nog för denna ansträngning. Syster Olga erbjöd sig frivilligt att inte gå för att kunna hålla mig sällskap. Jag förstår nu, vad detta måste ha betytt för henne, som ju kom från ett bergland. Men i stället för att roa sig själv med de andra, stannade hon med mig och berättade sagor och hittade på lekar för att få tiden att gå.

En annan sommar plockade jag svamp i skogen, då jag föll över en sten och fick en ful skråma. Det måste ha funnits en giftig svamp bland dem, jag hade plockat, för jag fick blodförgiftning och doktorn kunde inte lova, att jag skulle överleva. Syster Olga sände ett telegram till min far och vakade över mig dag och natt, tills faran var över. En natt, då hon sov vid min sida, erfor jag en mystisk kraft från hennes kropp, och följande dag hade jag övervunnit krisen. Jag är helt övertygad om att jag verkligen kände den där kraften. Så det var inte att undra på att jag älskade henne, som jag skulle ha älskat min egen mor. En dag frågade jag henne, om jag fick kalla henne Mammi, och så har det varit alltsedan dess.

Mammi bor nu i Israel. Då hon tvingades lämna Rumänien, bad hon missionen att överflytta henne till tjänst i Israel, där så många av hennes "barn" bor. Det är mer än sant, vad Jesaja säger i kapitel 54, första versen: "Den ensamma skall hava många barn, flera än den som har man." Mammi har varit en inspiration och ett föredöme

i gudsöverlåtelse och kärlek för många unga flickor och pojkar, som nu är spridda över hela världen.

En sommar i Vulcan, då jag satt och drack eftermiddagste i fröken Galkas hus, presenterades jag för en ung soldat. Han var lång och stilig och mycket artig — så artig, att han till och med kysste mig på handen. I det ögonblicket upphörde mitt hjärta att slå, sedan gjorde det en volt och satte igång att klappa så häftigt, som jag aldrig känt det göra förr. Jag hade blivit kär! Denne unge man skulle bli en duktig missionär och en välsignelse för många. Hans namn var Isaac Feinstein. Det var genom honom, som många år senare en annan duktig missionär skulle födas till levande tro på den korsfäste och uppståndne Jesus Kristus — Richard Wurmbrand.

Isaac Feinstein hade blivit omvänd genom den engelska *Church Mission to the Jews*, som verkade i Bukarest. Efter avslutad militärtjänst blev han handelsresande, och hans resor förde honom ofta till Galatz. Så fort han kom till missionen, ekade huset av hans glada skratt, och han hittade alltid något sätt att visa oss barn sin uppmärksamhet på.

Jag lade märke till att Herzi och Mammi hade långa samtal med honom, och senare fick jag veta, att de via Israelsmissionen hade erbjudit honom missionärsutbildning och därpå arbete inom missionen. En påsk kom han på semester med sin fästmö, en schweizisk lärarinna vid en av *Church Mission to the Jews'* skolor i Bukarest. Då tvingades jag att begrava min första kärlek. Det var en aning pinsamt, men ingen misstänkte något.

Efter giftermålet reste det unga paret till Warszawa för att sätta sig in i missionärskallet. Jag tror, att de pengar som spenderades härpå var den bästa investering Israelsmissionen någonsin gjort. Feinstein var inte bara en stor missionär utan också en inspirationskälla för alla, som träffade honom. Han hade ett underbart sinne för humor, vilket gjorde honom till angenäm gäst vid fester

och andra sammankomster. Men hans verkliga talang var hans oförgätliga sätt att undervisa i de kristliga sanningarna.

En ung omvänd frågade honom en gång:

”Vad menar bibeln med högmodssynd?”

Feinstein svarade:

”Sluta fråga dumma frågor, din idiot!”

Den unge mannen blev arg. Feinstein sade honom leende:

”Ja, nu vet du vad högmod är! Det är att ta illa upp då någon förolämpar dig.”

Tillfrågad av någon annan om vad ”mörkret härutänför” betyder (Matt. 25: 30), den plats, som ska bli de ondas lott, tände han ett ljus, blåste ut det och tände det igen. Frågeställaren begrep genast. Gud är ljus. Gud är överallt. Därför kan det bara vara ljust överallt. Mörkret är en plats, där någon med vilja har blåst ut ljuset. En människan kan tända det igen. Men en dag ska Jesus ta bort tändsticksasken. Man måste tända ljuset fort, så länge man har tändstickorna kvar.

Feinstein var en utmärkt predikant. Hans predikningar var fulla av bilder, som stannade kvar i ens minne.

Jag erinrar mig en, som han hämtade från Aisopos. En häst och en åsna, båda tungt lastade, travade bakom sin husbonde. Åsnan bönföll sin kamrat att befria honom från bördan, om också för en liten stund, annars fruktade han att falla död till marken. Hästen vägrade och åsnan dog under tyngden av sin börda. Då lade husbonden hela lasten på hästen. ”Nåja”, tänkte hästen, ”det är just vad jag förtjänar för min dåliga karaktär, när det gällde att hjälpa min broder som var översiggiven.”

Denna historia rinner mig ofta i minnet, då jag tänker på likgiltigheten hos kristna och judar i den fria världen mot sina trosfränder, som är utmattade av den kommunistiska förföljelsen. Kommer de att vara starka nog att bära bördan ensamma? Vi kan redan sjunga ett

rekviem för kyrkan i Kina och i Sudan. Ska vi tillåta kristenheten att dö ut i Östeuropa också?

NORGE OCH ENGLAND

Då jag blev äldre och min tro växte sig starkare, längtade jag efter att bli döpt. Men jag vågade inte andas ett ord därom till min familj.

En annan ambition, som likaså verkade ouppnåelig, var att få gå i skola i Norge. Antisemitismen var stark i Rumänien, och vi judiska barn led av den lika mycket som de vuxna. Mammi och Herzi hade lovat att stå för utgifterna, om jag skickades till Norge och om min far gav sin tillåtelse, men han tvekade att låta mig resa så långt bort. Besviken som jag var, förstod jag dock hans känslor och insisterade inte.

Men följande år inträffade något, som fick honom att ändra sinne och inse, att om jag skulle få en god utbildning, borde han låta mig fara.

Jag hade förberetts för min examen av tant Dora och hade fått fina betyg i allt utom matematik, där jag ännu inte fått veta resultatet av provet. Vi reste till Vulcan under sommaren, och då vi kom hem på hösten, visste jag fortfarande ingenting. Därpå föll slaget. Jag hade misslyckats — och det betyg jag hade var så dåligt, att jag inte kunde pröva en gång till utan skulle behöva förlora ytterligare ett år.

Jag var inte den bästa eleven, när det gällde matematik, det visste jag, men skälet till eländet var, att jag hade ett judiskt namn, och den person som satte betygen var känd som en av de värsta antisemiterna i Galatz. Resultatet av min muntliga examen var gott, så därför måste man skaffa mig ett dåligt betyg på mitt skriftliga prov för att förhindra fortsatt skolgång.

Jag var otröstlig. Min far hade hoppats, att åtminstone ett av hans barn skulle få högre utbildning, men fastän Chaim var mycket intelligent, brydde han sig inte om skolan. Nu förstod pappa, vad det hela betydde för mig och gick äntligen med på att låta mig resa.

Eftersom både Mammi och Herzi skulle ha sitt hemår, ordnades det så, att jag fick resa med dem. Dagarna flög iväg och jag hade inte tid att tänka på vad denna resa egentligen innebar. Att jag inte skulle få se min far och mina syskon på många år, föll mig inte in. Om jag hade förstått det, skulle jag säkert ha ändrat mig. Åtta långa år skulle förgå, innan jag såg dem igen. Mammi och Herzi återvände till Norge ett par gånger under min vistelse där. Men då de reste, var jag sjuk av längtan efter dem och min egen familj samt mitt hem i missionen i Galatz.

På vår väg till Norge den där sommaren 1928 bevistade vi en kongress i Hamburg, hållen av Internationella judekristna förbundet, vars mål är att inför det egna folket upprätta ett samlat vittnesbörd av de judar, som tror på Kristus.

I förskingringen blir vanligtvis de judar, som omvänds, gärna assimilerade med det folk, bland vilket de bor, i varje fall i andra generationen, då de ofta gifter sig med icke-judar. Somliga av dem är bra kristna, men trots att de då och då kan komma att vittna om Kristus för en jude, har de gått förlorade för den judiska världen. Vårt folk anklagar oss såsom kristna för att ha gått förlorade för den judiska gemenskapen, något som verkligen ofta är fallet. Detta hände till och med bland de första krist-

na. Till en början var de alla av judisk börd, men de av dem, som blev kvar efter Jerusalem's förstörelse år 70, uppslukades så småningom av de växande kyrkorna inom andra folk.

Jude-kristna förbundet är ett kanske romantiskt försök att bevara de jude-kristna som judar och att försvara dem mot antisemitism och mot antikristna fördomar. Denna organisations yttersta mål är att i själva Israel bilda en församling av till Kristus omvända judar.

Hamburg-kongressen lät mig få en första skymt av detta världsvida sällskap av kristna judar, och trots min ungdom fann jag det genast stimulerande. Vid konferensen fanns flera unga män, som jag vid tillfället ifråga inte lade så noga märke till och som säkerligen inte lade mycket märke till mig, en liten flicka på fjorton år. Bland dessa var den nuvarande sekreteraren i arbetsutskottet, Reverend Harcourt Samuel, herr Jacob Pelz, som senare blev sekreteraren för Amerika, och Sir Louis Levinson, förste ordförande i Förbundet. Många år senare utsågs jag till medlem av arbetsutskottet inom förbundet, och därigenom kunde jag hjälpa kristna av judisk börd bakom Järnridån. Jude-kristna förbundet var ett av redskapen när det gällde att få ut Wurmbrands till väster. Jag har ofta gripits av förundran inför Herrens underbara sätt att foga händelser i tiden. Man träffar någon, som man aldrig räknar med att träffa igen, men i Guds egen tid blir just den personen en till största hjälp — eller till hjälp för någon som man älskar.

Vi anlände till Norge i slutet av juli. Det var en fantastisk upplevelse för mig. Landet var så vackert, folket så vänligt — och vintern så kall!

Men det största och underbaraste som hände mig var mitt dop. En söndag sent i augusti stannade en liten grupp kvar i kyrkan efter huvudgudstjänsten, och i deras närvaro avlade jag mitt löfte inför Gud att vara honom

trogen genom min Frälsare Jesus Kristus.

Den pastor, som döpte mig, hade jag träffat i Rumänien. Två år tidigare hade han besökt missionen och vi hade blivit goda vänner. Martin Wiig var en fin människa, som jag aldrig ska glömma. Jag står ännu hans familj nära genom vänskapen till hans yngste son, Sven. Då jag efter kriget beslutade att för gott lämna Rumänien och återvända till Norge, var det Sven som hjälpte mig att erhålla de papper, som jag behövde. Under de mer än tjugo år, som jag bott i Norge, har han och hans fru och barn upprepade gånger visat prov på vad verklig vänskap är. Jag betraktar dem som min "familj" i Norge.

I Oslo ordnades det så att jag skulle få ett hem hos Margit Berg, en tidigare missionär i Galatz, som faktiskt var en av de damer, som hade mottagit oss barn i missionen den där första dagen. Fröken Berg ledde nu hemmissionen för Israelsmissionen. Hon hjälpte mig med norska språket, så att jag redan inom en månad kunde förstå vad som hände i klassrummet i den privatskola, där jag gick. Det var inte lätt, och jag fick arbeta hårt för att klara alla prov, men jag visste åtminstone, att jag inte behövde riskera underbetyg på grund av att jag var judinna. Jag hade hört en hel del om demokrati, men nu var det första gången, som jag upplevde, vad det innebar.

Det var roligt i skolan och jag skaffade mig vänner både där och vid missionen. Oturligt nog blev jag mycket sjuk vintern 1929 på grund av hemlängtan, hårt skolarbete, den långa skolvägen och det kalla vädret, så jag förlorade ett helt skolår.

Jag kom till ett sjukhem och var där flera månader, och sedan kunde jag inte härda ut med att återvända till missionen. Huset var mörkt och hade ingen trädgård — hur mycket saknade jag inte vår vackra trädgård i Galatz! — och dessutom kom inte fröken Berg och jag så bra överens. Hon hade sina egna idéer om hur ungdomar

ska uppföra sig, och jag hade mina idéer beträffande de äldre. Jag hade en väninna, som hette Frida, en fosterdotter till Herzi, som bodde i Hamar, en liten stad inte så långt från Oslo. Hon var distriktssköterska och hade en våning i ett hus, som tillhörde en äldre pastor. Hon inbjöd mig att bo hos sig och dela utgifterna. Detta arrangemang passade mig mycket bättre. Frida var bara femton år äldre än jag, och vi blev nära vänner.

I sinom tid klarade jag min examen och återvände till Oslo hösten 1931 för att börja på gymnasiet. Här bodde jag i ett internat med en mängd andra flickor. Det var en privatskola, det enda gymnasiet i kristen regi i Norge på den tiden. I min klass fanns det sexton ynglingar, som alla skulle resa ut som missionärer till Kina. Dessa pojkar gjorde ett djupt intryck på mig med sina liv, fastän jag aldrig känt någon kallelse att själv bli missionär.

Två mycket lyckliga år förgick. Jag hade vant mig vid att vara oberoende, klarade mig bra i skolan och hängav mig åt rosiga drömmar om framtiden. Jag tog studenten och var redo för universitetet. Jag ämnade läsa medicin och resa tillbaka för att öppna klinik i Galatz.

Men så en dag drabbade mig ett hårt slag. Den advokat, som hade hand om mina pengar, dog plötsligt och det sades att han hade förskingrat pengarna. Jag blev förtvivlad, men man kunde ingenting göra. Jag måste överge mitt hopp om läkarkarriären och tillbringa följande år med att lära mig stenografi och maskinskrivning samt genomgå en bibelkurs i Oslo.

Under tiden hade det planerats för mig att fara till Redcliffes skola för utbildning av missionärer i London för att putsa upp min engelska. Hösten 1934 lämnade jag Oslo för att resa till Bergen och därifrån ta båt till England.

Till Charing-Cross-stationen i London kom jag för sent för att träffa den dam, som skulle möta mig och föra

mig till Redcliffe. Därför ankom jag mycket sent, mycket trött och mycket blyg. Jag välkomnades av fröken Naish, som då var vikarierande rektor och presenterade mig för missionärskandidaterna, de flesta brittiska men några utländska.

Skolbyggnaderna låg i en vid park, så att jag genast kände mig hemma. Rummen var trevliga och allting tycktes välorganiserat. Men de första måltiderna var besvärliga för mig. Bordskicket skilde sig helt från vad jag varit van vid. Alla satt styva som pinnar vid bordet. Man skulle inte ens få be om saltet, om man behövde det, och att be om två portioner var ett brott, som jag ofta begick. Då jag inte var engelska, föredrog jag mitt te utan mjölk eller socker, och de andra brukade reta mig för detta.

Jag kunde inte fatta den engelska humorn! Då någon av de engelska flickorna berättade ett skämt, visste jag aldrig, om det skulle vara lustigt eller ej. Å andra sidan fann de andra det svårt att begripa sig på mig. Och man var alltid i fara att stöta sig med någon.

"Ni engelsmän!" brukade jag utbrista, då något slog mig som speciellt tokigt, och de protesterade då indignerat. Slutligen upptäckte jag, att några var från Wales eller Irland eller Skottland — och detta lättade stämningen mellan oss! Folk från kontinenten anar inte hur allvarligt man tar på dessa nationella olikheter i Storbritannien.

Men allt detta var småsaker jämfört med den stränga dagordningen. Från tidiga morgonen till sena kvällen var nästan varje ögonblick upptaget. Lördagen var vår lediga dag, och så snart klockan slog tio och jag var klar med mina bestyr, stack jag iväg som en pil. Vanligtvis gick jag på sightseeing och till slut kände jag London bättre än många av de engelskfödda flickorna. Ibland blev jag utbjuden hela dagen av engelska vänner. Det var intressant att besöka ett engelskt hem, men etiketten var så olik vad jag var van vid, att jag ofta inte kunde

roa mig som jag önskade, då jag var rädd att begå någon blunder.

Det var inget vidare att komma tillbaka på lördagskvällen dödstrött, för söndagen var den besvärligaste av alla dagarna. Innan vi gick i kyrkan hade vi vanligen var sin söndagsskolklass. Efter lunch var det friluftsmöten, och på kvällen gick vi åter i kyrkan eller till ett möte, där någon av kamraterna vittnade.

De flesta av flickorna fann skollivet mycket drygt. En del gav upp efter bara en termin, andra efter två. Bara ett fåtal stannade hela tvåårskursen. Ursprungligen hade det bestämts, att jag skulle stanna ett år. Detta var så mycket som Mammi och Herzi kunde kosta på mig. Men fastän jag fann disciplinen mer än hård, kände jag att det var nyttigt för min karaktär och framför allt att jag lärde känna Herren bättre. Jag bad honom göra det möjligt för mig att fortsätta det andra året, trots att jag inte hade något missionärskall.

Han fann det nödvändigt att pröva min tro. Min avgift hade inte anlänt ens före slutet av sommarterminen, och det var tid för mig att resa hem. Men jag beslöt att stanna i tro och tog arbete som sjukvårdsbiträde under lovet. På hösten återvände jag till Redcliffe.

De pengar jag förtjänat på jobbet, använde jag till brevporton och kollekten i kyrkan. Småningom tog pengarna slut, och nu måste jag tro på Herren för varje penny. Om jag gick i kyrkan och inte hade något till kollekten, skulle mina kamrater märka det. Men Herren försåg mig alltid. En söndag var jag förtvivlad, eftersom mina fickor var tomma. På väg till kyrkan såg jag något lysa på marken. Det var en sixpence. Ännu en gång slapp jag skämmas!

Om vi önskade gå på ett möte under veckan, måste vi be om lov. Där var ett möte, som jag kände Herren manade mig till. Jag hade inga respengar och på väg till tunnelbanan undrade jag, vad som skulle hända, om Her-

ren inte ordnade med pengar trots allt. Jag skulle skämma ut mig, om jag måste återvända. Men när jag kom in på stationen, träffade jag en bekant, som frågade mig, om jag redan hade köpt biljett.

Jag var kvar i skolan över påsk och hjälpte till med att städa. Fröken Miall, rektorn, bad mig gå ett ärende, och på återvägen fick jag syn på ett skyltfönster fullt med påskägg. Det vattnades ofrivilligt i munnen på mig. Hela min kropp ropade efter choklad! Aldrig förr eller senare har jag känt en sådan frestelse att köpa något för att tillfredsställa aptiten. Men jag visste, att jag måste spara varje penny för viktigare utgifter. Då jag kom tillbaka, räckte fröken Miall mig ett paket. Det innehöll ett halvt kilo av den mest utsökt goda choklad!

Vad vi elever fruktade mest av allt var de privata samtalsstunderna — kända som P.S. — med fröken Miall. Hon var en förtjusande person men mycket, mycket strikt och kunde "utrannsaka våra hjärtan och njurar" och säga oss allt om våra fel, samtidigt som hon visade på en lösning. Det verkade, som om jag var en av de besvärligaste elever, som skolan någonsin haft, eftersom jag måste genomgå så många P.S. — flera i terminen. Jag kände en flicka, som inte haft mer än en handfull under sina båda skolår.

Vi måste bära uniform — marinblå med vit stärkekrage och avskyvärda hattar. Och ve oss, om vi någonsin glömde ta på oss handskarna, då vi gick på promenad! Till och med då vi gick till badhuset för att simma, måste vi ha handskarna på oss.

Vi skulle göra en timmes promenad om dagen. Den måste ta exakt sextio minuter. Om vi promenerat bara femtioåtta minuter, fick vi be fröken Miall om ursäkt.

En av de svåraste sakerna var att man absolut inte fick bli sjuk! Vad mig beträffar, måste jag ha en dags eller ett par timmars frånvaro åtskilliga gånger, och det fick jag alltid skämmas för.

När jag mer än trettio år senare besökte Redcliffe igen, hade förhållandena ändrats oerhört. Det första jag märkte var att eleverna inte bar uniform — fastän det inte ens var lördag! Så snart fröken Naish blev rektor, slopade hon uniformstvånget. Rummen möblerades bekvämt, och det ordnades med större utrymme för eleverna. På trappavsatsen fanns det till och med ett litet skåp med medicin för dem, som inte mådde bra.

Men det viktigaste av allt, som förblivit oförändrat sedan min tid som elev, är att Redcliffe fortsatt att skola missionärer i sann gudsfuktan och ge dem bibelkunskap och disciplin samt lära dem hur man umgås med alla sorters människor. Jag har alltid varit oerhört tacksam till Gud och dem, som hjälpte mig att få denna utbildning, trots att det var hårt och strävsamt på sin tid.

BUKAREST

Långt om länge kunde jag alltså återvända hem. Å, en sådan glädje att träffa familjen igen, höra den gamla grinden gnälla som förr och åter få arbeta i trädgården!

Efter åtta års bortovaro var det faktiskt svårt att knyta an alla trådar igen. Pappa var sig fortfarande lik, men Rakel och Chaim, liksom jag själv, hade ju vuxit, och vi hade haft helt olika omgivning, vilket satt sina spår på oss. Chaim hade just börjat sin militärtjänst, och Rakel, som hade gift sig medan jag varit borta, väntade sitt förs-

ta barn och var redan frånskild. Det dröjde ett slag, innan vi återfunnit varandra igen.

Det verkade även som om allt på missionen hade förändrats. Men där var förändringarna mycket till det bättre. Feinsteins familj hade installerat sig i en av lägenheterna, och husen ekade av ungdomars skratt. Folk kom och gick hela tiden. Det var åtminstone två gudstjänster varje söndag i mötessalen, som hade gjorts av två av klassrummen, sedan man upphört med skolan. Feinstein var en utmärkt predikant. Han hade vacker stämning och brukade sjunga duett med sin hustru, som också kunde hantera orgeln. "Ebeneser-hallen" var alltid fylld till sista plats, och på de judiska hösthelgerna stod många ända ut på gården.

Medan förr i världen missionen besökts uteslutande av kvinnor och barn, kom nu en massa män också. De, som var omvända, hade döpts av Feinstein. Själv tillhörde han Brödraförsamlingen och missionen var luthersk, men jag hörde aldrig ett ord av disharmoni mellan honom och Mammi och Herzi.

Flera mindre rum hade slagits ihop till en stor sal, som kallades pingpong-salen och där ungdomarna lekte och fester hölls för hela församlingen vid jul och påsk. Salen användes även för kvällsundervisning, särskilt kurser i engelska, ledda av fru Feinstein och Herzi. Vindsvåningen i ett av husen hade gjorts om till gästrum, och där var en konstant ström av besökare från andra städer eller från utlandet.

En annan nyhet var publicerandet av en kristen tidskrift, *Prietenul* (Vännen), som snart följdes av ytterligare en, *Prietenul Copiilor* (Barnvännen). Dessa redigerades av Feinstein. Han hade dessutom startat ett sommarläger för unga män och pojkar. Det fanns i Vulcan. De flickor, som bodde i missionen, skötte om städningen. Mammi och tant Dora lagade maten, medan Feinstein och herr H. L. Ellison från *Church Mission to the*

Jews i Bukarest ledde bibelstudier och bönemöten. Tack vare dessa läger blev åtskilliga unga män omvända och döpta. Omvändelserna hade också en biverkan — de skaffade äkta män åt några av flickorna i missionen! Det finns ett ställe i Talmud, där en rabbin säger: "På sex dagar skapade Gud himmel och jord. På den sjunde dagen vilade han. Vad har han därefter gjort?" En annan rabbin svarar: "Planerat äktenskap." Ibland använder han kyrkor och missioner för detta ändamål!

Efter en lång viloperiod och semester i Vulcan måste jag besluta mig för vad jag skulle försörja mig med. Jag erbjöds att överta hela den engelska undervisningen vid missionens kvällsskola och utöka kurserna. Detta tilltalade mig mycket, och jag skulle just anta det med glädje, då jag upptäckte, att det fanns ett villkor förknippat med erbjudandet. Jag skulle inte få bo i missionen och inte heller hos min far.

Då jag redan hade två hem i Galatz, kunde jag inte acceptera att skaffa mig ett tredje — hyra hos främlingar! Mammi och Herzi var besvikna, och Feinsein förargade sig mycket. Det hade varit hans idé, och det var inte alls lätt att få tag på ett arbete, såvida man inte hade förbindelser. Feinsein hade affärsförbindelser, och jag trodde det skulle vara en lätt sak för honom att finna något för mig, då jag ju hade god utbildning. Men han rådde mig att skaffa arbete som guvernant. Och det blev jag. Det var inte exakt målet för mina ambitioner, men för ögonblicket hade jag inget annat val.

Jag satte in en annons i tidningarna. Vid den tiden fanns det många förmögna engelska familjer i Rumänien. De var anställda vid oljebolagen. En av dem svarade på min annons och erbjöd mig arbete. Mannen var engelsman, hans hustru rumänska och dotter till en general.

Då jag presenterade mig, sade jag henne, att jag var jude-kristen.

”Självt har jag inget emot judar”, försäkrade hon mig och fortsatte med att säga, att hon var glad, att jag tillika var kristen, då jag i så fall skulle kunna ge barnen religionsundervisning.

De bodde på landet nära Ploesti i ett vackert hus, där jag behandlades som en av familjen. De hade två söta små flickor, som trivdes bra med mig. Strax vid min ankomst tyckte jag, att de såg en smula klena ut, så jag satte dem på viss diet, som snart förbättrade deras hälsa. Allt efter som tiden gick, anförtroddes jag med allt större ansvar i hemmet, så att när familjen till exempel reste bort på några dagar, fick jag nycklarna och övervakade de två hembiträderna. Den enda, som uppenbarligen ogillade mig, var fru Horns mor, som bodde hos dem och som tycktes vara svartsjuk på mig för barnens skull. Fastän jag gjorde allt för att tillfredsställa henne, tycktes hon älska att göra mig ledsen.

Plötsligt en dag 1938 ändrades allt. En ny, antisemitisk regering blev vald. Atmosfären i huset blev ansträngd och olidlig, och med tiden kunde jag inte ens gå ut och gå i byn utan att folk skrek efter mig ”*Jidanca* — smutsiga judinna!” Städern skan upphörde att städa mitt rum och fru Horn gjorde inget för att tillrättavisa henne. Barnen, som inte förstod vad som pågick, anade att det var något speciellt och drog fördel av situationen. Så snart jag hade lagt dem till sängs, brukade jag skynda mig till mitt rum i stället för att förena mig med familjen i sällskapsrummet. En dag, då till och med fru Horn kallade mig ”*Jidanca*”, svarade jag: ”Jag förstår, att ni inte mer behöver en smutsig judinnas tjänster” och sade upp mig.

Innan uppsägningstiden var slut, hade regeringen redan fallit och ersattes av en mer liberal regim, och för mig kändes det som om atmosfären förändrats praktiskt taget över natten. Barnen blev lydiga, tjänstefolket artiga. Herr Horn, den ende som varit vänlig hela tiden, försökte

övertala mig att fortsätta, men hans fru vägrade att be om ursäkt för sin förolämpning, och jag gav mig iväg.

Jag flyttade till Bukarest, där jag fick arbete i en judisk familj och började ge engelska lektioner på min lediga tid. Snart hade jag så många elever, att jag flyttade till *Church Mission to the Jews'* hospits för utländska lärare. Flera av flickorna i missionsskolan bad mig om privatlektioner, och då och då vikarierade jag för någon lärare, som var sjuk eller på semester.

Det var roligt att undervisa och jag tyckte om att bo i Bukarest, där jag skaffade mig många vänner, särskilt bland de jude-kristna. Blyghet och andra besvär försvann. Jag förtjänade bra med pengar, så att jag kunde hjälpa de mina, som ju blivit flera genom födelsen av min systers lilla flicka, som jag älskade från första stund jag såg henne. Jul, påsk och pingst tillbringade jag i Galatz, där jag delade min tid mellan missionen och den egna familjen. I Bukarest fann jag mig snart ta allt mer aktiv del i verksamheten i den jude-kristna församlingen.

Den där hösten tycktes alla vilja tala om ett ungt judiskt par, som nyligen omvänts och som, efter vad jag förstod, orsakade ganska mycken uppståndelse på grund av sitt kristna vittnesbörd. Jag blev starkt nyfiken av alla historier jag hörde och längtade efter att träffa dem, men jag kunde inte finna någon att presentera oss för varandra.

”Jag längtar efter att lära känna Wurmbrands”, sade jag till min väninna Riva Rosenberg, som kände dem. ”Skulle du inte kunna ta mig med till dem?”

Men Riva hade två små barn och fann det svårt att gå ut.

Men så en kväll i november, vid en samling i skolan, presenterades jag för en liten, livlig ung kvinna, som verkade ännu mer diminutiv vid sidan av sin stilige jätte till äkta man. Anade jag manne intuitivt i den stunden,

vilka starka band av vänskap som skulle sammanbinda mig med Sabina och Richard Wurmbrand och de ödesdigra skickelser, både goda och onda, som vi skulle få dela?

Bintzea omfamnade mig utan vidare, och hennes varma leende gick mig rakt till hjärtat. I Samuelsboken står det skrivet, att "Jonatan var David mycket tillgiven", och så blev det med Bintzea och mig från första stunden. Inget utom döden kan bryta vår vänskap.

Även Richard gjorde djupt intryck på mig. Han var sin hustru mycket olik: jag tyckte att han var en allvarlig man, som nästan aldrig log, och han hade något värdigt över sig, som jag förstod att han tillvunnit sig vid sin omvändelse. Det förunderliga är, att han lärde sig le och skratta först många år senare, under sin långa tids lidande i fängelse.

Fastän Wurmbrands på den tiden bodde i stadens utkant, träffade jag dem ofta. Bintzea väntade en baby och gick därför inte ut så mycket, men jag tillbringade en massa tid i deras närhet, och vår vänskap djupnade snabbt.

Vi kom överens om att utbyta språkkunskaper. Bintzea hade studerat vid Sorbonne, så hennes franska var oklanderlig. Men sedan Mihai hade fötts, blev det tyvärr slut på våra lektioner. Så snart vi satt oss ner för en övning, började han skrika så högt, att man kunde höra honom till gatans slut. I samma ögonblick som vi beslöt att uppskjuta det en dag, tystnade han! Jag fruktar att min franska ännu är rudimentär.

Inte länge efter Mihais födelse flyttade Wurmbrands till en mer central del av staden, där deras hem snart blev en medelpunkt för kristen aktivitet, särskilt då bland de judekristna. Det fanns en stor grupp av sådana, och de flesta av oss var unga. Vid missionens skola på Olteni-gatan förvandlades den sal, som vanligtvis användes för gymnastik, till kapell om söndagar och kväl-

lar mitt i veckan, och så träffades vi där för gudstjänster, bibelstudier och kvinnomöten. Efter någon tid började jag hålla söndagsskola. Richard fick predika då och då. Han var redan en inspiration för oss alla, men de betydelsefulla tingen hade ännu inte börjat hända.

Även i Galatz hade det blivit förändringar. En norsk pastor, Magne Solheim, kom för att överta arbetet där, och Feinstein och Mammi begav sig till Jassy för att påbörja ett nytt arbete. Det var nära den ryska gränsen — en ödesdiger flyttning, som det senare visade sig. Mammi hade under tiden tillika med sitt övriga arbete öppnat en skola för sjuksköterskor vid det judiska sjukhuset i Galatz och senare i Jassy. Såvitt jag vet, var dessa de första skolorna i sitt slag i Rumänien. Hon fortsatte att leda detta arbete till dess hon flyttade till Bukarest under kriget, efter den stora olycka som hade vederfarits den rumänska judendomen.

År 1939 tvingades Rumänien att till Ryssland avstå från Bessarabien och en del av Bukovina, medan Ungern övertog Transsylvanien, samt Bulgarien en del av Dobrodja. Kung Carol II avsattes och hans son Michael blev kung för andra gången i sitt unga liv.

Många av oss hade släktingar och vänner i de delar av landet, som man avstod från. Sålunda beslöt min bror Chaim, som gjorde sin militärtjänst i Cernauti, att stanna kvar där, föga anande i vilken ocean av lidande han skulle sänkas, innan vi åter såg varandra. Det var en formell överenskommelse, att gränserna skulle förbli öppna under tre dagar, så att alla som önskade kunde passera dit de ville. Många drog fördel därav, men då Rumänien slutligen kom med i kriget, hände det, att de judiska familjer, vilkas släktingar föredragit att gå över till Ryssland, plötsligt försvann om natten och förblev borta. Två av mina mest lovande elever, ett par vid namn Barsky, försvann på det sättet. En eftermiddag var det ingen som öppnade, då jag ringde på dörrklockan för att ha

min vanliga lektion med dem, och sedan dess har ingen hört någonting mer ifrån dem. Men fru Barskys mor hade tillhört dem, som passerat gränsen till Ryssland.

Då kriget utbröt, invaderades Rumänien, som då ännu kunde anses neutralt, pö om pö av tysk militärpersonal. Vi judar lade oss vinn om att demonstrativt gå över på andra sidan gatan, så snart vi såg en tysk soldat. Efter några månader måste vi upphöra därmed — där fanns fler tyska än rumänska soldater på gatorna. Men vi brukade fortfarande lämna våra platser i spårvagnar och bussar, om en tysk satt intill oss.

Inga åtgärder hade ännu tagits mot judarna, men vi hade en föraning om vad som skulle komma, och vi var mycket rädda. Hakkors dök upp på plank och staket, och tidningarna publicerade antisemitiska artiklar. På den tiden visste ingen, vad som hände med judarna i Tyskland, men då tyskarna invaderade Polen, flydde många tusen judar till Rumänien, varifrån de fortsatte till Palestina.

Nu började de rumänska fascisterna, Grönskjortorna, att känna sin styrka och försökte gripa makten i landet. De motarbetades av en annan fascistgrupp, ledd av general Antonescu. I Bukarest blev ett uppror, som varade i tre dagar. Grönskjortorna dödade många av den rumänska intelligentian, däribland den världsberömde professor Nicolai Jorga. Hans och andras döda kroppar slängdes ut på gatorna eller i skogarna. Kropparna av mördade judar hängdes upp i slakthusen tillsammans med djurkroppar. Synagogor brändes. Ingen begav sig ut på gatan utom i nödfall. Maskingevär bröt tystnaden och många eldsvådor upplyste staden.

Så på fjärde dagen upphörde det hela lika plötsligt som det hade begynt. General Antonescu, som senare skulle bilda regering, nedkämpade Grönskjortorna, men inte förrän de hade kastat bensin på soldaterna och bränt många levande. Corneliu Codreanu, ledaren för Grön-

skjortorna, och många med honom, arresterades och fred och ordning rådde åter i staden. Vi judar kände oss inte direkt säkra — men när allt kom omkring, så hade situationen något förbättrats.

Vid den engelska missionen fick man en ny ledare, Rev. Roger Allison. Han hade arbetat för *Church Mission to the Jews* i Warszawa, men han hade tvingats fly, då tyskarna invaderade Polen. Då han inte kunde rumänska, använde han Richard som predikant. Richard har alltid varit en kraftfull talare, men de där första predikningarna han hade, var inte så vidare bibliska! Han kunde ta sina förebilder från vetenskapen, historien, geografin — vad som helst utom från bibeln. En gång påtalade jag detta för honom.

”Bibeln är full med berättelser och händelser, som du kunde bruka som illustrationer. Varför inte göra det?”

Till min förvåning svarade han lugnt:

”Därför att det inte är nödvändigt” och fortsatte som förut.

Men under kommande år skulle jag få höra andra ord från honom. Han lärde känna och älska Guds eget ord. Jag har hört honom tillrättavisa en gäst, som vågade skämta under en måltid.

”Här befinner vi oss i ett kristet hem”, sade han skarpt, ”och jag tillåter inte någon att tala om något annat än om Jesus Kristus”.

Så kom det sig, att vi, som redan i många år varit kristna, kunde studera hur tron dagligen växte hos Richard och Bintzea. Snart hade de växt förbi oss andra och blivit giganter i Guds rike.

En annan sak, som brukade irritera mig ifråga om Richards predikningar under den första tiden, var deras längd. De var aldrig kortare än trekvarts timme. När han därför en kväll slutade predika efter bara tjugo minuter, kunde jag inte tro mina öron. Han gick ner från plattformen och herr Allison fick upplösa mötet efter en psalm

och en kort bön.

När jag banade mig väg mot dörren efter gudstjänstens slut, kunde jag märka, att något ovanligt försiggick. Där stod en grupp Grönskjortor, som förvisso inte hade kommit för att lyssna till Guds ord! Jag såg herr Allison tala med en av dem på gården. Men som han inte kunde rumänska och Grönskjortan ingen engelska, kom de inte långt i konversationen. Jag gick fram till dem för att se, om jag kunde bli till hjälp.

”Wurmbrand! Var är Wurmbrand? Var är Wurmbrand?” skrek mannen i ett sträck, knappast utan att vänta på svar.

Då herr Allison helt sanningsenligt svarade, att han inte visste detta, förlorade mannen tålamodet och förde oss båda till polisstationen för förhör. Här möttes vi av ett helt gäng Grönskjortor, som rent av vrålade mot oss — en till och med visade mig revolvern, som han skulle skjuta mig med, om jag inte sade honom, var Richard var. Denne hade faktiskt, som vi senare förstod, sluppit ut ur salen genom en dörr, gömd bakom ett förhänge.

Detta var min första erfarenhet av arrestering, men underligt nog var jag inte rädd. Jag tänkte på historien om Paulus och Silas i fängelset i Filippi och bad herr Allison att läsa något för mig ur bibeln i tanke att det inte skulle skada våra fångvaktare, som lyssnade, att höra något ur Skriften. Vi sjöng några psalmer också och hade en regelrätt gudstjänst. Så snart som Grönskjortorna insåg, vad vi höll på med, beordrade de oss att tåga.

Åtskilliga andra av oss fördes in men blev släppta efter ett kort förhör. Slutligen fick vi själva också gå vår väg. En av Grönskjortorna följde mig hack i häl hela vägen åter till skolan. Jag var säker på att han ämnade skjuta mig, men han ville bara se, vart jag begav mig. Då jag var inomhus, fick jag ett hysteriskt utbrott, och det dröjde någon tid, innan jag tagit igen mig. Jag är helt viss om att om Richard inte så snabbt lämnat guds-

tjänsten, skulle han ha blivit skjuten. Men nu återvände han i stället glad i hågen sent samma kväll, lycklig att ha lurat Grönskjortorna.

KRIG

I juni 1940 förklarade Rumänien på uppfordran av Tyskland krig mot Ryssland samt skickade trupper över till Dnjester. Samtidigt utbröt en förföljelse mot judarna. I Jassy infångades alla de judiska männen, unga och gamla, och blev antingen dödade på stället eller instängda i boskapsvagnar. Tågen med dessa växlades fram och tillbaka, men ingen tilläts att närma sig dem för att hjälpa de olyckliga fångarna, som ropade efter vatten. Stadens rännstenar färgades röda av judars blod, och bara några få, som lyckades gömma sig, undkom. Isaac Feinstein var bland dem, som arresterades och stoppades in i ett tåg, där han dog av kvävning — ett av tolv tusen offer.

Mammi var på sjukhuset och visste inte något om vad som försiggick på missionen. Då hon fick veta om Feinstein, var det försent. Hon skulle sannolikt ha kunnat rädda honom, om hon befunnit sig i missionens hus. Senare var hon helt upptagen med att hysa alla dem, som kom till henne. Hon kunde gömma omkring etthundra personer i källaren till dess faran var över, därvid riskerande sitt eget liv.

I Bukarest blev vi skräckslagna, då vi hörde om vad som hänt. Richard började organisera på olika sätt för

att föra ut de överlevande. Han övertalade en inflytelse-rik rumänsk kristen att ställa de jude-kristna under arrest och förde dem till huvudstaden under eskort. Vid framkomsten rev man itu arresteringsordern och alla fick röra sig fritt. Richard själv reste med stor risk till Jassy för att hämta fru Feinstein och hennes sex barn, varav det minsta bara var två år. Att ordna rum och matransoner åt alla dessa människor var ett stort problem, men på något sätt lyckades han även därmed.

Få dagar härefter fick vi veta, att många av judarna i de ockuperade områdena Bessarabien och Bukovina, som inte redan deporterats, hade massakrerats, bland dem Bintzeas föräldrar och systrar. Chaim med hustru och litet barn deporterades till Moghilev i tyskockuperade Ryssland.

Vid krigsutbrottet förvisades de engelska missionärerna och lärarna, och den engelska kyrkocommissionens byggnader i Bukarest förvandlades till sjukhus. Nu måste jag skaffa mig en annan bostad. Någon tid dessförinnan hade Richard lämnat ett bra arbete för att kunna verka på heltid för missionen. Han hade börjat ett ungdomsarbete och anordnat friluftsmöten. Nu måste han överta hela pastorsansvaret. Han var ofta borta hemifrån, besökte sjuka eller inbjöd folk till mötena, och vi suckade alltid av lättnad, då han återvände oskadd.

Trots Bintzeas egen sorg och den ökande faran, visade även hon sig aktiv som evangelist. Tillsammans med en grupp unga kristna flickor brukade hon bege sig ut på gatorna och tala med fotgängarna, i det hon bevekta dem att låta försona sig med Gud. Bintzea är en utmärkt predikant. Hon hade studerat juridik vid Sorbonne och jag säger ofta till folk, att världen förlorade en fin advokat, då hon upphörde med sina studier. Men om hon nu inte kunde plädera i rättssalar, så pläderade hon dock — med oomvända att de skulle ta emot Kristus, med omvända att de skulle ge sina liv i hans tjänst. Jag har ald-

rig mött en mer effektiv förespråkare för sin sak än Bintzea.

Då alla offentliga möten nu var förbjudna för de judekristna, hölls möten i hemlighet i Wurmbrands lilla tvårumsvåning. Den hade fördelen att ligga på nedre botten, så att när polisen kom, vilket hände åtskilliga gånger, kunde Richard uppehålla ett samtal med dem vid ytterdörren, medan vi försvann genom fönstren.

Vi möttes inte bara på söndagarna. Vi hade även sammankomster på vardagskvällar. Richard och Bintzea var våra andliga föräldrar, och inget kunde hindra oss från att komma samman. Richard bröt mot lagen genom att döpa judar i sitt hem — regeringen hade stadgat, att inga judar skulle få döpas. Ett verkligt trosföretag fordrades av den omvända och pastorn, då båda väl visste, att de riskerade sin frihet och kanske sina liv, om man upptäckte dem.

Tid efter annan arresterades jude-kristna eller togs i förhör. Richard arresterades ett par gånger, men man lyckades aldrig fastslå något mot honom — förutom det enda brott, han inte kunde ångra: att vara jude.

Även jag blev en dag tagen av polisen för att förhöras. Under förhörets gång visades papper fram, som skulle göra gällande, att jag var tyska.

”Nej”, insisterade jag starkt, till deras förvåning, ”jag är judinna!”

Detta var en farlig försäkran under den nazistiska ockupationen, men jag tror att min sanningsenlighet den dagen räddade mitt liv efter kriget, då tyskarna jagades som djur.

Det var ett svårt slag för mig, då jag tillsammans med andra judinnor inkallades till tvångsarbete. Jag hade varit den enda förtjänande familjemedlemmen och hade sänt allt jag förmådde till min far och Rakel och hennes lilla flicka, Lisa. Jag hade till och med lyckats sända en smula pengar till min bror i Bieloryssland. Men han skrev

och sade, att jag inte skulle utblotta mig för hans skull, då det jag sände knappt räckte till att köpa dem en brödlimpa, och det hela endast betydde mindre för resten av familjen.

Jag fortsatte att ge lektioner i engelska på kvällarna efter en hel arbetsdags slut, för att jag skulle kunna någotsånär klara livet. Det var naturligt, att ansträngningen blev mig för mycket. Jag fick tuberkulos.

Bintzea och Richard tog generöst upp mig i sitt hem för att kunna se till mig, då jag omöjligen kunde komma på sjukhus. En jude släpptes inte in på ett statligt sjukhus, och alla de judiska sjukhusen hade övertagits av nazisterna. Då ju Wurmbands bara hade två små rum, betydde detta, att jag fick flytta in i deras sovrum på dagen, i deras egen säng, under det att jag om natten fick sova i deras lilla hall, som tjänade som vardagsrum.

Bintzea vårdade mig med en ängels tålmod. Det var vintern 1941 — den värsta på många år. Det var fruktansvärt ont om mat, men nästan en gång i timmen brukade Bintzea ge mig något att äta eller dricka. Jag hade ingen aptit på grund av sjukdomen, och vetskapen om att så många människor, däribland min egen familj, svalt, gjorde alltsammans ännu värre. Jag grät och protesterade, men utan resultat. Bintzea stannade hos mig, tills allt var uppätet.

Jag oroade mig också över Mihai. Tänk om han smitades av mig? Bintzea och Richard erkände denna risk. Någon måste emellertid ta hand om mig, och de kunde inte överlåta detta privilegium på andra!

Mihai och jag var mycket goda vänner. Han var ett livligt barn, mycket intelligent och en verklig spjuver. Han brukade komma och prata med mig, där jag låg till sängs, och jag vet inte vilken av oss som mest njöt av samtalen. Jag älskar barn och saknade mycket min systerdotter Lisa, nu då vi inte kunde fara och hälsa på varandra. Jag brukade reta Mihai och kalla honom lymmel,

något som gick hans ära förnärligt. ”Om du kallar mig lymmel, vill jag inte se dig mera”, sade han till mig, och jag fick lova honom att absolut inte göra om det.

Då jag blev bättre och kunde krama om honom utan att vara rädd för att smitta honom, brukade jag leka att han hade en knapp i stället för näsa. Då blev han mycket rädd och bad mig känna efter, att det faktiskt var en näsa. Jag kysste den, och när han tittade på mig med stora, ängsliga ögon, försäkrade jag honom allvarligt, att det allt var en näsa. Detta kunde vi leka om och om igen. Trots Mihais goda förstånd, var han ibland mycket barnslig, ett drag, som han ärvt efter sin far.

Fastän Richard är den största människa jag någonsin träffat, och fastän han har haft fler tillfällen än de flesta att lära känna den mänskliga naturens svagheter, kan han fortfarande vara oerhört godtrogen. Och det är just den egenskapen, som enligt min mening förhöjer hans storhet.

Vi fick ett gott prov på hans godtrogenhet den vintern. En ortodox präst besökte oss en dag för att säga, att han organiserade hjälp åt de judar, som hade deporterats till Moghilev. Flera medlemmar av vår församling fanns där, liksom också min bror.

Jag låg till sängs och lyssnade på samtalet i rummet intill. Något i prästens stämma gjorde mig orolig. Jag ropade på Richard.

”Den mannen”, sade jag, ”litar jag inte på. Är du säker på att han menar allvar?”

”Var inte dum”, replikerade Richard. ”Det är klart, att han menar det! Han är präst, eller hur, och han riskerar ju livet för att hjälpa judar.”

Han hade ännu inte lärt sig, hur mycken ondska som kan gömma sig bakom en prästkappa.

”Men jag gillar det i varje fall inte”, insisterade jag. Richard ville dock inte lyssna på mig.

Jag kikade genom dörrspringan på besökaren. Det

hjälpte inte. Den mannen gillade jag inte!

Men eftersom de andra så entusiastiskt började samla ihop saker, gav jag efter. Vi gjorde oss praktiskt taget nakna för att kunna skicka iväg så mycket som möjligt. En kvinna, som just var på besök, tog av sig sin varma ylletroja och stoppade den i väskan, som snart var proppfull. Själv hade jag en liten resväska med litet garn, som jag köpt då det var bättre tider, och detta samt sticknålar och mina bästa kläder hamnade också i hans väska. Prästen gav sig av följd av våra önskningar om Guds bistånd på vägen, och vi såg honom aldrig mer. Inte heller fick de våra så mycket som en trådstup av de kläder, vi sänt dem.

När sommaren kom, blev jag friskare, och slutligen var jag stark nog att flytta in i eget bo. Jag fortsatte att träffa Wurmbrands ofta, då vi under månaderna tillsammans i deras hem ju kommit varandra så nära. Nu, då Bintzea inte längre behövde vårda mig, kunde hon komma ut mera för att besöka sjuka och andra hjälpbehövande. Så ofta jag kunde, brukade jag försöka ha ett gott mål mat i beredskap åt henne och Richard, då de dök upp. I likhet med många intellektuella kvinnor är Bintzea inte vidare huslig och anser matlagning vara slöseri med tiden. Men när bordet var vackert dukat, kanske med en skål blommor i mitten, och det fanns något gott att äta, kunde både hon och Richard slappna av, och vi hade trevligt tillsammans i godan ro under måltiden.

Trots att de var så upptagna och att deras lilla bostad alltid var öppen för vem som helst, som hade problem, så att de sällan kunde vara för sig själva, lät de inget störa sitt familjeliv.

Det var lustigt att se den länge Richard göra sig ännu längre genom att höja hakan, klappa i händerna och säga till sin maka: "Bintzea, kom och kyss mig!" Medan Bintzea, som inte ens räcker honom till skuldran, måste

ställa sig på en stol på tå och dra till sig hans ansikte, innan hon kunde nå honom. Det var älsklingsskämtet vid bjudningar och det roade oss alla.

Richard avgudade Mihai och gav sig alltid tid att leka med honom, berätta historier för honom och först och främst att tala med honom — inte barnspråk utan allvarligt resonemang. Från fem års ålder kunde Mihai inte somna utan att först ha läst något i sängen, och Richard försåg honom med goda böcker.

Men fastän Richard var en tillgiven far, kunde han också vara mycket sträng. Jag gjorde en gång misstaget att säga honom, att Mihai hade varit ovanligt elak, och han gav honom en sådan avbasning, att vad Mihai än gjorde för tokigheter därefter, skvallrade jag aldrig mer på honom. Bintzea var alltför ömhjärtad, så Mihai brukade dra fördel därav, men det vågade han aldrig göra med sin far. När jag därför hör Richard berätta för andra, vilket änglalikt barn Mihai var, ler jag i mitt stilla sinne. Han var en busunge som alla andra, alltid full av påhitt. Men han var också ett oerhört generöst barn, som gav bort sina leksaker och godsaker, och från tidiga år var han djupt religiös.

Medan det drog ut på kriget, blev livet i Bukarest för var dag allt svårare, särskilt för oss judar. Våra ransoneringskort hade ett visst märke, som betydde, att vi inte fick handla före klockan tio, då nästan allt blivit utsålt. Om vi händelsevis fann något kvar i affärerna, måste vi betala dubbla priset och fick bara halva ransonen. Vi hade utgångsförbud från klockan åtta på kvällen, så att de av oss, som hade extra arbete på kvällarna, avskars också från detta medel att försörja sina familjer.

Vi slapp i alla fall bombningarna. Ryssarna hade flugit över Bukarest en eller ett par gånger först, men de hade inte fällt några bomber. Detta var innan de började få hjälp av amerikanerna. De koncentrerade sina rä-

der på städer närmare sina gränser.

Trots allt växte vår församling. Då Richard först började arbeta i den engelska missionen, bestod den mest av judar och jude-kristna. Då hans rykte som predikant spreds, lämnade många rumäner sina egna kyrkor för att samlas med oss, det judiska avskrapet. Soldater, som hade använts för att skjuta judiska civila, kom för att från Richard söka ett ord av förlåtelse och ledning.

Där fanns även icke-troende, som sökte Gud. Richard, som vanligtvis är otålig och vill att allt ska göras på stunden, om inte tidigare, visade inför dessa sökare ett häpnadsväckande tålamod. Han kunde förklara evangelium för de enklaste själar på ett sådant sätt, att de fattade det väsentliga bättre än en intellektuell. Men ibland chockerades jag av hans metoder!

En dag kom han hem strålande:

”S. har omvänt sig!” meddelade han.

Vi var ivriga efter detaljer.

”Jag fick honom ner på knä och lät honom inte stiga upp, förrän han hade mottagit Kristus.”

Denna drastiska behandling verkade! Efter trettio år är S. fortfarande troende och en pelare i sin församling.

Kvinnorna kom ibland av andra orsaker än för att lyssna till predikningar! När jag först träffade Richard, slogs jag av hans goda utseende. Han var lång, blond och blåögd, en sällsynt kombination i den delen av världen. Jag påminde mig beskrivningen av kung Saul i Gamla testamentet: ”Han var huvudet högre än allt folket.” Det kunde inte förhindras, att det fanns kvinnor, som snarare kände sig dragna till predikanten än till hans budskap och som tävlade om hans uppmärksamhet. Men det hade de inget för. Richard är gränslöst fästad vid Bintzea och är orolig, så ofta hon inte är honom nära.

Hur som helst, faran fanns där. En av hans ivrigaste beundrarinnor var Vera, flykting från Polen. Fastän gift gjorde hon ingen hemlighet av att hon leddes vid sin

man. När Richard var nära ett sammanbrott på grund av alltför mycket arbete samt hade beordrats absolut vila, inbjöd Vera honom att tillbringa dagarna i hennes hem, där han kunde vila sig i bekväm omgivning, borta från alla kommande och gående i den egna bostaden.

Richard må vara immun mot de mer framträdande kvinnliga lasterna, men han var mänsklig nog att uppskatta vänlighet och hjälp och oskicklig nog att inte märka, att dessa saker kunde vara medel för sitt mål. Som åskådare — men en kärleksfull och deltagande sådan — kunde jag inse, att en besvärlig situation skulle uppstå. Men hade jag någon rätt att lägga mig i det?

Jag gjorde det till ett speciellt böneämne. Så en natt vaknade jag plötsligt vid tvåtiden och Richard och Bintzea stod särskilt för mig. Slutligen kom jag ur sängen och på mina knän och bad för dem natten igenom. Följande dag var jag i deras hem, när Vera kom på besök, och jag kunde omedelbart se, att krisen var över. Vera hade givit upp kampen.

Många år därefter fick jag veta, att den natten hade Richard och Bintzea väckts av att det knackade på deras sovrumsfönster, och de hade klart hört mig ropa på dem. Så starka var våra vänskapsband.

Hösten 1943 blev jag åter sjuk, denna gång med scharlakansfeber. Ännu en gång uppstod problemet att få mig till sjukhus. Min judiske läkare kunde inte få tillstånd för mig, så jag gick till en rumänsk doktor, men han kunde inte lägga in mig, därför att jag var judinna. Slutligen promenerade jag till det största sjukhuset i Bukarest, och den gången behöll de mig, därför att jag utgjorde en fara för allmänheten.

Förhållandena var skrämmande. Under de första dagarna hölls jag i ett rum i källaren för observation. Jag fördrev tiden med att betrakta de feta kackerlackorna kräla över golvet och möblerna. Natttid måste jag täcka över mitt vattenglas för att slippa finna ett av de äck-

liga djuren drunknat i det, då jag drack. Jag fick ingen medicin. Faktum är, att jag inte fått så mycket som en aspirin, innan Bintzea kom på besök.

Efter några dagar förflyttades jag till en barnsal. Då jag inte var så sjuk, kunde jag hjälpa till med deras vård. Det fanns praktiskt taget ingen medicinsk vård, och föga när det gällde bekvämlighet. Sjuka barn måste bära sina egna nattkärl till toaletterna för att tömma dem, gående barfota på cementgolvet. En liten flicka grät bittert av örsprång. Jag hade inget att ge henne, men jag kunde inte härda ut med att se henne lida. Till sist låtsades jag upplösa en tablett i ett glas vatten och gav henne att dricka. Hon var lugn i en eller två timmar, men sedan kom värken tillbaka. Då jag försökte samma trick, gick det inte längre.

Jag var nästan frisk, då jag fick ett återfall och var nära döden. Jag kände stor nyfikenhet efter att erfara hur döden var och kan uppriktigt säga, att jag var en smula besviken, då jag återvände till livet. En ny dimension hade emellertid öppnats för mig. Det finns en judisk legend om att dödens ängel har många ögon. Om han kommer till en dödsbädd och ser, att han har kommit för tidigt, ger han den sjuke ett av sina ögon. En människa, som har varit mycket nära döden, ser mer än andra människor.

Jag förflyttades till halvenskilt rum, där den andra patienten var en rumänsk lärarinna, som hela tiden hoppfullt sade: "Jag undrar, om tyskarna har gjort slut på Stalingrad ännu?" Jag svarade aldrig utan hoppades av hela mitt hjärta, att de inte skulle ha gjort det. När jag skrevs ut, var Stalingrad fortfarande i ryska händer.

VAPENVILA

Hitintills hade Bukarest upplevt få luftangrepp.

Med jämna mellanrum prövades sirenerna, alltid med en mängd förvarningar. Så att när klockan elva på morgonen den 4 april 1944 alla sirenerna i staden började tjuta med ens, bekymrade vi oss föga därom. Just vid det tillfället gjorde jag ett besök hos en av mina elever på hennes kontor, och vi fortsatte med våra förehavanden.

Omkring en timme senare upprepades det hela igen. Vi såg på varandra, ryckte på axlarna — sannolikt bara en ny kollning! Plötsligt började jorden skaka av kraftiga explosioner. En blick på himlen visade oss, vad som var på färde. Medan vi rusade för att söka skydd, brakade helvetet lös ovan oss.

Räden varade nästan en timme, och då vi kom fram efter faran-över-signalen, såg det hela till en början inte alltför illa ut. På min väg till spårvagnshållplatsen måste jag gå förbi kungliga slottet. Jag såg, att det stod kvar oskadat. Men strax på andra sidan platsen brann det ursinnigt i Athene Palace Hotel, beskådat av en jublande hop.

”Titta”, skrek man muntert, ”angloamerikanarna har inte rört oss, de har bara tilltufsats tyskarna!”

Spårvagnarna gick inte, så jag måste gå till fots hela vägen. I många dagar var vi utan elektricitet, och vad värre var, utan vatten. Senare fick vi veta, att räden hade förstört en hel stadsdel, och många hade förolyckats.

Från och med nu var Bukarest och Rumäniens vitala delar, där oljekällorna fanns, utsatta för dagliga räder. Engelsmännen och amerikanarna brukade komma över oss precis klockan elva. Det enda verkliga skyddsrummet i staden var det under nationalbanken, och vid nio-tiden hade en kö redan bildats av människor med väskor och portföljer, som ville tillförsäkra sig en plats, in-

nan räden började.

Wurmbrands använde sig av ett slags skydd nära hemmet. Richard brukade alltid bedja högt om de skyddssökandes säkerhet, en vana som gav tröst åt somliga men gjorde andra rasande och en gång orsakade hans arrestering. Han frigavs efter ett kort förhör, anklagad för omstörtande propaganda! Han hade nämligen bett för det hotade Rumänien, för tyskarna men också för judarna och de allierade.

Det kom en dag, när många timmar passerat utan att han återvänt hem. Jag hade gått över till dem för att se, att allt var som det skulle, och funnit Bintzea, som vistades i bostaden den dagen, så sjuk av oro, att hon knappast kunde stå på benen. Eftersom vi blev alltmer oroliga, gick vi ut för att söka efter honom, blott för att på den ena polisstationen efter den andra mötas av samma svar: "Han är inte här." Jag fick leda Bintzea vid handen, så medtagen var hon.

Slutligen gav vi upp och gick hem. Just som vi öppnade dörren, steg Richard upp från en stol.

"Var har ni varit?" frågade han. "Jag började bli orolig."

Bintzea var nära att svimma.

"Var har du varit?" genmälde jag. "Vi har sökt dig över hela Bukarest!"

"Å", sade Richard glatt, "jag har haft det underbart!"

Och så kom det fram, vilket sagolikt tillfälle han haft att vittna om Kristus för den polisman, som hade arresterat honom.

Stackars Bintzea! Det var tur, att hon inte då visste, vad livet hade i beredskap för henne. Men bäst av allt — hon visste, att hon hade en underbar Frälsare, som skulle komma att bevisa sin makt i sina trogna tjänare under den kritiska period, som de skulle nödgas genomleva.

Två betydelsefulla saker hände mig den där våren 1944. Jag förlovade mig — och min bror kom hem från Ryssland.

Min fästman, Jacob, var medlem i vår församling, en jude-kristen som jag själv. Vi planerade att gifta oss till sommaren.

Chaims återkomst var helt oförutsedd. Jag hade fått ett vykort från honom tidigare samma år — med hans handstil men signerat med ett annat namn. Jag kunde inte begripa det. Jag visste, att han befann sig långt borta i ett tyskt koncentrationsläger, och fastän jag hade fortsatt att bedja för honom, räknade jag honom innerst inne som död. Vi hade hört rykten om att judarna i dessa läger dog som flugor. Ett par dagar senare fick jag ett brev från min far, vilket meddelade, att även han hade hört från Chaim: att han mådde bra och bodde i Cernauti, vilket åter var i rumänsk ägo.

Några veckor därefter kom min fästman tillbaka efter en tur till Galatz och såg hemlighetsfull ut.

”Hur mår pappa och Rakel?” var det första, jag önskade veta.

”Fint! Men jag ska berätta allt om ett ögonblick. Sätt på dig kappan, så kan vi prata under vägen!”

”Vart ska vi gå?”

”Bintzea vill, att du genast kommer till henne.”

”Är något på tok?”

Mina tankar flög till Richard och arrestering.

”Nej, då!” Han gjorde en tokig grimas. ”Tvärtom!”

”Varför kan du inte säga något?”

”Omöjligt — det är en överraskning.”

Jag fortsatte att ansätta honom, till dess han gav vika.

”Allright — jag ska berätta det!”

Han fullständigt myste av tillfredsställelse.

”Din bror väntar på dig.”

”Chaim!”

Jag började springa och ropade över axeln till Jacob

att lämna oss ifred. Chaim måste ha känt det på samma sätt, eftersom han väntade på mig i den lilla tamburen. Vi föll i varandras armar och jag överhöljde honom med kyssar och skrek av glädje, medan han å sin sida bara höll mig tätt intill sig utan att säga ett ord. Vad kunde man säga till en syster, då man bokstavligen talat återvände från de döda?

När vi äntligen kunde tala, gav mig Chaim en present — tio ägg. Han hade inte bara återvänt från de döda, han kunde till och med ge mig en sådan storartad gåva!

Nyheten om hans återkomst spred sig snabbt. Folk hopade sig i huset för att gratulera mig. Överrumplad av så mycken rörelse kände jag mig plötsligt alldeles slut och somnade just där jag satt i mitten av rummet!

Chaim hade flytt från Ryssland på en tysk stridsvagn. Han hade tagit sig fram till Cernauti, och därifrån hade han gått till fots större delen av vägen till Galatz, eftersom han inte hade några identitetspapper, och om rumänerna hade upptäckt varifrån han kom, skulle han ha fängslats såsom kommunist. Därför hade han nu kommit till Bukarest. Det var alltför riskfyllt att stanna i Galatz. Nu var problemet, var vi skulle gömma honom. Jag tog honom med mig tillbaka till mitt eget rum i hopp att de tre gamla damer, som ägde huset, inte skulle upptäcka hans närvaro.

Alltefter som våren och sommaren framskred, blev rädderna häftigare. Försvarsmakten hade varit oförberedd, och det hände ofta, att bomber började falla, innan larm gått. Slutligen lärde vi oss att skilja på ljudet mellan tyskarnas och de allierades flygplan.

Om vi överraskades av en räd på en söndag, mitt under gudstjänsten, stannade vi där vi var och gjorde gudstjänsten till ett bönemöte. Ingen av församlingen sårades eller dödades under dessa räder.

En söndagsmorgon under en speciellt svår räd låg vi

på knä i bön i det lilla rummet, då jag kände en rörelse vid min sida och öppnade ögonen i tanke att någon var sjuk. Vad jag såg, skrämde mig. Två av våra ungdomar, glömska av sin omgivning, knäböjde tätt tillsammans, synbarligen i något slags extas eller trans.

Vi var en sammansvetsad församling, nästan som en familj, så vi visste allt om varandras liv. Den unge mannen var David, på vilken Richard fäst stora förhoppningar, att han skulle bli en framtida ledare. Han var mycket intelligent, om också böjd för att vara en smula flyktig när det gällde flickor. För närvarande var han förlovad med en flicka vid namn Mary, för andra gången, då han en gång tidigare brutit deras förlovning för att binda sig vid en annan. Nu tycktes han vara farligt snärjd med ytterligare en flicka. Jag hade väl också tyckt, att Mary sett ganska nedslagen ut nyligen, men jag hade varit så upptagen med min egen kärlek, att jag inte brytt mig så mycket om saken.

Richard i sin egenskap av pastor trädde skyndsamt emellan i situationen. Han erbjöd David hjälp med hans studier och ett eventuellt arbete i missionen, om han gifte sig med Mary och stadgade sig. Härvid gav Richard prov på ovanligt bristande omdöme. Han var alltför tillitsfull. David skulle nämligen orsaka honom mycket lidande och smärta under kommande år.

Jacob och jag gifte oss på sommaren och flyttade till Galatz, där bådas våra familjer bodde. Det var en lättnad att slippa bombningen.

Eftersom dagarna gick blev det allt tydligare, att något slags katastrof drabbat den tyska armén. En ständig ström av soldater, smutsiga, sårade och trötta, med uniformerna söndertrasade och skrynkliga, passerade genom staden — västerut! På avstånd kunde vi höra de ryska kanonerna närma sig dag för dag.

Jacob och jag arbetade i ett barnhem i utkanten av sta-

den. Den 23 augusti besökte jag Herzi och några nygifta flickor på missionen, då en av de nygifta männen kom springande ut i trädgården och ropade:

”Det är över!”

Det hade just meddelats på radion, att Rumänien bad Ryssland om fred.

Vi sprang tillbaka till huset för att själva lyssna på denna underbara nyhet, då vi mötte en av de tyska pastorererna, som bodde i en del av missionens lokaler, som beslagtogs av nazisterna. Vi berättade nyheten för honom. Jag ser ännu hans ansikte för mig: han blev fullständigt grön, försökte säga något men måste svälja åtskilliga gånger, innan han slutligen kunde tala och kraxade:

”Det är omöjligt!”

Vi inbjöd honom att lyssna med oss — men det var för mycket begärt. Då han vände om, såg han precis ut som en hund, som slinker iväg efter en åthutning av sin husbonde.

När vi väl kommit inomhus, hade elektriciteten avskurits, och vi kunde inte upptäcka, vad som höll på att ske. Jacob, som hade hört nyheten i staden, kom genast för att hämta mig. Vi rusade iväg till barnhemmet för att ordna ett skyddsrum och där lagra mat, vatten, stearinljus och filter. Jacob fruktade att tyskarna skulle ta hämnd med att bomba staden, fastän de hade lovat att dra sig tillbaka utan att orsaka skador.

Han hade rätt. Inom några timmar var Galatz under häftigt bombangrepp, både från marken och luften. Rysarna var på andra sidan Donau, tyskarna i luften. Öväsendet var helvetiskt. Vi förde barnen ner i skyddsrummet och försökte lugna dem med sagor och sång.

På morgonen fann vi en stor spricka i källartaket och vi fick arbeta hårt hela dagen för att gräva gropar för ett nytt skydd. När kvällen kom, tog vi barnen ut på ett fält och övertäckte dem med filter i hopp att tyskarna

inte skulle se oss, då det ju var fullmåne. Jag hade märkt, att Nicu, en liten dövstum pojke, saknades. Då jag sökte mig tillbaka till huset med två av de äldre barnen, överraskades vi av en ny bombvåg. Mitt i alltsammans såg vi två motorcyklister närma sig. Jag trodde vår sista stund var kommen, men det var rumänska soldater på vakt. Inne i huset sov Nicu lugnt, ovetande om det fruktansvärda oväsendet omkring sig!

Från den kulle, där barnhemmet låg, kunde vi se eldsvådor överallt i staden. Medan vi stod där och tittade andra dagen, kom plötsligt en hemsk blix och ljudet av en explosion. Det verkade som om alla fåglar i Galatz flugit upp och skrikit över våra huvuden. Luften omkring oss darrade, som om den varit ett levande väsen i skräck. Vad hade nu hänt?

Tyskarna hade förstört arsenalen. Efter den första stora smällen verkade det, som om hela staden höll på att explodera. Det var alltså så tyskarna höll sitt ord om att dra sig tillbaka utan att skada befolkningen! Vi fick senare höra, att de hade gått från skyddsrum till skyddsrum och skjutit alla de kunde finna.

Den tredje natten anlände ryska fallskärmsjägare, och när morgonen den 26 randades, var allt ganska lugnt. Jacob och jag gick ner i staden för att försöka se vad som hade hänt med våra familjer. Stora eldsvådor brann överallt, och vissa gator var så höljda i rök, att vi måste göra stora omvägar. Hus hade sprängts, träd ryckts upp med rötterna, och — värst av allt — döda kroppar låg överallt på gatorna. Inte en levande själ syntes till. Vi tycktes vara de enda, som vågat gå hemifrån.

Sedan såg jag på avstånd en man komma emot oss. Han var ännu tämligen långt borta och till hälften dold av röken, men han gjorde en välkänd rörelse och jag kände igen min far. Samtidigt upptäckte han mig, och vi började båda springa. När vi möttes, slog han armarna omkring mig och ville inte släppa mig. Hela tiden snyfta-

de han som ett barn och upprepade oavbrutet mitt namn.

Vi begav oss till missionen, där alla var välbehållna. Det var också Jacobs familj. Men vi kunde inte få reda på vad som hände i resten av landet. Alla kommunikationsmöjligheter var avskurna. Senare fick vi höra, att det förekommit gatustrider i Bukarest, där tyskarna drivits från hus till hus, man mot man. Så snart som gatustriderna upphörde, gav sig min bror iväg till fots till Galatz och nådde staden efter fem dagar. Det var ett stort ögonblick, då vår lilla familj återförenades efter så många år.

Nu var kriget över för Rumäniens del. Vi judar gladdede oss åt utsikterna att återfå vårt människovärde: att inte längre behöva drivas iväg som boskap till slakten.

Galatz stod i brand i mer än en vecka. När det äntligen gick att gå ut, möttes vi överallt av förstörelse. Förintelsen av hamnen var total. Det fanns inte en enda hel byggnad eller kaj. Skyltar gnällde i vinddraget, och vindens sorgsna ylande lät som onda andar. En hemsk stämning vilade över hela staden. Vid solnedgången lämnade folk gatorna. Kvinnor gick inte ut ensamma, inte ens om dagen. Ryssarna hade börjat plundra, våldta, stjäla och till och med mörda — mitt på ljusa dagen. Till och med judarnas glädje förvandlades snabbt till dov oro över vad framtiden skulle innebära för oss. Vi jude-kristna var skeptiska. Richard hade varnat oss, att kommunisterna inte var bättre än nazisterna. Hade inte Stalin likviderat alla sina judiska kamrater? Det var ingen hemlighet, att deras slutmål var att förinta all religion. Det troliga var, att hårda tider ännu återstod.

KOMMUNISMENS ANKOMST

”Tack, gode Gud, att du är välbehållen!”

Bintzea och jag kramade om varandra i ömsesidig lättnad.

Jacob hade känt, att vi borde återvända till Bukarest, och vi hade på ett eller annat sätt lyckats därmed. Bron över Donau hade förstörts. Efter timmar av väntan hade vi tagit oss över till Braila i en roddbåt. När vi äntligen kom fram till tåget, var det proppfullt med ryska soldater, och Jacob måste knuffa in mig i en vagn genom fönstret.

Men vi hade anlant, och vi var glada att finna, att alla våra vänner var välbehållna — och även att det inte var alltför många ryska soldater i svang!

Missionen förlorade ingen tid när det gällde att handla. Richard och Bintzea flyttade in i ett större hus med ett stort rum, där vi kunde hålla våra möten. Publiceringen av *Prietenul* togs upp igen, och vi tryckte också ryska evangeliedelar. Vem som helst, som kunde tala någonting ryska, mobiliserades för att lämna ut dem till soldaterna på gatorna. Detta ledde till många kontakter med ryssar, som önskade veta mer om kristendomen. Friluftsmötena återupptogs igen, och våra söndagsgudstjänster var så packade, att folk fick stå ute på gården, vilken ofta var packad med folk, den också.

Den tyska minoriteten bland befolkningen, som hitintills varit privilegierad, befann sig nu i motsatt roll. Många hade flytt med den retirerande armén, men tiotusenden fanns ännu kvar och blev utsatta för sanktioner både av de rumänska myndigheterna och den ryska armén.

När de varit stolta segerherrar, hade vi undvikit dem, som om de varit spetälska och ansett det vara under vår judiska värdighet att komma i kontakt med någon enda, som kunde vara nazist. Men nu, då de var förlorare, vi-

sade vi dem vår kärlek. Många av dem hölls dolda i jude-kristnas hem, fastän detta för oss innebar en dödsfara. Richard organiserade en grupp av oss för att ta hand om några tyskar och försöka föra dem i säkerhet. Jag fick på min lott två damer, som var gömda på en vind i omkring två veckor. Varje dag förde jag mat till dem, sedan jag förvissat mig om att inte vara utspionerad, då det ju innebar dödsstraff för var och en, som hjälpte tyska soldater, och dessa flickor hade varit anställda som kontorsfolk inom armén.

När förhållandena tycktes ha lugnat sig en smula, överlämnade jag ansvaret på den tyska evangeliska kyrkan. Det var knepigt att få dem tvärs igenom staden, men de aktade sig noga för att tala till spårvagnskonduktören, då de betalade avgiften — deras accent kunde ha avslöjat dem — och på gatan gick de cirka femton steg bakom mig. När vi kom fram till kyrkan, ringde jag på dörrklockan, tittade på medan de fördes in och försvann kvickt. Jag hörde aldrig, vad det senare blev av dem. Inte alla, som vi försökte hjälpa, kunde föras i säkerhet. Somliga arresterades och skickades till Ryssland.

Detta var vår första erfarenhet av hemligt arbete av det slaget, och det skulle visa sig bli en värdefull övning till senare år. Många av oss var inblandade, men så länge det varade, visste ingen, vem som tog hand om vem. Vi lärde oss också att gå hemligt tillväga i vårt arbete bland de ryska soldaterna.

Till och med innan vapenvilan var ett faktum, började de judar, som hade överlevt koncentrationslägrens helvete, att återvända. Däribland fanns en hel mängd barn, som hade förlorat sina båda föräldrar och inte hade någon, som tog hand om dem. Vår mötessal blev sov-sal med halmmadrasser över hela golvet, där hemlösa ungdomar kunde stanna en natt eller två, innan de började leta efter någon familjemedlem. Jag erinrar mig särskilt ett gripande möte mellan en pojke och en flicka,

som upptäckte, att de var bror och syster. Ingendera hade vetat, att den andra överlevt.

Det stora problemet bestod nu i att finna mat åt dessa barn. Liksom i hela Europa vid krigsslutet, var det mycket ont om mat. Just när vi började hoppas kunna fylla våra magar igen, drabbade torkan större delen av landet. Nu fick vi lära oss vad det egentligen betyder att svälta. Vi hade ransoneringskort, men det fanns inget att köpa med dem. Mat kunde bara erhållas till svarta-börs-priser. Under de följande två åren skulle hundratusenden dö av svält.

Missionen hade fått matpaket från Sverige och Schweiz — konserver, socker, pulversoppa — men kvar stod problemet att få något mer bastant. Bröd gick inte att skaffa någonstans. Vår grunddiet bestod av majsmjöl, varav vi gjorde ett slags gröt, kallad *mamalíga*. Så vi åt *mamalíga* till frukost, middag och kvällsmat — om vi hade tur nog att få tre mål om dagen. Det blev känt, att alla i nöd kunde finna något ätbart hos Wurmbrands. Bintzea rörde aldrig något, som hon kunde ge åt andra. Jag har sett henne äta *mamalíga* med lök, när jag med säkerhet visste, att det fanns mer bastant och närande föda i hemmet.

Sex barn dök en vacker dag upp på trappan, obeskrivligt smutsiga, trasiga och fulla med löss. Deras kroppar var uppsvällda av undernäring, deras blick lillgammal. Richard och Bintzea tog sig omedelbart an dessa föräldralösa, tvättade dem, närde och klädde dem.

De var i skriande behov av läkarvård. Tolv år gamle Milo var inte större än ett barn på sju. Richards läkare fann något slags hormoninjektioner för att få honom att växa. Milo var en spjuver med strålande humör. Ett av hans favorituttryck var: "*Eih hob harzeveitik* — Jag känner mig förkrossad", sagt med ett strålande leende, då han fick, vad han önskade. Betty, den äldsta, led av sinusit och måste genomgå en smärtsam operation.

Ruth var allas älskling. Hon var den yngsta, ett vackert barn på åtta år. En förskräcklig dag försvann Ruth. Vi blev mer och mer uppskärade alltefter som dagarna gick och hon inte återvände. Sedan fick vi veta, att hon hade blivit kidnappad av några från den mosaiska församlingen, som vredgades över att Richard och Bintzea önskade adoptera barnen och ge dem en kristen uppfost-
ran.

Richard försökte på alla upptänkliga sätt att återfå Ruth, men förgäves. Så en dag, då jag stod ute på gården, kom en liten slarva springande genom grinden, med ansiktet så nedsmort av tårar och smuts, att jag till en början inte upptäckte vem det var. Ruth hade på något sätt lyckats fly från sina "fångvaktare" och hade funnit vägen hem.

Richard hotades med en rättegång, som skulle besluta om barnens vårdnad. Men några dagar senare meddelades en ny bestämmelse. Alla föräldralösa judiska barn, som hade kommit ut från de tidigare tyskockuperade områdena, skulle antingen skickas tillbaka till Ryssland eller sändas till Palestina. Wurmbrands hade inget val. De kunde ju inte ge barnen till kommunisterna. De utrustade dem på bästa sätt och tog farväl av dem vid en passagerarbåt till Palestina. Då det blev känt, att *Bul-Bul* hade sjunkit i Svarta havet och att alla omkommit, stängde Bintzea in sig i sovrummet och Richards ögon omväxlande fylldes med tårar eller såg ut som ett vilddjurs, som mist sina ungar.

Sedan ryssarna besegrat Rumänien, intog de nu Ungern. Vi hörde att trossyskonen där var i desperat behov av hjälp. På den tiden var det nästan omöjligt att resa, särskilt till ett annat land. Tågen var packade med ryska soldater, och det kunde innebära stor fara att resa med dem. Bintzea hade beslutat sig för att åka till Budapest, och hon fann en utväg. Hon klättrade upp på taket av ett tåg och reste hela sträckan på det sättet. Vi var alla

uppbragta över att Richard tillät henne fara. Men när det gällde Guds verk, tog han inte hänsyn till någon, och minst av allt till den egna familjen.

Då ingen kunde övertala Bintzea att frångå sitt beslut, höll vi speciella bönemöten för att bedja Herren vaka över henne på vägen och låta henne återvända till oss efter fullbordat värv. En vecka gick, två veckor, tre veckor utan ett ord från henne. Nu var det tid för vår pastor att bevisa, att han trodde på det han predikade. Richard gick omkring och såg ut som ett djur i bur. Men aldrig för ett ögonblick tvivlade han på att han hade gjort det rätta, när han lät henne ge sig av.

Äntligen spreds meddelandet — ”Bintzea är tillbaka!” Hela församlingen kom tillhopa i hemmet för att träffa henne och höra om senaste nytt. Hon hade återvänt på samma sätt som hon rest, sittande på taket av ett tåg i åtskilliga dygn. Men hon hade uppnått vad hon velat. Hon hade fört hjälp och tröst till trossyskon i nöd. Det var typiskt för henne, att hon tog lätt på sin resa och aldrig nämnde om personliga svårigheter.

Hela denna tid växte vår församling stadigt. Då vi flyttade tillbaka till våra förkrigslokaler på Oltenigatan, kom allt slags folk till mötena — inte bara judar utan också lutheraner, baptister, pingstväänner och många från en evangelisk rörelse inom den ortodoxa kyrkan, som var känd som Herrens Armé.

Missionen stod nu officiellt under den Norska Israelsmissionens hägn. Pastor Solheim flyttade till Bukarest från Galatz för att överta arbetet, och detta var början till ett fruktbärande samarbete mellan honom och Richard, vilket skulle föra till många spännande nya projekt. De predikade omväxlande på söndagarna. Under det att Solheim hade mer att ge till oss troende, predikade Richard snarare för de icke-troende. Men med tiden utvecklades hans predikningar till ett djup och ett allvar, som inte lämnade någon åhörare oberörd. Ofta hade

de poetisk skönhet och återspeglade hans kärlek till naturen. Vad måste det inte ha betytt för honom senare att bli avskuren från naturens värld under så många långa år!

Men vad som mest slog mig beträffande Richards predikningar nu, det var hans hänsynslösa fördömande av synden, all synd, inkluderande våra nyblivna kommunistiska härskares.

Någon, som lyssnade till honom på den tiden, sade: "När jag först hörde honom uttala ordet *synd*, undrade jag över hur han visste, att jag var med i mötet. Då han uttalade ordet för andra gången, skulle jag velat lämna huset osedd. Men jag måste stanna. Då han sade det för tredje gången, visste jag, att jag måste upphöra med den."

En gång frågade jag honom om hemligheten i hans kraft, när det gällde att tala mot synden. Han svarade:

"När jag står på predikstolen, utgår jag från medvetandet om den ohyggliga ondskan inom mig själv. Bara de med en törntagg i det egna köttet ropar högt om den plåga, som törnen kan ge."

Bintzea var en god predikant, hon också, men hon ville aldrig tala vid ett offentligt möte. Emellertid brukade inte så få män smyga sig in under kvinnomötena, då hon just höll på att predika, och det kunde hon inte förhindra! En viss brödräfsamling önskade höra henne predika, men de kunde inte tillåta en kvinna att tala i sin församling. Därför inbjöd de henne till en gudstjänst hos sig. De sjöng en psalm, bad en bön och förklarade sedan mötet vara över men tillade:

"Vi har syster Wurmbbrand hos oss. Eftersom gudstjänsten är slut, stannar vi litet för att lyssna till henne."

Hon talade till dem i en timme. Det var tur, att det inte rört sig om en gudstjänst, så att bibelns undervisning om kvinnopredikanter helt hade respekterats!

Några av oss, som ville tränga djupare in i kunskapen

om den kristna tron, bildade en akademisk studiegrupp under pastor Solheims ledning, och den brukade mötas i hans hem två gånger i månaden för att studera bibeln och lyssna på föredrag. Efter lektionen hade vi vanligtvis en diskussion över en kopp te. Det var många, som kom till denna grupp, vilka inte önskade identifiera sig med kyrkan och som aldrig gick på gudstjänster.

Jag hade fortsatt med min söndagsskolundervisning under hela kriget, då vi fick samlas i Wurmbrands sängkammare, som förvandlats till ett improviserat kapell. Nu kunde vi ha den vid Olteni-gatan. Då söndagsskolan pågick samtidigt med de vuxnas gudstjänst, betydde detta att jag inte kunde fira gudstjänst med de andra, så en annan syster, Alice, turade om med mig. Då jag mer än tjugo år senare besökte Israel och träffade somliga av mina forna elever, gav det mig en underbar känsla att upptäcka, att de hade förblivit Herren trogna.

En ny och oväntad missionsuppgift uppenbarade sig. En av våra trossystrar, Margit, hade på något sätt fått tillträde till ett kvinnofängelse och hade brukat göra besök där regelbundet, varvid hon tog med sig mat, medicin, biblar och kristen litteratur. Många av fångarna blev intresserade, och en del blev omvända. Då Richard hörde om denna nya möjlighet till vittnesbörd, uppmanade han oss att bedja, att Herren skulle öppna vägar att börja ett större arbete i fängelserna. Själv var Richard den mest angelägne i bönen härför. Naturligtvis tänkte han, att han kanske kunde få gå i fängelserna som själsörjare, men Herren hade sitt eget sätt att besvara denna bön. Under Richards fjorton år i fängelse blev han till sådan välsignelse för många av dem, han kom i kontakt med, att det inte kan mätas med människomått.

Nuförtiden, så ofta jag går med på att bedja med någon av mina vänner om något särskilt, varnar jag dem alltid — det är farligt att bedja, om du inte är villig att ta följderna. Herren kanske besvarar dina böner på det

sätt, du minst anade!

All min verksamhet vid missionen och särskilt min vänskap med Bintzea och Richard, blev till oerhört stor hjälp för mig, då mitt äktenskap började gå i stycken. Till min sorg hade min make blivit en aktiv kommunist, som reste över hela landet och höll politiska föredrag. Han var aldrig hemma. Jag visste nästan aldrig, var han befann sig, och levde i ständig skräck för att något rusligt skulle hända honom. Den lägre befolkningen gillade inte kommunisterna och klådde upp dem, så ofta de fick tillfälle. Slutligen kom vi överens om att skiljas, och vi skildes som vänner. Jag kunde aldrig acceptera hans politiska ställningstagande.

Den 9 maj 1945 exakt vid tolvslaget, hade jag stått på gården till Wurmbrands hus och lyssnat till fredsklockorna. Sedermera har jag sett bilder från andra länder, då freden kom, och de visade människor i vild glädje. Som jag stod och lyssnade till klockorna, tänkte jag på hur helt annorlunda krigets utgång blivit för oss än för andra i Europa. Vi hade hoppats på frihet i alla former. Men vi hade inte vunnit frihet från fruktan. Som judinna hade jag varit en paria under nazistregimen. Nu verkade det som om jag skulle bli paria igen, i min opposition mot kommunismen.

Man gladdes över att veta, att slaktandet hade tagit slut, men samtidigt kände jag djup sorgsenhet. Skulle Rumänien någonsin bli av med alla de ryska trupper, som hade ockuperat oss och övertagit makten i landet? Officiellt var vi inte ännu en kommuniststat, men vi kunde klart se åt vilket håll det lutade. Anna Pauker, som under kriget hade varit utbytt mot en rumänsk officer av hög rang, nu rysk fånge, var för ögonblicket den ledande personligheten i regeringen. Massmöten för kommunismen anordnades av myndigheterna, och under tiden var affärerna stängda. Jag resonerade med några

små affärsinnehavare. De kunde inte vägra att stänga, då de i så fall fruktade att placeras på svarta listan.

Den hösten ställde kommunisterna till ett mindre drama i Bukarest. Under en av demonstrationerna förekom skjutande framför kungliga palatset, och några människor skadades och en dödades. Kommunisterna hade planerat det hela för att ge skulden åt en av de demokratiska partiernas medlemmar, av vilka de flesta följaktligen fängslades eller deporterades. Eftersom det snart skulle bli val hos oss, var det nödvändigt att skaffa fram en syndabock.

När valet kom, fanns det två större grupper — kommunisterna, förklädda under ett tilltalande namn, och deras högeropponenter. För första gången i Rumäniens historia kunde kvinnor gå till val. Jag röstade inte. Det innebar en viss fara att låta bli, eftersom legitimationspapperen stämplades vid vallokalerna. Alla, som inte röstade, betraktades som fiender till staten. Då en bekant förebrådde mig för att inte ha gjort min "plikt", svarade jag, att jag inte haft någon att rösta på. Hur skulle jag kunna ge min röst till ettdera av dessa två partier? Kommunisterna hatade Gud. Deras opposenter hade stöd av dem, som hatade judarna.

Symbolen för kommunisterna var en sol, för oppositionen ett öga. Alla affischer visade hur solen brände ut ögat. Vilket också hände. När rösterna räknats, tycktes kommunisterna vara i stor majoritet. Att somliga hade betalats för att rösta två eller till och med flera gånger på kommunisterna, var det ingen som nämnde. Valet hade varit ett bedrägeri.

Mina tankar började gå i riktning mot möjligheten av att lämna Rumänien. Kanske skulle jag kunna fara till Norge. Eller varför inte Palestina? Jacob och jag hade under början av vårt äktenskap ofta diskuterat, huruvida vi borde emigrera till Palestina, när freden kom. Det är

visst och sant, att ett stort antal judar nu gjorde detta. Men utan Jacob var utsikterna inte lika attraktiva, och förresten hade jag ännu familjeband i Rumänien.

En söndagsmorgon i mars 1946 ringde dörrklockan, medan jag höll på att göra mig i ordning för kyrkan. En främmande ung man stod där. Han såg besvärad ut.

”Fru Moise? Jag har ett meddelande till er. Er far . . .”

Jag började ana det värsta och ryste till.

”Är han död?”

”Han är mycket sjuk.”

Av mannens beteende kunde jag förstå att han inte talade sanning. När jag ansatte honom, berättade han hänsynsfullt, att min far dött samma natt.

Bara dagen dessförinnan hade jag fått ett brev från honom — fullt av kärlek, som alla hans brev till mig var — och nu fanns han inte längre!

Det var ett fruktansvärt slag. Han hade varit och hälsat på hos mig några veckor tidigare, och när han gav sig av till Galatz hade han sagt mig, hur roligt han haft under besöket i Bukarest. Jag erinrade mig livligt så många detaljer om honom — hans varma händer, då jag gick vid hans sida som barn, hans kärleksfulla ord mot mig, och alla de underbara frukoststunder vi upplevt tillsammans. Vi var båda morgonpigga, och medan de andra sov, kunde vi festa tillsammans. Han kunde till exempel steka fisk eller bacon och ägg, när vi hade råd till sådan lyx, och vanligtvis drack vi upp en treliters kanna te tillsammans. På sommaren brukade vi sitta på gården. Min far var stor blomsterälskare, något jag ärvt efter honom, och vi brukade njuta av blommornas doft i den friska morgonluften. Vi satt där ofta utan att säga ett ord. Det räckte för oss att veta, att den andre var närvarande. På hösten brukade han ta hem en väldig vattenmelon, en av hans favoritfrukter, vilken lades i källaren under flera dagar för att avkylas.

Pappa hade älskat barn, och han avgudade sitt barn-

barn. Lisas första ord var *zeida*, jiddisch för morfar. Nu hade vi förlorat en kär vän, och det var Lisa och jag som mest saknade honom. Lisa hittade några snödroppar och satte dem i hans händer före begravningen. Han hade dött alldeles ensam hemma. Rakel hade varit borta för att hälsa på Chaim. Lisa var i missionen. När grannarna märkte, att han inte hade kommit ut på vanlig tid, bände de upp dörren och fann honom död. Det var hjärtat som svikit. Då jag såg honom, var hans mun förvriden som i stor smärta, fastän läkaren tröstade mig med att säga, att han bara känt ett kort ögonblicks lidande.

Jag försöker glömma att se honom på det viset och föredrar att minnas, hur han, då jag var barn och sjuk, brukade sitta vid min säng och sjunga för mig på jiddisch med sin vackra, varma baryton. Jag kan aldrig lyssna till *Mein jiddische Mamma* utan att det värker till i bröstet. Ty det var den sång, han alltid sjöng för mig.

BEREDD ATT RESA

Nu fanns det inget särskilt, som band oss vid Rumänien. Vi önskade alla lämna landet. Chaim hade gift om sig, med en mycket trevlig flicka, och de planerade börja från början i den fria världen. Jag drömde om att komma tillbaka till Norge.

En dag, då jag gav pastor Solheim en lektion i engels-

ka, sade han mig att Norge hade erbjudit sig ta emot 600 judar från flyktingläger, en gest för att ersätta de judar, som hade blivit dödade av tyskarna under kriget. Plötsligt såg jag detta som förverkligandet av mina drömmar. Jag skrev ögonblickligen till Sven Wiig och bad honom hjälpa mig. Saker började hända. Han skrev, att han lämnat in en ansökan för mig och hade fått erforderligt tillstånd för mig att komma in i landet.

Men när jag ansökte om pass, visste jag inte, vad jag gav mig in i! Det fanns ändlösa formulär att ifylla, med uppgift om hur många språk jag kunde och hur ofta jag varit utomlands. Jag fick talrika polisbesök under förövändning att de behövde mer upplysningar.

Jag började känna mig orolig över dessa besök. Lyckligtvis hade jag några mycket goda grannar. Så ofta någon kom på besök hos oss — vid det laget hade Rakel och Lisa kommit för att bo hos mig — måste de gå förbi mina grannars dörr. Medan mannen i familjen uppehöll sig med polisen, som önskade veta, vilket som var mitt rum, kunde hustrun slinka in och varna mig, så att jag hann låsa dörren. En dag hade vi besök av en väninna till Rakel med sin tvåårige son. Vi var stela av skräck för att han skulle göra något oväsen, medan polisen stod och knackade på dörren.

Polisundersökningen drog ut på tiden, mer än ett år, och till slut fick jag avslag. Jag sände in förnyad ansökan. Nu var jag ännu mer ivrig att slippa iväg. Chaim och hans hustru skulle just ge sig av. Och så tänkte vi på Lisa. Vad för slags barndom hade hon egentligen? Under kriget hade hon måst gå omkring med en gul stjärna på kappan, judemärket, då hon knappt lämnat krypdörrerna. Nu kom hon hem från skolan med historier om hur snäll och god "Pappa Stalin" var. Rakel och jag såg på varandra i förtvivlan över hur våra barn höll på att förgiftas. Vi gav henne ett motgift hemma, av starkaste slag, och hon var också mycket glad för söndagsskolan,

där hon lärde något helt annat. Men det var inte lätt. Vi fick vara försiktiga med vad vi talade om i hennes närhet, då ju hennes lärare kunde utfråga henne. Lisa var bara tio år, och jag har aldrig sett ett mer lojalt barn än hon, men vi var dock rädda.

Rakel hade inga papper, som tillät henne att stanna i Bukarest. Närhelst hon gick ut, stod mitt hjärta still, till dess jag åter såg henne inomhus. En dag sade hon mig, att hon blivit inbjuden till ett bröllop. Då hon inte återvände på utsatt tid, blev jag mycket orolig, och medan natten framskred växte min oro. Jag tänkte just börja med efterfrågningar på polisstationen och bårhuset, då hon dök upp. Jag blev så lättad över att se henne, att jag brast i gråt. Det hela kan tyckas vara en obetydlighet, men på den tiden förekom dagliga razzior i staden, då polisen kunde inringa ett visst kvarter och placera sina mannar med två eller tre soldater i varje gathörn för att granska folks papper. Om man inte hade dessa i ordning, kunde det bli mycket besvärligt för en och för dem, som hyste en.

Tillika med detta elände hade vi fortsatt hungersnöd. Situationen hade stadigt förvärrats. Skörden hade slagit fel igen. Det var sällan man kände sig riktigt mätt efter en måltid. Alltid stod det långa köer framför matvarubutikerna. Man tog plats i kön först och frågade sedan, vad man köade för. Inflationen ökade snabbt, något som under sommaren 1947 slutade i katastrof för många människor, då den rumänska leien stabiliserades.

Återigen gav jag lektioner i engelska för mitt uppehälles skull, men det var få som hade pengar nog till sådan lyx. Somliga betalade in natura. Jag kunde till exempel få ett mål mat i utbyte för en lektion. Ofta fick man en kopp te med ibland två sockerbitar som extra förplägnad. Jag hittade alltid på ett sätt att rädda sockerbitarna för angelägnare bruk eller ge dem till någon, som behövde dem bättre än jag. Tusentals människor bokstavligen

svalt, och det hände ruskiga saker. Det hade till och med förekommit ett kusligt fall av kannibalism.

Vi vuxna kunde uthärda hungern, men då Lisa klagade: "Mamma, jag är hungrig!" och vi inte hade något att ge henne, blödde mitt hjärta. Våra grannar hade tre barn, och vi visste att de till och med hade det sämre än vi.

Hur vi nu bar oss åt, så klarade vi oss. Morbror Milo och moster Fanny i Amerika sände oss paket med mat och kläder, och de sände även pengar. Då brevbäraren såg hur lyckliga vi blev över ett brev från Amerika, började han stjäla pengarna ur breven, så vi försökte ordna med bankremisser. Detta var synnerligen komplicerat, och då vi lämnade landet, måste vi låna pengar av pastor Solheim för att kunna betala våra vägvisare, som förde oss över gränsen. Vi ordnade med banken, att den skulle ersätta honom från ett belopp av hundra dollar, som vi snart väntade från Amerika, men det fick han aldrig.

Den sommaren tog jag mig ledigt för att hjälpa till vid ett allkristet läger, som Richard hade anordnat i Predeal genom medel från Kyrkornas Världsråd. Han gick samman med pastorer och präster ur många andra kyrkor för att hyra en rymlig villa, där grupperna utbyttes var fjortonde dag och man hade dagliga bönemöten och bibelstudier, omväxlande med utflykter. Detta slags semester, som ju är vanligt förekommande i väster, var en nyhet i Rumänien på den tiden och utgjorde en välkommen avkoppling för dem, som deltog. Trots hungersnöden hade organisatörerna lyckats trola fram rikligt med mat. Många förvånades över att så många människor från olika trossamfund kunde dela gemenskapen. Under kriget hade de ortodoxa häftigt förföljt protestanterna — baptister, pingstvännen, medlemmar av Brödraförsamlingen samt adventister. Nu åt de från samma bord och hade frid inbördes. Jag tog med mig Lisa, och hon roade sig med Mihai och de andra barnen. För oss medhjälpare betydde det strängt arbete, men det var värt mödan!

Medan jag var där, skulle Chaim och hans hustru just passera Predeal som första etapp på sin färd till Palestina. Jag gick till järnvägsstationen för att träffa dem på utsatt tid och väntade i timmar men såg dem aldrig. Jag skulle inte få se dem igen på nära tjugo år.

Så snart jag återkommit hem, gjorde jag ett nytt försök att få pass, och åter vägrades jag. Jag kom till den slutsatsen, att det enda rätta vore att lämna landet illegalt.

Vad som slutligen avgjorde saken för mig var en liten händelse, som började ganska banalt. Jag stod i en kö för att köpa grönsaker, då två personer framför mig började gräla. Ett slagsmål blev följd och jag försökte lämna kön. Vakten, som höll ordning på kön, misstolkade min rörelse och arresterade mig. Lyckligtvis var det många i kön som kände mig och tog så illa upp, att de följde med till polisstationen, där de bildade ring omkring mig och såg till att jag slapp undan, medan de grälade på vakten.

Jag vågade inte gå direkt hem, i händelse jag var förföljd, och då jag slutligen nådde hem, darrade jag så mycket, att jag gick till grannens bostad för att ta igen mig. Jag ville nämligen inte berätta för Rakel, vad som hade hänt. Men hon såg genast att något var på tok. Då vi senare resonerade om saken, kom vi överens om att det vore bäst att försöka komma iväg så fort som möjligt, innan situationen förvärrades ännu mer. De, som hade försvarat mig, hade skrikit till vakten: "Vi fick minsann hårda ut med nazistterrorn i fyra år, men nu är ni kommunister till och med värre!" I varje fall arresterade inte nazisterna en försvarslös kvinna för att hon lämnade en kö! Vi kände på oss vad som komma skulle och ville uppfostra Lisa i ett fritt och demokratiskt samhälle. Därför började jag leta efter en man, som kunde hjälpa oss över gränsen.

Att finna en sådan vägvisare verkade svårare än jag

trott. Fastän jag visste, att många judar lämnade landet tillsammans med en guide från Bukarest, lyckades jag inte upptäcka vem som organiserade det. Vi befann oss nu långt in i september och jag fruktade, att om vi inte gav oss iväg snart, skulle vintern komma och flykten omöjliggöras. Jag föreslog Rakel, att vi skulle lämna huvudstaden och försöka finna en guide i någon av gränstäderna.

Rakel var inte pigg på detta.

”Då kan vi lika gärna vänta till våren”, menade hon. ”Jag tror faktiskt inte situationen kan bli mycket värre. Måste vi komma utblottade till ett främmande land mitt i vintern?”

Jag hade en annan syn på saken.

”Om vi väntar till våren, kommer det att bli för sent. Då lyckas vi aldrig fly!”

Det visade sig, att jag haft rätt. Tre veckor efter det att vi rest, stängdes gränserna.

Under tiden vi förberedde oss, arresterades Richard ännu en gång. Nu var vi verkligt oroad, eftersom kommunisterna hade svurit, att de skulle tillintetgöra honom, bara de fick tag på honom. Vi visste, var han förvarades, men ingen fick tillåtelse att besöka honom. Bintzea fortsatte som vanligt med sitt arbete: att försöka trösta och uppmuntra andra — hon, som själv behövde så mycken tröst! Men när jag var ensam med henne, försökte hon inte dölja sin vanda, och för första gången såg jag henne gråta. En dag skulle jag just till att lämna henne, då en besvärlig människa kom på besök.

”Snälla du, lämna mig inte nu!” bönföll hon.

Jag hade aldrig sett henne i ett sådant tillstånd.

Rakel och jag hade i all tysthet börjat sälja undan våra ägodelar. Jag hade samlat ihop ett ganska rejält bibliotek, och att sälja mina böcker var det besvärligaste. Jag fann en utväg. Jag förärade mina närmaste vänner de böcker, jag mest gillade.

Vi beslöt oss för att resa den 21 oktober, och på vår sista söndag i Bukarest åt halva församlingen middag hemma hos Wurmbrands. För allra sista gången uträttade jag min vanliga syssla: att hjälpa Bintzea servera maten. Optimistiskt anmälde jag:

”Två veckor härefter kommer jag att äta middag i Oslo!”

Två dagar före vår avresa dök Richard åter upp. Myndigheterna hade inte funnit något verkligt klagomål mot honom och hade låtit honom gå — endast för att spara sig rätten och nöjet att senare åter gripa honom. För närvarande ville de hålla ett öga på honom för att finna ut, vilka hans förbindelser var. Han såg härjad och förstörd ut, som om han hade återvänt från sin grav. Att blott tre veckor i fängelse kunde förändra en människa så fullständigt, skulle jag aldrig ha trott, om jag inte sett det med egna ögon. Han var sjuk och hostade svårt. Bintzea lade honom till sängs och vårdade honom kärleksfullt. Hennes ansikte lyste av glädje över att hon fått sin Richard åter — och detta desto mera, som en av förhørsledarna inte bara blivit omvänd utan till och med visat honom de angivelser, som hade orsakat hans arrest. I den gesten såg Richard ett tecken på sann bättring.

Även jag var lycklig. Då jag visste, att han åter var fri, var det lättare för mig att lämna dessa mina vänner. När jag kysste honom farväl, frågade jag honom, om han hade något speciell hälsning till Israelsmissionen i Norge.

”Säg dem, att marken brinner under våra fötter”, sade han.

Jag bönföll honom att ompröva tanken på att lämna landet, eftersom det stod klart för oss alla, att han och hans familj befann sig i stor fara.

Härtill gav han ett så slutgiltigt ”nej”, att det var meningslöst att fortsätta resonemanget.

Han säger mig nu, att jag då och där lovade att göra allt jag förmådde för att få dem till Norge. Jag kan inte erinra mig att ha lovat detta, men jag är mycket tacksam, för att inte säga stolt, över att Herren slutligen använde mig till att föra dessa mina kära vänner ut till den fria världen, där de har varit till sådan stor välsignelse för många.

FLYKTEN TILL VÄSTER

”Vilket namn sade ni, madame?”

Jag stod vid receptionen i ett av Köpenhamns mest eleganta hotell, medveten om min mögliga päls och den inte alltför rena näsduk, som täckte mitt hår. Vid min sida stod Lisa, trött och ovårdad, och vaktade våra båda svårt medfarna resväskor, som hölls ihop med snören. Portiern, som betraktade mig med illa dold bestörtning, upprepade sin fråga.

”Moise”, sade jag med eftertryck. ”Jag tar för givet, att herr Wiig har bokat rum åt oss.”

Portiern återvann sin fattning.

”Javisst, madame, naturligtvis! Rumspojken visar er vägen.”

Det var ett drömrums, helt i blått och beige. Jag har aldrig i livet känt mig falla mer utanför ramen någonstans. Jag tog ett bad och tvättade håret. Det var sago- likt, men jag fick inte bort lössen.

Och den där pälsen! Hur många gånger under de senaste månaderna hade jag inte varit nära slänga den i ren desperation! Jag hade ju först och främst burit den, därför att den var det varmaste plagg jag ägde. Då vi startade till fots den där månlösa natten tidigt i november för att följa en okänd guide in i Ungern, hade jag två klänningar, två kjolar, flera lager underkläder — och så pälsen! Vi hade väntat tio dagar vid gränstaden Satu Maru, innan vi hade hittat två män att guida oss, och nu var vi på väg, en liten grupp, Rakel, Lisa och jag själv, en annan ung familj med två små barn på fyra och sex år, en katolsk präst och de två guiderna, som såg litet skumma ut.

Småbarnen hade fått sömnpiller, och männen bar dem omväxlande. Lisa gick med oss. Vi passerade genom sovande byar, där hundar satte i gång ett vansinnigt skällande tills vi säkert trodde, att någon skulle ana oråd och upptäcka oss. En gång såg jag silhuetten av en soldat, som stod i en upplyst dörröppning och ropade på sin hund. Mitt hjärta slog runt i bröstet och jag bokstavligen stelnade av skräck. Men vinden blåste i motsatt riktning, så djuret varken hörde eller vädrade oss, och soldaten försvann snart in i huset.

Vi vandrade genom skogar, genom byar, över plöjda åkrar. Vi vandrade hela natten, tills jag kände det som om jag hade hjul i höfterna, som höll mina ben automatiskt i rörelse. Jag undrade, om jag någonsin skulle kunna stanna. Jag tittade på Lisa, som knogade på vid min sida utan minsta ord av klagan. Det var gripande! Vid endast tio års ålder hade hon redan upplevt så mycket av prövning och nöd. Men hon hade också lärt sig uppskatta vänskapens glädje och innerlighet, så jag visste, att vad livet än hade i beredskap för henne, skulle hon stå på fast grund.

Klockan var sju på morgonen, då vi nådde vår första viloplats. Jag har aldrig sett en sådan smutsig stuga! För

att nå familjens tillhåll, måste vi först passera ladugården, där en ko och flera svin hade sitt tillhåll. Stanken var fruktansvärd.

Rummet, där fem människor bodde, var mycket litet och möblemanget bestod av tre bänkar längs väggarna och ett bord mitt i rummet. Far, mor och äldsta barnet låg på var sin bänk, medan två pojkar låg hopkrupna i halmen på jordgolvet. I samma ögonblick som vi inträdde i rummet, kastade sig våra barn på golvet och somnade. Vi vuxna tilläts inte sätta oss och erhöll inte så mycket som ett glas vatten, förrän vi överräckt tvål, socker och andra ting som betalning för att vi fick stanna i stugan till mörkrets inbrott.

Den natten tog våra guider oss till en judisk familj, som skulle sätta oss i kontakt med en organisation av judiska ungrare. Deras egen uppgift var nu slutförd. Vi betalade dem och tackade för hjälpen. De hade varit hederliga mot oss och till och med hjälpt oss med vårt bagage. Vi hade hört berättelser om andra guider, som först hade bestulit flyktingarna och sedan angivit dem för polisen.

Följande dag samtyckte en man med en kärra att föra oss till Pecs. Timme efter timme åkte vi fram över den ungerska slätten. Fastän Rakel bar en sjal över huvudet, blev hennes vanligen svarta hår helgrått av dammet. Så ofta vi såg en cyklist, en annan kärra eller bara en fotgängare, vågade vi inte andas förrän de hade passerat.

Långt om länge anlände vi till Pecs, samlingsplatsen för alla flyktingar, där vi togs om hand av *Alijan*, den judiska organisation, som skulle hjälpa oss till Wien. Den kvällen placerades vi allesamman i en sluten boskapsvagn och tillsades att hålla oss tysta, till dess vi kom fram till Budapest, där vi skulle mötas av deras medhjälpare. Lägret i Budapest befanns vara så fullt och så smutsigt, att jag omedelbart gick till den norska missionen, där pastor Seland hälsade oss med öppna armar och tog

hand om oss i en hel vecka, innan *Alíjan* skickade oss till Wien.

Resans sista etapp var den största fysiska prövning, som jag någonsin genomlevt. Vi var 180 stycken, packade på fyra lastbilar, så tätt tillsamman att jag inte ens kunde lyfta handen till munnen för att ta en tugga av det bröd, som var och en fått med på vägen. När barnen måste uträtta sina behov, fick de göra det över lastbilens bakläm. Några av dem vågade inte detta och blötte senare ner sina föräldrars knän. Vi vågade inte stanna för att släppa ut dem.

Plötsligt gick ett mummel av oro över flaket. Under någon tid hade vi sett en privatbil köra bakom oss. Nu stötte en andra bil till och körde framför den första lastbilen. Vi tänkte alla: "Detta är polisen, och nu är det färdigt!" Det var polisen, men den hade kommit utslutande för att föra oss säkert till den österrikiska gränsen. *Alíjan* hade till de ungerska myndigheterna betalat en viss summa per capita för flyktingarna, och det låg alltså i deras intresse att veta, att vi lyckligen passerat gränsen till Österrike.

Mitt i en skog stannade lastbilarna och vi gick alla ner för att äta och vila en smula, innan vi började vandringen. Det regnade ihärdigt. Leran klubbade fast i våra skor, så att varje steg blev en ansträngning. Min päls, som var genomblöt, blev tyngre för varje steg. Litet i sänder slängde jag bort större delen av mitt bagage, däribland en filt, vilket jag senare skulle få ångra.

Rakel och jag var överspända och började munhuggas. Vid ett tillfälle förlorade jag henne ur sikte i mörkret och kallade helt tanklöst på henne, varvid en man, som gick bakom mig, slog till mig så hårt, att jag föll omkull. Vi var just på väg genom ryskockuperat område, och jag skulle ha kunnat förråda hela sällskapet. Det förekom ännu ett panikmoment senare på natten, då vi trodde, att vi hade förlorat Lisa.

Rakel hade envisats att medföra alltför mycket bagage. Jag hade varnat henne, att hon inte kunde vänta sig hjälp från mig. Men när jag såg henne stappla under bördan och snyfta, grep jag in för att hjälpa henne med väskan. I ett nu kände jag tydligt min fars närvaro och hörde hans röst säga: "Jag ska hjälpa er, mina barn!" Samtidigt kändes det som om resväskan tagits ur våra händer. Jag tittade på Rakel: hennes steg hade blivit spänstiga, hennes andedräkt var regelbunden, och hon hade fått ny glans i ögonen. En stilla frid fyllde oss. Något senare närmade sig en österrikisk soldat, vi visste inte varifrån han kommit. Jag trodde absolut att vi skulle arresteras, men istället frågade han oss artigt, om han kunde hjälpa oss med bagaget.

Det var inte förrän flera månader senare, som jag vågade säga till Rakel:

"Vet du, att pappa kom för att hjälpa oss den där natten, då vi gick över till Österrike?"

Hon tittade på mig i häpnad.

"Kände du det också? Jag ville inte säga det till dig, för jag var rädd att du skulle skratta åt mig."

Det flyktingläger vi togs till i Wien var en tidigare skola med stora rum, vartdera tjänande som sovrum åt tjugofem av oss. Smutsen och tristessen var obeskrivliga. Fastän jag aldrig varit särskilt kinkig med maten, kunde jag på sex veckor knappast röra något. Smaken var inte alltför dålig, men allt vi fick hade ett slags gulgrön färg, som tog aptiten ifrån mig, innan jag börjat äta. Innan vi gick på toaletten, måste vi sätta på oss gummskor, men det var heller inte alltid det hjälpte. Dock, trots alla dessa umbäranden var jag lycklig. Vi befann oss ju äntligen i ett fritt land.

Det var ett judiskt läger, och jag visste att om man upptäckte att jag var kristen, skulle jag få svårigheter, så jag läste min bibel i smyg. Men efter sex veckor var det någon, som angav mig — jag upptäckte senare, att

det var någon, som hade bott granne med Wurmbrands och känt igen mig som deras vän. Jag kallades inför lägerledningen, som anklagade mig för att ha svikit mitt folk och körde iväg mig. Rakel och Lisa utstöttes tillsammans med mig.

Vi fick en övergående tillflyktsort hos några katolska nunnor, som drev ett hospits för prostituerade, tills vi skaffat oss annan bostad — ingen lätt uppgift! Ett "ariskt" läger vägrade ta upp oss, därför att vi var judar. Slutligen och tack vare hjälp från en dam inom det norska Röda Korset, återupptogs vi i det ursprungliga lägret, där vi under lång tid behandlades som bannlysta av de andra internerna.

Trots allt hade lägerlivet sina ljusare ögonblick. Den 21 november 1947, den dag, då det meddelades, att judarna skulle få ett nationalhem i Palestina, brast heia lägret ut i vilt jubel. Vi festade upp en extraranson av stekt kyckling och franskröd, och där fanns choklad och extra mjölk för barnen. Sent in på natten sjöng vi judiska sånger, dansade och musicerade. För ett ögonblick glömska av våra svårigheter omfamnade vi varandra glatt och tackade Gud för att vi fått uppleva detta ögonblick.

Tjugo år senare upplevde jag ett annat stort ögonblick i det judiska folkets historia. Jag var i Israel, då Jerusalem intogs den 7 juni 1967. Jag kan uppriktigt säga, att näst mitt dop var detta den största dagen i mitt liv. För första gången förstod jag helt, hur ömt staden Jerusalem ligger varje jude om hjärtat — gammal eller ung, rik eller fattig, intellektuell eller olärd — var han än bor på jordens yta. "Om jag förgäter dig, Jerusalem, så förgäte min högra hand sin tjänst."

Jag stannade i lägret i tre månader, innan jag fick ett norskt pass åt Lisa och mig själv. Rakel, som önskade resa till Israel, stannade kvar. Fastän Lisa var ledsen att lämna sin mor, såg hon fram emot tågresan. Hon hade

hört, att där faktiskt skulle finnas en sovvagn, med rena lakan!

Och så kom vi till Köpenhamn. Och följande dag till Oslo, där Sven väntade på oss vid kajen. Medan jag såg Norges kust framträda i kölden och dimman, undrade jag vad framtiden skulle föra med sig. Aposteln Paulus' ord kom för mig: "Jag förgäter det som är bakom mig och sträcker mig mot det som är framför mig." Och jag beslöt att bli en god medborgare i mitt adoptivland.

NORSK MEDBORGARE

Det var inte lätt att börja om från början. Först av allt måste jag läggas in på sjukhus för en operation. När jag var bra igen, tog jag arbete som hembiträde och gick på en sekreterarkurs om kvällarna. Efter ett år hade jag ett kontorsarbete med rätt bra lön, och jag hade funnit en liten etta med kokvrå, där jag kunde skapa ett hem åt Lisa. Hon hade bott hos vänner, till dess jag kunnat ordna för mig. Vi har ett talesätt i Rumänien, "*Sarut mana* — kyssa er hand", vilket vi använder, när vi vill tacka någon särskilt varmt. En dag, då Lisa skurat golvet, sade jag till henne "*Sarut mana*", och hon svarade:

"Det är jag, som borde säga *sarut mana*, för om det inte berott på dig, skulle jag inte haft något golv alls att skura!"

Så tacksamma var vi alltså över att ha ett litet hem

tillsammans.

Inte lång tid efter min ankomst till Norge fick jag en liten hälsning från Bintzea med orden: "Richard är sjuk och på sanatorium", varav jag kunde förstå, att han åter var fängslad. Stackars Bintzea och Richard! Mitt hjärta sved vid tanken på henne, då jag klart insåg, hur mycket de skulle få lida. Jag visste, sannolikt bättre än någon annan, hur högt hon älskade Richard och hur han var beroende av henne. Men hon skulle aldrig visa sin förtvivlan.

Nu, då jag hade en smula egna pengar, kunde jag börja tänka på att hjälpa mina vänner i Rumänien. Från mitt tionde började jag sända ett paket då och då, och på det viset begynte i liten skala ett arbete, som jag har fortsatt med i mer än tjugo år. Jag vet inte, hur många paket jag har skickat, inte heller exakt hur mycket pengar som har gått genom mina händer för detta arbete. Men det är inte otroligt, att åtminstone 350.000 kronor har skänkts mig av privatpersoner och olika organisationer för att lämna hjälp åt kristna bakom Järnridån. Sedermera har jag träffat somliga av dem, som fick paket, och de har sagt mig, att det är endast på grund av denna hjälp, som de kunnat överleva. De flesta av mottagarna var så fattiga, att de inte kunde behålla varorna för sig själva utan sålde dem och använde pengarna till att köpa sig mat och andra livsförnödenheter. Jag var rörd att få ett brev från min väninna Riva, som sade: "Jag är glad att kunna säga dig, att jag äntligen har kunnat köpa mig en kvast och en kastrull, som jag haft stort behov av i många år."

Fastän jag snart skaffade mig många goda vänner i Norge, märkte jag ett pinande behov av gemenskap med jude-kristna. Det var det judiska jag saknade. De få, jag träffat efter min ankomst till Norge, hade låtit sig bli helt assimilerade. Det verkade som om de från dopögonblicket nästan glömt, att de någonsin varit judar.

Detta är ett förhållande, som jag aldrig kunnat begripa mig på.

Att bli kristen har för min personliga del inneburit, att jag önskat bli en till och med bättre judinna än jag varit dessförinnan. När allt kommer omkring, var ju Jesus Kristus jude, och han är min "äldre broder".

Därför fick min utsvultna judiska *neschamá*, min själ, liv igen, då jag kom med på en skandinavisk judekristen konferens i Göteborg, organiserad av Internationella judekristna förbundet. Strax efter min hemkomst utsågs jag till representant för Norge, och året därefter utsågs jag till medlem av dess arbetsutskott. Jag förmådde övertala de andra medlemmarna av utskottet att ge mig en större summa årligen för de jude-kristna i Rumänien, och från och med nu kunde jag skicka paket regelbundet till dem i nöd.

1948 tvingades Herzi och pastor Solheim med familj att återvända från Rumänien. Stackars Herzi var nästan åttio och hade hoppats få tillbringa resten av sitt liv med sina "barn" i det land, hon lärt sig älska. Året därpå förvisades Mammi. Hon medförde de dåliga nyheterna att även Bintzea var i fängelse och att Mihai togs omhand av en av trossystrarna. Jag samlade ihop de bästa kläder jag hade — det var ännu klädransonering i Norge — varibland min härliga vinterkappa, som vi gjorde ett slags överdragskläder av för att hålla henne varm, då hon arbetade vid den beryktade kanalen. Men tyvärr kom dessa saker henne aldrig till handa.

Jag tycktes kunna uträtta så litet. Med både Richard och Bintzea i fängelse och inga möjligheter att sätta mig i förbindelse med dem, ja, utan att ens veta, om de var levande eller döda, var allt jag kunde göra att bedja och fortsätta så ofta som möjligt att sända litet saker för att hjälpa andra, som led nästan lika mycket, även om de inte var fängslade.

Det fanns folk, som försökte avråda mig. "Du har det ju inte alltför bra ställt själv", menade de. "Varför utarma dig ännu mer, när du i alla fall inte vet, att hjälpen du sänder ens når dem, som behöver den? Det är bara en droppe i havet."

Vartill jag alltid har svarat, att så länge vi inte mera förmår, är det vår plikt att ge också den lilla droppen. Vi måste vara trogna i det lilla. Då ska större ting komma helt spontant.

Jag blev norsk medborgare. Den 27 mars 1953 svor jag trohet mot den norska författningen. Det var underbart att känna sig höra hemma någonstans, samt att jag nu hade alla de rättigheter och förpliktelser som andra medborgare i detta vackra och vänskapliga land ägde. Och att jag blivit en av dem! Jag hade egentligen aldrig känt mig tillhöra Rumänien. Det landet hade orsakat mig så mycket lidande. Mina mardrömmar började uppträda mer sällan, men intill denna dag har jag fortfarande ibland en dröm, att jag promenerar längs en gata i Bukarest, där arresteringar pågår, samt att jag är ett av offren. Det var först flera år efter det jag kom till Norge, som jag kunde se en polis utan att hjärtat stannade i kroppen. En gång befann jag mig på kontoret, då två män i uniformer promenerade in i rummet. Jag var nära att svimma. De stackars männen hade bara kommit för att undersöka brandlarmet!

Min dåliga hälsa, som hade besvärat mig hela livet, började åter plåga mig, och jag tvingades till långa sjukhusvistelser. Hösten 1954 gick jag igenom en ryggoperation och tillbringade månader i gips, som täckte större delen av kroppen. Lisa hade för länge sedan farit till Israel för att leva med sin mor, som hade gift om sig. Mammi bodde också i Israel. Herzi bodde ute på landsbygden. Så jag hade ingen av mina kära i närheten den gången, även om folk var mycket vänliga. En gång i veckan kom en kvinna för att städa min våning, en vänin-

na, som är sjuksköterska, kom flera gånger i veckan för att tvätta mig under gipsen, och mina vänner på andra sidan gatan, Blanchi och Gyuri, hälsade på så ofta de kunde samt hjälpte mig med inköpen.

Sammanlagt var jag borta från arbetet i tretton månader. På den tiden var den norska sjukkassan inte så väl utvecklad som den är nu, så att jag per halvår bara hade en inkomst av omkring 50 kronor i månaden. Jag lärde mig göra små djur av plast och blommor utav pärlor, vilka jag sålde som extra förtjänst. Det var inte så lätt, eftersom jag inte kunde sitta upp. Gipsen tvingade mig till ständigt halvliggande ställning. Jag läste en hel del och började med en korrespondenskurs i franska. Men att skriva var alltför besvärligt och jag måste upphöra. Jag tycktes dömd att aldrig lära mig franska ordentligt!

Det var inte enbart nöjsamt att bli av med gipsen. Jag kunde inte längre sitta, och mina muskler måste lära sig detta igen. Att gå erfordrade stor försiktighet. När jag återgick till arbetet, skulle detta bara bli på deltid. Emellertid blev jag starkare litet i sänder, och jag var obeskrivligt tacksam, då jag fick veta, att Bintzea kommit ut ur fängelset. Hon skrev sällan, och hennes brev var alltid försiktiga, men jag visste åtminstone, att hon levde. Ingen visste det minsta om Richard. Senare förstod vi att detta berodde på att han fått ett falskt namn i fängelsepapperen, för att ingen skulle kunna spåra honom. Jag erinrade mig hur brinnande han bett om kristet arbete i fängelserna. Nu hade han själv blivit svaret på sina böner. Även jag bad — att han skulle bli till stor välsignelse för alla, som han kom i kontakt med. Den bönen besvarades också på det underbaraste sätt.

Så en dag 1956 fick jag den häpnadsväckande nyheten, att Richard, som de flesta hållit för död, hade frigivits efter åtta års internering. Ryktet gick, att han hade varit så sjuk, att myndigheterna fruktade, att han skulle dö i fängelset. Då de inte önskade detta, frigav de

honom. Nyheten därom spreds raskt i Rumänien och trossyskon från hela landet kom för att hälsa på honom. De medförde allahanda gåvor, mest mat. God vård och rikligt att äta var just vad han behövde, och inom kort hade han tagit igen sig så bra, att han åter började predika. En gemensam vän till oss, som hade blivit döpt av Richard i fängelse, besökte Norge vid denna tidpunkt, och han berättade för mig något, som djupt rörde mig men som inte förvånade mig, så väl som jag kände Richard. Det verkade som om regeringen erbjudit Richard pengar, bara han upphörde predika. Vartill Richard kort och koncist svarat: "För intet har jag mottagit evangelium, för intet ger jag det vidare."

Men inom den jude-kristna församlingen tycktes förhållandena vara långt ifrån idealiska. Sedan Richard hade arresterats och Solheim lämnat Rumänien, hade den anförtrotts åt två unga män: David, som Richard hade hjälpt med sin teologiska utbildning, och Peter, en ung tysk jude, som betraktade sig själv mer som tysk än som jude eller rumän. Peter var något av intelligenssnobb: man ansåg, att han "predikade för giraffer". Han var böjd för känslökyla, något som inte gjorde honom värst omtyckt av församlingen. Varken David eller Peter var skapta till ledare. Dessutom erfor medlemmarna starkt förlusten av Richard och Bintzea. Därför smalt församlingen gradvis ihop.

När Richard återvände, kom de naturligtvis samman igen. Detta blev ett ämne till avundsjuka, och David och Peter, som ansåg sig själva som de riktiga pastorerna, förbjöd Richard att predika. Richard och Bintzea märkte, att en mängd små hinder lades i deras väg. Slitningen bara ökade genom att de delade lägenhet med David och Mary, och gräl uppstod, varav ett slutade med att Mary slog till Bintzea i ansiktet. David skrev mig brev fulla av klagomål gentemot Richard, medan Richard a sin sida sorgset meddelade, att "det barn jag närt vid mitt

bröst har givit mig stor smärta". Detta var det starkaste uttryck han någonsin använde ifråga om situationen. När han efter två års "frihet" åter fängslades, skickade mig David ett triumferande brev, som slutade med orden: "Den mannen ruttar nu i fängelse."

Det hela var mycket tragiskt. Folk som var i Rumänien på den tiden har sedermera sagt mig, att det var David själv, som angav Richard och sålunda åstadkom hans nya fängslande och andra fängelseperiod. Richard själv har berättat hela historien för mig, men han vill aldrig offentliggöra den. Jag har aldrig hört honom yttra sig annat än kärleksfullt om dem, som angav honom, och han har förbjudit vemhelst det vara må att uttala sig bryskt om dem, trots att han själv är mycket skarp gentemot sådana, som anger andra människor. Då Richard blir tillfrågad om sin angivare, rycker han på axlarna och svaret är alltid detsamma: "Han har inte gjort mig någon skada. Ingen förmår skada mig, såvida han inte lyckas göra mig lika ondskefull som han själv är. Det är de, som gör det onda, som lider av det."

Alltså blev Bintzea ännu en gång lämnad ensam, utan andra existensmöjligheter än de paket, som hon fick från sin familj och från mig. Men jag kände henne så väl, att jag visste, att hon skulle gå hungrig och ge bort sin sista brödkant, om hon ansåg, att någon annan behövde den bättre. Då jag fick höra, att hon börjat sticka för att tjäna litet pengar, blev jag perplex. Under alla de år jag känt henne, hade jag aldrig sett henne med stickning eller sömnad i händerna. Sådana sysselsättningar fann hon långtråkiga och ansåg dem som slöseri med tid, som kunde utnyttjas bättre — till att läsa eller besöka sjuka och behövande.

Efter vad jag kunde förstå av hennes brev, som mestadels skrevs i något slags kod, önskade hon inte lämna Rumänien, så länge Richard var i fängelse, fastän man officiellt sagt henne, att han var död — något som hon

vägrade tro.

Jag blev därför storligen förvånad efter någon tid, då jag fick ett brev, där hon bad mig försöka få ut henne och Mihai. Mihai skulle just inkallas till militärtjänsten, och de ville undvika att han gjorde den i en kommunistisk armé. Han hade haft stora svårigheter att fullfölja sina studier. Han hade börjat studera medicin, men han avstängdes från undervisningen så snart myndigheterna upptäckt, att hans far var politisk fånge. Då övergick han till polytekniska studier, där detsamma inträffade. Han försökte igen med teologiska studier, den gången i en annan stad, men återigen avstängdes han.

Jag tog omedelbart kontakt med det norska immigrantkontoret, där man var mycket hjälpsam. Jag måste därvid garantera för Bintzea och Mihai, tills de själva kunde förtjäna sitt uppehälle, och detta var jag endast alltför glad att göra. Det var inte svårt att få deras inrese-tillstånd till Norge. Svårigheterna uppstod i Rumänien, där myndigheterna vägrade låta dem resa. Jag bad Röda Korset om hjälp, och därifrån skrev man till det rumänska Röda Korset men fick inget svar. Sedan vi försökt på olika sätt, skrev mig Bintzea ett kort och sade, att rumänerna meddelat henne, att det inte låg i deras intresse att hjälpa henne.

Det såg ut som om inget mer fanns att göra. Vi lade det hela på hyllan någon tid, i hopp att något bättre skulle yppa sig så småningom.

VANTAN

Nu hade jag fått en egen riktig bostad — med trädgård! Hela livet hade jag längtat efter en trädgård, och denna längtan gick äntligen i fullbordan. Min hälsa var bättre, och jag arbetade på heltid igen i ett bra arbete. Det bästa av allt var, att Lisa kommit tillbaka till mig. Hon hade återvänt till Norge för att utbilda sig till sjuksköterska. Jag hade saknat henne oerhört under alla dessa år. Nu tycktes solskenet vara klarare och blommorna mer färggranna, därför att hon var hos mig. Naturligtvis måste hon bo på sjukhuset, men hon kom till mig, så snart hon var ledig. Vi hade alltid känt stor gemenskap, och nu då hon var vuxen, blev hon mera vän än systerdotter.

Mitt liv borde ha varit fullt tillfredsställande. Jag hade ett bra arbete, egen bostad och en familjemedlem vid min sida. Tillika med tjänsten sysslade jag med söndags-skolarbete, bibelklasser, kvinnomöten och andra aktiviteter. Såsom medlem av Internationella jude-kristna förbundets arbetsutskott, var jag ofta utomlands på kongresser, där jag träffade många intressanta människor och fick en del goda vänner. Jag var även fullt upptagen med mitt ständigt växande arbete att sända paket bakom Järnridån och hålla kontakten så mycket som möjligt med Bintzea och andra rumänska vänner. Min korrespondens blev omfattande.

Följden av alltsamman var, att hälsan plötsligt blev sämre. Mina sjukhusperioder blev längre och mer ofta förekommande. Jag tvingades återgå till deltidstjänst, vilket betydde, att jag fick mindre pengar, men jag hade alltid det nödvändigaste och något att ge bort.

Jag hade skrivit till Bintzea och berättat om min trädgård med sina fruktträd och bärbuskar. Nu innehöll nästan alla hennes brev en mening: ”Jag hoppas en dag du bjuder mig äta av frukten från din trädgård.” Jag kun-

de inte fatta, varför hon måste upprepa detta så ofta. Så kom det plötsligt till mig, mitt i natten. Jag blev klarvaken. Hon ville förstås, att jag åter skulle försöka få ut henne och Mihai. Och denna gång ämnade jag försöka få ut Richard också!

Redan följande dag lämnade jag in ansökan om tre visa. Men Richard var ännu kvar i fängelse. Vi hade hört, att han levde — i mycket klen tillstånd, fastän Bintzea på något sätt lyckats smugla in mat och medicin till honom. Jag fick veta, att det var omöjligt att ge visum åt någon, som var i fängelse. Jag stod emellertid på mig och förklarade, att vi arbetade på Richards frigivning och att det skulle vara lättare att göra detta, om han kunde lämna landet, så snart han blivit frigiven.

Till slut lyckades jag. Men där fanns ett villkor. Alla tre i familjen Wurmbbrand borde vara i Norge inom ett år. Jag förklarade, att vi omöjligen kunde garantera detta. Tjänstemannen var mycket vänlig. Han föreslog, att jag skulle låta honom veta, då allt var i ordning, och visa skulle då skickas till dem. Under tiden var Richard kvar i fängelse och allt rörande Wurmbbrands var ovisst.

Jag kan inte erinra mig hur jag fick veta, att Richards bröder också försökte få honom frigiven. Jag hade träffat två av hans bröder, som tillsammans med modern hade flytt till Palestina under kriget. En av dem, Lazar, kom till Norge på sommaren 1962 för att resonera igenom sakerna med mig.

Lazar häntydde, att en stor summa pengar skulle behövas som lösepenning för hela familjen. Sedan vi diskuterat det hela, ordnade jag med ett sammanträffande med ordföranden för Israelsmissionen, herr Rosef. Summan ifråga var femtusen dollar, och jag föreslog därför på stället, att Israelsmissionen och Internationella judekristna förbundet skulle vardera bidra med tvåtusen dollar, medan familjen skulle skaffa fram de resterande

tusen. Herr Rosef kontaktade de övriga styrelsemedlemmarna, som gärna samtyckte till att betala de tvåtusen på villkor, att förbundet gjorde likaledes. Sekreteraren i förbundets arbetsutskott, Rev. Harcourt Samuel, skrev och bekräftade deras samtycke. Pengarna överfördes till en bank i Schweiz och kontot stod låst, till dess Wurmbrands skulle ut från Rumänien.

Samtidigt prövade vi också andra vägar att göra påtryckningar på rumänerna. Min kontakt i invandrarverket ordnade med ett sammanträffande för oss med en hög tjänsteman i utrikesdepartementet, som visade sig vara vänligheten personifierad. Sedan han lyssnat till alla fakta, sade han oss, att det följande kväll skulle vara cocktailparty i kungliga slottet, då den nye rumänske ambassadören i Sverige, som också var ackrediterad i Norge, skulle presenteras för hovet. Han lovade säga till den nye ambassadören, att Norge skulle uppskatta, om den första vänskapshandlingen från den rumänska regeringen kunde vara frigivningen från fängelse av Richard Wurmbrand samt tillåtelse för hela familjen att lämna Rumänien.

Följande morgon berättade han för mig på telefon, att ambassadören hade varit mycket förbindlig och skulle önska att jag ringde upp honom för att lämna fler upplysningar. Jag telefonerade ambassadören, som föreslog att jag skulle göra ett memorandum och resa till Stockholm för ett sammanträffande med honom. Vid denna tidpunkt hade Lazar återvänt till Israel, så jag hade ingen att rådgöra med. Emellertid kände jag, att alltför mycket stod på spel och att det skulle vara alltför riskabelt för mig att beträda någon som helst rumänsk ambassad. Man hade även sagt mig, att chanserna skulle ha varit större, om jag varit anhörig till Wurmbrands, om också en avlägsen sådan. Men vårt förhållande var ju helt av det andliga slaget, och detta skulle inte betyda något för regeringar. Slutet på historien blev, att jag var-

ken for till Stockholm eller skrev något memorandum. Jag skulle ha måst signera det, och mitt namn var känt för de rumänska myndigheterna.

Richards familj förblev i ständig kontakt med mig, och de satte mig även i förbindelse med en av Bintzeas bröder i Paris, som var läkare. Nu manade mig ständigt Bintzeas brev att "göra allt som doktorn säger dig för att bli frisk". Då alla visste, att jag var klen, väckte detta inga misstankar hos censuren, men jag tolkade det rätt som en uppmaning att följa hennes brors råd när det gällde att få dem ut.

All min lediga tid upptogs nu med att skriva, telegrafa och telefonera vemhelst jag tänkte kunde vara till minsta hjälp. Sålunda kom jag i kontakt med många, som jag inte kände personligen och som lovade sin hjälp, men olyckligtvis stod sakerna stilla. Det orsakade mig stor sorg att behöva hålla på att skriva till Bintzea, att "doktorn kan inte hjälpa mig", men jag gav aldrig upp hoppet. Så snart jag fann den tunnaste ledtråd att följa, försökte jag igen.

Välmenande vänner manade mig att sluta slåss med väderkvarnar. Bland dessa fanns en gentleman i Kanada, som med intresse tagit saken som ett böneämne. Han skrev mig ett vänligt brev och föreslog, att jag skulle bespara mig framtida besvikelse och ängslan genom att nu erkänna nederlaget. Naturligtvis brydde jag mig inte om hans råd. Några år senare låg denne gentleman sjuk till sängs och satte på televisionen en kväll utan att veta, vad det var för program. Stor blev hans förvåning, då han hörde och såg Richard tala om sina upplevelser. Han blev djupt rörd.

Sålunda förflöt 1962 och större delen av 1963. Ingenting inträffade. Tvärtom, det blev fler bakslag. I slutet av mars hörde jag från Richards familj, att en viss herr XY, som hade hand om Richards fall och underhandlade med de rumänska myndigheterna om familjens släp-

pande, snart skulle fara till Bukarest och ta upp saken personligen.

Man sade mig vidare: ”Jag har talat med honom på telefon, och han försäkrade mig, att han skulle göra allt i sin förmåga för att erhålla ett gynnsamt resultat. Jag å min sida försäkrade honom, att de deponerade pengarna skulle stå kvar i banken i Zürich, men jag har inte än hjärta att säga honom — fastän familjen i Paris insisterade därpå — att om han inte kan skaffa fram utresevisum för Richard, önskar vi få ut resten av familjen eller till och med bara Mihai. Denna begränsning av uppdraget kan ges senare, om de nya ansträngningarna för hela familjen blir utan resultat. Å andra sidan — skulle Bintzea resa utan Mihai och lämna Richard ensam i fängelse i Rumänien?”

I fyra dagar efter det jag fått ovanstående brev var jag sjuk av besvikelse och hade inte mod att skriva till Bintzea.

”Har du skrivit än?” tjatade Lisa på mig, och mitt svar var alltid detsamma:

”Jag vågar inte! Jag har inte hjärta att göra henne besviken.”

”Men du måste göra det snart”, protesterade Lisa. ”Du vet ju, att hon väntar på att höra från dig.”

Slutligen måste jag naturligtvis skriva, fastän jag fruktade för svaret.

När det kom, var det något helt annorlunda mot vad jag väntat: Bintzea faktiskt tröstade mig för att jag misslyckats! Jag skulle ha förstått — hon visste hur jag måste känna det och ansåg att jag behövde uppmuntran.

I slutet av september hörde jag återigen från herr Harcourt Samuel. En annan av Richards bröder, Theodore, hade sökt upp honom och meddelat, att kraven på lösepenning hade fördubblats. Familjen kunde skaffa fram tusen dollar till, men det betydde ytterligare fyratusen att finna. Emellertid var Jude-kristna förbundet berett

att fördubbla sitt eget åtagande, om den norska missionen kunde göra samma sak. Jag tog genast kontakt med Israelsmissionen och erhöll dess löfte för de återstående tvåtusen dollarna.

Detta var naturligtvis en stor summa, men jag har ofta tänkt att om rumänerna fullt insett, vad det var de släppte iväg, skulle de inte ha låtit Richard resa för tio gånger den summan, hur desperat de än behövde hårdvaluta.

Det är intressant att märka, att de inte ens låtsades att saken var annat än ett handelsutbyte. Jag har ett officiellt brev, skrivet av representanten för den rumänska regeringen beträffande denna slavhandel, där han öppet angav hela sitt namn och sin adress. Det rörde sig om att sälja människor, som om de varit boskap. Ju bättre boskap, desto högre pris.

Det var just nu som mina personliga förhållanden förändrades till det sämre. I slutet av 1963 blev min artrit så plågsam, att min läkare föreslog en serie guldinjektioner. Jag var beredd att försöka vad som helst. I många år hade jag inte kunnat hålla i en synål, och Lisa hade till och med måst stoppa mina strumpor och sy i mina knappar. Guldet hjälpte. Smärtan avtog snart. Men behandlingen hade obehagliga biverkningar, och jag måste ligga på sjukhus i två månader.

Jag hade varit tillbaka i arbetet några dagar, då verkställande direktören kallade mig till sitt kontor. I all hast grep jag mitt block och gick in, beredd att ta ett stenogram. Men något annat lurade.

"Har ni aldrig tänkt, att ni skulle få det bättre på ett annat arbete, fru Moise?"

"Neej..." svarade jag. "Jag har alltid trivs så bra här."

Jag gillade mitt arbete, och dessutom skulle det bli mycket svårt för mig att finna ett nytt vid min ålder.

Om tre veckor skulle jag vara femtio.

Chefen upphörde att vara vänlig. Han sade mig rakt på sak och detaljerat, att han inte kunde behålla mig längre. Jag var för mycket sjukskriven, och de kunde inte fortsätta med dessa olägenheter. Jag protesterade med att jag varit verkligt sjuk, men han lät sig inte rubba.

"Alright", sade jag till slut, "om ni vill att jag ska sluta, så gör jag det, men ni måste erkänna det skriftligt och ange skälet."

Jag trodde inte han skulle göra detta. Men innan jag gick hem den eftermiddagen, höll jag uppsägningen i handen. Jag fick till och med underteckna ett kvitto på saken.

Nu blev livet oerhört svårt. Jag lyckades inte finna något annat arbete. Eventuellt blivande arbetsgivare frågade alltid efter min hälsa, och jag kunde inte ljuga. Slutligen anmälde jag mig hos en byrå för tillfälligt arbete och fick hjälpa till vid olika kontor en vecka här, ett par dagar där. Detta var intressant och jag träffade en mängd trevliga människor. Men i det långa loppet var det inte någon god lösning på mitt problem. Jag fann det alltför prövosamt.

Lisa kände sig mycket bitter över mitt olycksöde. En morgon vid frukosten knöt hon plötsligt nävarna och nästan skrek ut:

"Varför lät han detta hända dig?!"

"Vilken menar du?" frågade jag milt. "Herr S. eller Gud?"

"Han där ovan", sade Lisa.

Jag ansåg att Herren kanske ville pröva mig.

"Jag tycker han redan har prövat dig tillräckligt!" protesterade hon.

"Jag har alltid tyckt om berättelsen om Job", sade jag till henne. "När satan kommer inför Gud för att anklaga hans barn, sätter Gud Job på en piedestal och till och med skryter över honom, som en far brukar skrävla över

sin älsklingsson. Det är därför att Gud vet, att Job är stark nog för att bära varje lidande, som han låter satan pröva honom. Och resultatet av provet blir, att Job får en dubbel välsignelse.”

Jag var rädd att Lisa skulle skratta, men hon sade bara eftertänksamt:

”Å, jasanya, om det är så du ser på saken, då är det okay.”

Jag fick inte ett nytt arbete, men en dag när jag klippte gräsmattan, ramlade jag omkull och bröt tre revben, och det blev slutet på min karriär som sekreterare. Jag ansökte om pension från riksförsäkringsverket och erhöll den i sinom tid.

Nu hade jag all den tid jag behövde för mitt arbete för Wurmbrands. Under dagarna strax före deras ankomst till Norge, satt jag bokstavligen vid telefonen i ett sträck. Det skulle jag aldrig ha kunnat göra, om jag varit anställd.

Så Gud vet vad han gör, till och med när det är smärtsamt för oss och vi inte kan förstå, varför han måste behandla oss så hårt.

FRIGIVNING

En liten notis i en tidning fångade mitt öga en dag tidigt på sommaren 1964. Regimen i Rumänien var i färd med att frige flera tusen politiska fångar före den 23

augusti, tjuugoårsdagen efter landets befrielse från nazisterna. Jag undrade, om Richard skulle vara däribland. Jag visste, att han inte klassificerats som någon vanlig politisk fånge — han betraktades som en av kommunistens största fiender.

I juli besökte jag Danmark för vidare behandling av min ledvärk. Jag hade packat och var klar för hemresan efter några timmar, då posten anlände. Ett vykort från Bintzea hade vidarebefordrats till mig från Oslo. Det innehöll inga särskilda nyheter. Men sedan hon skrivit sitt namn, hade hon tillagt något på kanten. Jag vände på kortet för att läsa: ”Jag har just talat med Richard på telefon och han kommer hem i morgon.”

I några ögonblick kände jag mig som förlamad. Därpå började jag gråta högt med tårarna strömmande nedför ansiktet. Jag grät, som om jag aldrig skulle kunna sluta. De övriga gästerna samlade sig bekymrade omkring mig. Folk skyndade till från hela huset för att se, vad som var på färde. Då jag äntligen kunde behärska min rörelse, förklarade jag, att jag grät av glädje!

Till min förvåning upptäckte jag, att mycket få av dem visste något om situationen för de kristna bakom Järnridån. Folk, som jag var i kontakt med, var inte intresserade — för det mesta ignorerade de mig. Dessutom fanns det ett kommunistiskt par vid mitt bord; de hade nyligen besökt Rumänien som medlemmar av en delegation, och de hade funnit det underbart. De hade inte sett någon fattigdom där, och alla människor njöt full frihet. Jag frågade dem, var de bott i detta paradiset. De hade bott i Predeal, i det tidigare kungliga sommarpalatset, och hade naturligtvis bara träffat gräddan av kommunistpartiet. Inget under, att de inte sett någon fattigdom! Och som de inte varit i kontakt med vanligt folk, kunde de ju inte upptäcka, vad mannen på gatan tänkte om den där ”fulla friheten”.

Nu, då Richard var frigiven, började åter vårt hopp öka att vi skulle kunna få ut hela familjen ur Rumänien. De tiotusen dollarna var fortfarande deponerade i den schweiziska banken. Jude-kristna förbundet och den norska missionen, som hade uppgivit hoppet att Wurmbrands någonsin skulle kunna komma ut till väster, hade undrat, om det vore möjligt att återfå pengarna. Men jag erinrade mig trädgårdsmästaren i Jesu liknelse, som bevekta sin herre att vänta och se, om inte fikonsträdet skulle bära frukt följande år, så jag bad dem låta pengarna vara kvar i banken någon tid. Man kunde åtminstone vänta sig viss ränta på dem.

Från och med nu var vår korrespondens mer regelbunden. Jag gjorde allt som Richard och Bintzea bad mig om och höll kontakten med deras bröder. Jag skulle plötsligt få ett brev från Bintzea, där hon bad mig sända tre flygpaket, ett för var och en av dem. Detta betydde, att deras avresa var förestående. Men tiden gick och inget hände. I mars 1965 skrev Bintzea, att de väntade sig kunna resa efter sex veckor, och ännu en gång bad hon om tre paket med flygbefordran. Men april gick, maj gick, juni ävenså, och de befann sig fortfarande i Rumänien. Senare har de berättat mig, att de faktiskt befunnit sig på listan över dem, som skulle få sina pass, men i sista ögonblicket hade passen indragits.

När hela sommaren hade gått och hösten kom och gick, började till och med jag bli modstulen. Och när vintern inträdde, blev jag djupt deprimerad. Jag oroade mig fruktansvärt över dem. Jag hade hört om fall, då folk hade befunnit sig på själva planet och hade fått avslag och måste vända hem igen. Jag hoppades, att detta inte hänt med Wurmbrands.

Den 6 december vaknade jag med sprängande huvudvärk och kände mig mer deprimerad än vanligt. Vid middagstid ringde det på dörrklockan. Det var ett telegram. Vanligtvis får jag mina telegram över telefonen,

så jag vet inte, vad som hände den dagen. När jag under-tecknat kvittot, vågade jag knappast titta på telegrammet. Jag började skälva i hela kroppen och måste ta mig en stunds vila, innan jag hade mod att öppna det. Jag läste: "VI LÄMNAR BUKAREST IDAG PÅ MORGONEN. RICHARD."

Med en gång tycktes det som om mitt rum flödade av solsken, och en rofylld, underbar lycka intog hela min varelse. Jag grep telefonen och ringde till Lisa för att berätta om den goda nyheten. Jag kunde nästan höra henne le av lycka i andra ändan av tråden. Under resten av dagen måste jag riktigt behärska mig, då jag var rädd att ge fullt utlopp för min glädje — ännu inte helt säker på att de kommit lyckligen undan. Men då jag följande dag fick ett nytt telegram med orden "ANLÄNDA TILL NEAPEL", överväldigades jag av tacksamhet till Herren över att han krönt företaget med framgång. Efter så många års arbete och försök på alla vägar, hade jag uppnått vad jag eftersträvat. Mina vänner var äntligen utom fara.

När de anlände till Norge, berättade Richard för mig om hur han hade kallats till polisen och fått veta, att en stor summa pengar hade betalats för deras utresetillstånd men att antingen Bintzea eller Mihai måste stanna i landet såsom gisslan, så att inte Richard skulle tala öppet om sina fängelseupplevelser. Richard vägrade bestämt att gå med härpå. Antingen skulle alla tre fara, vidhöll han, eller också skulle de alla stanna kvar. Myndigheterna, som behövde hårdvaluta, lät dem resa.

Då de nått Neapel, råkade de i ytterligare svårigheter. Först av allt blev de fråntagna sina pass av den judiska organisation, som hade fört ut dem. Så snart de klarat av detta problem, fick de veta, att de måste sända sina pass till Belgrad, där Norge hade beskickning, så att de kunde få sina visa. Men de ämnade absolut inte skicka dem till ett annat kommunistland. Vid den nors-

ka ambassaden i Rom hade inga åtgärder vidtagits för deras visum. Eftersom de önskade avbryta sin resa i Paris för att besöka Bintzeas bror, frågade de, om det inte skulle vara möjligt att erhålla de nödvändiga papperen där. Min kontaktman vid invandrarverket i Oslo var underbar att ha i denna kris, och han hjälpte på alla upptänkliga sätt.

Slutligen ordnades allt. De kunde komma till Norge, när de hade lust. Jag hade redan talat med dem flera gånger på telefon. Richard hade inte känt sig alltför lycklig över att komma till Norge. Han var rädd att bli en börda för Israelsmissionen, då han inte kunde språket. Jag måste använda all min övertalningsförmåga för att förmå honom att komma, och till sist gav han med sig.

Under tiden hade han skrivit mig ett långt brev, som jag citerar delvis:

Kära Anutza!

Jag känner mig som drucken. Detsamma gör Mihai. Bintzea har bara lust att sova hela tiden. Att ha blivit frigiven ur det stora fängelset Rumänien är större än att ha frigivits från någon speciell fängelsehåla inom detta väldiga fängelse. Känslorna är överväldigande.

Vi kommer från en värld, där *homo homini lupus* är en förolämpning mot vargarna. Vargar dödar bara sina offer. Kommunismens inkvisitorer är mycket noga med att deras offer inte ska dö utan lida till slutet. I fängelset hölls fångarna under läkarkontroll, medan de tvingades äta avföring och dricka urin. Man var noga med att de skulle ha tillräcklig fysisk styrka att bära sitt lidande. Du kommer att bli förskräckt över att se, hur jag ser ut.

Det är inte endast så, att jag har tillbringat fjorton år i fängelse. "Fängelse" är bara ett ord. Under mina lidanden har jag sett en avgrund av mänsklig aggressivitet, brutalitet, skändlighet och gudlöshet. Vi led inte så myc-

ket av vad de gjorde mot oss — vårt största lidande bestod i att se, hur usla de var och i vilken utsträckning människonaturen kan förfalla. Vi ansträngde oss till det yttersta att se Guds avbild i dessa män. Det var mycket svårt att upptäcka den.

Varken de som torterade oss, eller de som svek en vänskap just när de borde ha bevisat den, kunde skada oss mer än att det gick att förlåta. (Jag säger "vi"- ty jag uttrycker känslorna hos många hundratals kristna, som var i fängelset. Där fanns fyrahundra bönder, alla tillhörande Herrens Armé, och sedan oräkneliga präster och pastorer av alla trosriktningar, baptister, pingstvännen, och så vidare.) Vi kunde göra mer än förlåta. Vi kunde ge dem avlösning.

Av alla kristna tänkare har de stora reformatörerna hjälpt oss mest genom sin lära om människans trålbundna vilja. Luther säger: "Min reformation står och faller med mitt påstående, att människan inte har det minsta uns av fri vilja" samt "Den människa, som kan utradera begreppet 'fri vilja', har gjort mänskligheten den största av tjänster."

Man kan inte anklaga en krokodil för att den äter människor. Den lyder bara sin egen naturs lagar. På samma sätt lyder lägre individer — dessa, som kommunismen medvetet appellerar till och som den brukar för sina syften — helt enkelt lagarna i sin karaktär, då de är brutala och skändliga.

Men vi såg inte enbart mänsklig ruttenhet. Vi har också sett Guds nåd verka under de där hemska förhållandena. Jag har haft privilegiet att som vänner i fängelset haft helgon och hjältar i tron, som i resning kan jämföras med de första århundradenas martyrer. Min fängelseid har inte varit bortkastad. Fängelset är en församling, där det är gott att arbeta. Män har där vunnits för Kristus. Men vad mera var: vi var svaga, och vår svaghet gjorde oss starka. Eftersom vi saknade all egen kraft,

kom Gud oss till hjälp och gav oss sin styrka. Himlen var öppen över oss och visade oss sin härlighet. Det skulle vara orätt att tala om fängelset bara som en lidandets plats för kristna. Det är samtidigt platsen för en glädje så stor, att den inte kan uttryckas i ord.

Och nu befinner vi oss i den fria världen. Jag har just talat med en evangelisk pastor utan fruktan, att han skulle ange mig till hemliga polisen. I Rumänien är man aldrig säker härvidlag, inte ens om man samtalar med någon man anser som sin bästa vän, vare sig han är pastor eller biskop. För några få dagar sedan bekände pastorn i en liten baptistkyrka med blott tjugotvå medlemmar, att han måste rapportera regelbundet till hemliga polisen med uppgifter om allt, han har hört. Men detta är inte allt. Han känner till tre medlemmar av sin egen kyrka, som tvingas ange på honom, och så vidare.

Vi håller på att vänja oss vid allt det nya, men det är svårt. Allting är oss ju så annorlunda.

Och nu något om vår situation. Det var med nöd och näppe vi slapp ut ur Rumänien.

Först och främst önskade de behålla Bintzea eller Mi-hai som gisslan, så att jag inte skulle skriva mot kommunismen utomlands. Därpå klargjorde de, att om jag gjorde det, skulle de förstöra mitt rykte inom kyrkan (de har sitt folk utomlands också, till och med i Kyrkornas Världsråd). De sade mig öppet: "Vi kan lätt finna en gangster att mörda dig", och de påminde mig om att jag kan arresteras av dem i väster också. Jag var i fängelse med den rumänske biskopen Leul, som de kidnappat i Österrike.

Slutligen gav de oss våra pass, men jag är rädd för att de har tagit pengar från åtskilliga ställen. Broder Ostrowsky*) berättade för mig, att kyrkan också fick beta-

*) En jude-kristen från Israel, som hade besökt Richard strax efter hans frigivning från fängelse.

la. Varför måste alla dessa pengar ges dem? Om jag hade vetat, när jag lämnade in ansökan om pass, att andra skulle behöva göra sådana uppoffringar för mig, skulle jag inte ha gjort det. Jag fick veta det genom broder Ostrowsky, när vi redan hade passen.

Judar, som lämnar landet, får vardera medta en packning på sjuttio kilo. Allt vi ägde har blivit konfiskerat, då jag fängslades, så vi hade ingenting att bekymra oss om. Vi medför bara det allra nödvändigaste . . .

Vad som härefter ska hända, vet vi inte. Passen behålls av *Jewish Agency*, som inte överlämnar dem till flyktingarna för att därmed tvinga dem att resa till Israel och ingen annanstans . . .

Vi har många problem. Vi resonerar om dem, men Gud vare tack att vi inte behöver oroa oss. Den Gud, som har gjort obeskrivliga under med oss (1950 överfördes jag till en cell för döende fångar, lämnad av alla läkare som ett hopplöst fall) är värd att lita till.

Jag tackar dig av allt mitt hjärta för all den kärlek du har visat och fortsätter att visa.

De, som mindes dig, och de många du hjälper, bad oss skicka dig sina hälsningar.

Din tillgivne, i Herrens tjänst,

RICHARD

Det stod mycket mer i detta brev, det första Richard hade skrivit mig från denna sida Järnridån och som gav en glimt av de fruktansvärda erfarenheter, han haft. Bintzea skrev också:

Min mycket älskade Anutza!

Jag kan inte säga dig, hur begeistrad jag är vid tanken på att vi snart ska ses igen.

Vi är i Rom och vet inte, vad som har beslutats om oss. Våra "pass" har överlämnats till Kyrkornas Världsråd, och sedan ska vi kunna resa vidare.

Vi hoppas då kunna fara till Paris till min brors familj, och därpå efter några dagar till dig i Norge.

Jag vågar knappast skriva dessa ord — det under Herren gjort för oss är stort! Vi kan inte göra annat än att prisa honom, tillbedja honom och tacka honom.

Min kära, älskade Anutza, våra hjärtan har styrkts av din kärlek. Förgäves skulle jag försöka tacka dig med ord. Må Herren själv rikligen återgälda det!

Tillsammans med Richard och Mihai omfamnar jag dig och Lisa och kan knappast uthärda, tills vi träffas igen.

Det var snart jul. På ett sätt flög dagarna förbi, då det fanns så mycket att göra. Men när man å andra sidan väntar på varmt avhållna vänner, av vilka den ena är en bit av ens egen själ, rör sig minuterna med snigelfart.

Wurmbrands skulle anlända den 23, dagen före julafton. Min pension hade ännu inte kommit, så jag hade ganska ont om pengar, men Lisa gav mig en större summa för att kunna ordna ett ordentligt julfirande. Hon arbetade till klockan tolv på julaftonen, så jag måste göra allt arbete själv. Men hon hade givit mig stränga order att inte kläda julgranen. För det skulle hon göra själv!

När jag vaknade den 23, snöade det häftigt, och hela dagen föll snön och täckte marken samt blockerade gåtor och vägar. Wurmbrands skulle anlända 7.30 på kvällen till den internationella flygplatsen, men inga plan kunde landa på Fornebu den dagen på grund av snön. Jag ringde till flygplatsen och hörde, att deras plan var mycket försenat och hade dirigerats till en annan flygplats på något avstånd från Oslo. Därför åkte jag i stället till flygterminalen inne i staden och väntade där, då deras buss anlände klockan 23.30. Varje nerv i kroppen pirrade av spänning och hjärtat överflödade av glädje. Jag var bara ledsen att Lisa inte kunde vara med. Hon

tyckte mycket om dem och hade ju lekt med Mihai som barn.

Förste man ur bussen var Richard! Vi flög i varandras armar och kramades och kysstes. Mihai var näste man att stiga ur. Mer kyssar och kramar. Vi var så rörda, att vi inte kunde tala. Men då Bintzea steg ur, började jag snyfta hejdlöst. Bintzea sade tröstande:

”Gråt inte, Nutzele, gråt inte!”

Hennes egna ögon skimrade av glädje och där fanns inget spår av tårar. Då jag långt senare frågade henne: ”Gråter du aldrig?” svarade hon, att hon inte vågade börja gråta, för då skulle hon aldrig kunna upphöra.

På Israelsmissionens högkvarter väntade man på oss. Bordet var vackert dukat och där fanns smörgåsar och kakor, kaffe och te. Men vem kunde äta? Jag nöjde mig med att bara betrakta Wurmbrands, att känna deras närvaro, allt medan outtalade ord av kärlek och uppmunt-
ran passerade mellan oss. Det var som om en del av himlen hade sänkt sig ner till oss. Mitt hjärta nästan brast av tacksamhet. Jag tror en lärka måste känna på det viset, då den svingar sig mot skyn, högre och högre och högre ändå, och sedan med ett plötsligt jubelackord dyker mot sitt näste, som om dess lilla hjärta skulle brustit, om den svingat sig ännu högre.

Men på samma gång var jag nedstämd — det lidande, de hade uthärdat, hade lämnat synliga spår. När Richard tog av sig rocken, såg jag ett djupt hål i hans nacke, som inte funnits där, då jag sist såg honom. Jag frågade Bintzea, vad det var. Hon bara ryckte på axlarna. Senare fick jag se alla ärren på hans rygg, hans svullna ben och fötter. Hans ansikte var härjat, och han hade djupa skuggor under ögonen.

Det var svårt att slita sig loss från dem, men det var sent. En tröttsam dag väntade mig, och de hade haft en mödosam resa. Väl hemma hade jag redan börjat klä av mig, då jag plötsligt erinrade mig, att julgranen fort-

farande fanns i trädgården — nerfrusen! Klockan var två på morgonen och det var bistert kallt. Jag slängde på mig kappan, gick ner och måste gräva fram granen under snön.

Följande morgon snöade det ännu kraftigt, och jag hade det sista att inhandla. Jag hade redan betalat för mina inköp, då jag fick en strålande idé. Jag tycker inte vidare om bananer, så jag köper dem sällan, men jag tänkte att mina vänner skulle tycka om några. När de anlände på kvällen, hade Bintzea med sig en torgkasse, hon köpt i Paris. Däri låg litet frukt, inklusive bananer! De hade trott att man i kalla Norden inte skulle kunna köpa exotisk frukt och ville glädja mig med dem!

Sedan följde en oförglömlig afton. Vi samtalande, sjöng julsånger och psalmer, njöt av den goda maten och kände oss tacksamma för alla gåvor. Var och varannan minut gjorde vi avbrott för att krama och kyssa varandra. Vi erinrade oss gamla tider och de gav mig nyheter om alla mina gamla vänner. Men mitt i all glädjen var det, som om en slöja hade fallit över Richards ansikte och hans tankar befann sig långt, långt borta.

”Richard”, sade jag, ”du är inte längre i Rumänien. Du är i Norge, i ett fritt och demokratiskt land.”

Lika fort som slöjan hade kommit, lika fort försvann den, och han var åter hos oss. Själva livet och själen i festen.

Jag slank ut i köket för att ordna något. Richard följde efter. Plötsligt sprang han tillbaks in i sällskapsrummet, fattade tag i Bintzeas hand och sade:

”Kom, så ska jag visa dig något vackert!”

Och han tog henne runt i hela våningen och pekade ut genom varje fönster. Alla hus runt omkring var upplysta, och det fanns inga rullgardiner att utestänga belysningen. I varje hus stod en julgran, full med tända

ljus.

Richard sade:

”Tänk er bara, ingen här drar för gardiner eller rullgardiner! Man kan titta in i varje hus och ingen är rädd!”

För mitt inre öga uppstod en scen ur det förgångna: min första jul och en liten pojke, som skrek så mycket han orkade: ”Jag vill se ljusen! Jag vill se ljusen!”

Julen är den tid, då vi firar Ljusets ankomst i världen, och samma Ljus lyser i hjärtat på en liten pojke och en före detta fånge, som led för att hålla detta Ljus skinnande omkring sig.

EN VÄRLDSVID MISSION FÖDES

På de föga mer än sju år sedan Richard kom ut till västvärlden, har han gjort mer än de flesta under en hel livstid. Han har grundat över femtio missionscentra över hela den fria världen, vilka har till mål att hjälpa kristna i kommunistländer. Han har skrivit elva böcker, av vilja åtta utkommit och några översatts till omkring trettio språk. Han talar ofta i radio och television och skriver artiklar för tidningar. Hans offentliga möten bevisas av tusenden. Många får vända av brist på plats. Jag har ofta betraktat åhörarnas ansikten, som uttrycker hela skalan av känslor — ibland lyssnar de intensivt eller brister i skratt, böjer sig i tårar, förvrids av fasa eller till och med biter naglarna i upphetsning!

Jag frågar mig, hur denne man efter allt han har lidit

finner styrka att göra allt detta. Det är visst och sant, att i det tillstånd han var, då han först kom ut i väster, skulle jag inte ha trott detta möjligt.

Ett par dagar efter sin ankomst till Norge skickades Richard och Bintzea till ett vilohem i fjällen. De hade verkligen behov därav. De insisterade på att jag skulle ledsaga dem, och det var jag naturligtvis glad att göra, fastän fjällen mitt i vintern inte direkt är den idealiska semestermiljön för mig, och den vintern var en av de strängaste vi upplevt på många år.

Richard befann sig i ett fruktansvärt nervöst tillstånd. Om en bil körde förbi oss, då vi gick på promenad, var han övertygad om att det var hemliga polisen. Åsynen av två eller tre personer, som talade med varandra, hade samma effekt på honom. Förgäves måste jag försäkra honom, att det inte fanns något att vara rädd för. Jag mindes min egen reaktion, då jag först anlände till Norge, och då hade jag ju inte lidit tillnärmelsevis så mycket som Richard.

Han avslöjade sitt sinnestillstånd på många små sätt. Han kunde till exempel aldrig riva sönder en bit papper. Han hade varit utan skrivpapper alla fångelseåren. Nu skattade han det så högt, att han ville spara på minsta bit.

Ofta mitt under en måltid eller när vi satt tillsammans och pratade, fick han det där egendomliga uttrycket, som jag lagt märke till under vår första kväll tillsammans — en slöja av obeskrivlig sorg och förtvivlan. Bintzea brukade sparka till mig under bordet och viska:

”Berätta något roligt!” och jag brukade vända mig till honom med ett brett leende och fråga:

”Har du hört historien om . . . ?”

Jag rådbåkade mitt minne för att finna på skämt under de där första dagarna. Hans sinne för humor gjorde mig häpen. För i världen, i Rumänien, hade han visat sig ganska puritansk och ogillande rynkat på ögon-

brynen, så fort någon gjorde en lättsinnig anmärkning. Nu kunde han ofta skratta högt åt skämten.

Jag frågade honom något senare, hur denna omställning skett.

”Du brukade vara så allvarlig, så jag var rädd att nämna något lustigt. Nu skrattar du alltid!”

”Å, jäså!” sade han. ”När jag var i ensamcellen satte jag min heder i att varje dag hitta på ett nytt skämt för mig själv. Det hjälpte mig att inte mista förståndet.”

Han hade också för sig själv varje dag predikat en predikan — somliga av dem har sedermera publicerats — och spelat schack i minnet med sig själv för att hålla hjärnan klar.

En av de första saker jag frågat Bintzea om vid deras ankomst var vad som hänt med Ivan och Fedora. Hon sade, att Ivan var död.

Sedan han skickats till Sibirien hade han satts i arbetsläger, där han måst arbeta med skogshuggning. Det var ansträngande för vem som helst, men desto mera för honom, som hade tuberkulos. Kölden var dessutom svår att uthärda.

Men det värsta av allt var förhören. Det fanns en kvinnlig fånge i lägret, som varit sekreterare i hans församling. Under förhören med henne sade hemliga polisen henne ideligen, att hon ljög och att Ivan sade något helt annat. Pressad till det outhärdliga förklarade hon slutligen:

”Jag kan tro er bara om jag hör det från hans egen mun.”

Alltså fördes Ivan inför henne, slagen, blodig och svullen över hela kroppen. Han kunde inte stå upprätt. Nadesjda tittade honom i ögonen och frågade:

”Varför har du sagt så och så?”

Ivan gengäldade lugnt hennes blick och svarade enkelt och stilla:

”Tror du verkligen, att jag skulle säga sådant?”

Han fördes bort, och det var sista gången hon såg honom.

Nadesjda avtjänade sina sju år i lägret, och vid slutet av den tiden tillfrågades hon, om hon nu insett att Gud inte fanns.

”Nej”, svarade hon och dömdes till ytterligare sju år i Sibirien, fastän inte i arbetslägret.

Ivan var kvar i lägret till sin död. Han var ett ljus och en glädje för alla som träffade honom, och han tröttnade aldrig på att vittna om sin Herre. När han kände döden närma sig, kallade han samman sina vänner, uppmanade dem att förbli fasta i tron och bad dem sjunga något för honom. De såg, att han blev svagare och svagare. Så kunde han inte längre tala. Stillhetens allvar rådde i rummet. Plötsligt såg de honom le, och ansiktet lyste och strålade av en ousäglig lycka — sedan sträckte han ut armarna, som om han omfamnade en osynlig varelse, läpparna rörde sig ljuslöst, som om han uttalade en älskads namn, och så föll han tillbaka på kudden. Han var hos den Herre, som han så troget hade tjänat.

Medan Bintzea berättade detta för mig, kunde jag se honom framför mig, fast i tron på Herren, och trots att jag grät, var jag samtidigt lycklig och prisade Herren för att jag fått lära känna denne broder och därigenom berikats så mycket.

Den vila, som Wurmbrands så väl behövde, förvandlades snart i något helt annat. Nyheten om deras ankomst spred sig. Folk, som bett Gud i många år om begynnandet av ett arbete bakom Järnridån, kom för att träffa Richard. Inbjudningar att predika strömmade in. Han lämnade vilohemmet flera gånger och återvände definitivt till Oslo efter bara tio dagar.

De möten, där han talade, ledde till några verkligt gripande sammanträffanden. På juldagen hade han gått till den amerikanska församlingen på mitt förslag. Själva

hade Wurmbrands velat komma till min församling, men då de inte förstod norska, verkade detta meningslöst. När de kom tillbaka hem efter gudstjänsten, glödde Richard av iver. Han hade presenterat sig för pastorn, Reverend Myrus Knudson, som varmt hade välkomnat honom och bett honom återkomma. Senare berättade Knudson för oss, att han hade gjort vad han kunde för att kontrollera med de amerikanska myndigheterna och med Israelsmissionen för att vara säker på att Richard var "äkta". Upplysningarna visade sig vara tillfredsställande, så Richard inbjöds att predika där.

Under predikan lade han märke till två damer, som hela tiden grät stilla. En av dem, en invalid, hade bett för honom i många år och hade kommit till kyrkan den morgonen utan att veta, vem som skulle predika. Den andra damen hade också haft Wurmbrands på sin dagliga bönelista under några år. De hade hört, att Richard var i fängelse. Vid gudstjänstens slut blev Richard djupt rörd att höra om orsaken till deras tårar — de hade gråtit av glädje och tacksamhet över att med egna ögon se svaret på så många års brinnande böner.

Richards historia gjorde ett särskilt intryck på NATO-personalen i Oslo, vars pastor på den tiden var överste Sturdy. Man var överens om att han hade ett synnerligen viktigt budskap att ge världen och speciellt då Amerika, och man samlade ihop pengar för hans resa till Staterna.

Israelsmissionen skulle ha önskat, att Richard arbetade för dem i Paris, men han kände, att Gud förberett honom på ett särskilt sätt för arbete i den kommunistiska världen. Tillfälligtvis gick han med på att resa till Paris och lämna Bintzea och Mihai där, medan han for på en predikotur i Amerika. Det fattades ju pengar för att skicka alla tre till Staterna.

Bintzea var förtvivlad över detta arrangemang.

"Nutzele", tiggde hon, "kan du inte göra något för

att hjälpa oss? Du måste övertala pastorn att skaffa mig ett visum för Staterna. Hur skulle jag kunna låta Richard fara ensam? Du vet, hur beroende han är av mig, och har vi inte varit åtskilda länge nog?"

Gud handlar på oväntade sätt. Två dagar före deras avresa gjorde Knudsons en tillställning för Wurmbrands. Jag anlände dit med Lisa en aning sent, då de flesta av gästerna redan kommit. Jag gick runt och skakade hand och gjorde mig hemmastadd. En herre, som såg vänlig ut, presenterade sig som herr Olsson.

Skrattande sade jag:

"Säg mig, heter alla här Olsson eller Olsen? Jag tror ni är den fjärde jag träffat i kväll!"

Senare fann jag mig sittande intill honom vid supén. Mitt emot mig satt pastor Knudson. Impulsivt sade jag till pastorn:

"Jag önskar tala allvarligt med er."

"Vad har jag nu gjort?" skämtade han.

"Det är inte vad ni har gjort, utan vad ni inte har gjort", svarade jag. Jag hade inte ämnat ta upp saken inför andra människor, men jag fann mig själv sägande:

"Ni vet, att Bintzea inte kan låta Richard fara ensam till Staterna. Var snäll och försök skaffa henne ett visum, så ska Herren ordna med hennes respengar!"

Till min förvåning trädde herr Olsson emellan:

"Följ er väninna till ambassaden klockan tio i morgon bitti, så ska vi se vad vi kan göra!"

"Tack så mycket", sade jag utan att ha den minsta aning om vad det hela gällde. Jag undrade vem herr Olsson var.

Jag anlände till den amerikanska ambassaden nästan en halvtimme för tidigt följande morgon, då jag inte ville att Bintzea skulle behöva vänta på mig i kylan. Herr Olsson var ute och hans sekreterare tycktes inte veta, vem jag var. Då jag nämnde fru Wurmbrand, blev hon emellertid omedelbart mycket tillmötesgående. Bintzea

kom, och vi visades in på herr Olssons kontor. Mindre än en timme senare lämnade vi ambassaden med ett visum i Bintzeas ficka.

Det visade sig, att herr Olsson var den amerikanske militärattachén. Om jag insett, när jag träffade honom, att han var en sådan betydelsefull person, skulle jag säkert känt mig blyg och hämmad. Men han och hans familj var sådana trevliga rättframma människor, att jag sedan de lämnade Oslo saknar dem varenda gång, jag går till den amerikanska kyrkan.

Wurmbrands lämnade Norge efter bara fem veckor. Men innan de reste, hade redan grunden till den första missionen till dem bakom Järnridån blivit lagd.

I Amerika predikade Richard i en mängd kyrkor, och han inbjöds att tala inför en kommitté av den amerikanska senaten. Detta orsakade en väldig storm. Saken meddelades i världspressen och åstadkom avsevärd opposition från många enskilda och organisationer, däribland kristna institutioner och samfund, som inte hade lyft ett finger för att hjälpa trosfränder bakom Järnridån. De påstod, att han genom sitt rättframma offentliga framträdande hade förstört varje möjlighet att få ut fler troende från kommunistiska länder, och att han till och med starkt hotade dessa kristnas ställning.

Nu slumpade det sig så, att några i Rumänien fick höra om saken över *Radio Free Europe*, och deras synpunkt var helt annorlunda. De uppfylldes av tacksamhet över att människor i väster äntligen blev medvetna om deras svårigheter. Förresten har de tvivelsammars dystra varningar slagit fel. Richards organisation har sedermera kunnat utköpa andra ur Rumänien.

Jag var ledsn, då Wurmbrands måste lämna Norge så snart. Men som det visade sig, skulle jag träffa dem igen förr än jag beräknat. De for inte genast för att bosätta sig permanent i Amerika. Efter Richards turné i Amerika, hade han en massa förfrågningar om möten i Euro-

pa, så de fortsatte att ha Paris till högkvarter i några månader.

I augusti 1966 reste jag på semester till Tyskland för att besöka min syster, som då bodde i Frankfurt, och Bintzea inbjöd mig att stanna över i Paris på vägen. Vem hade drömt om att besöka Paris? Jag tog emot erbjudandet med glädje.

Men då jag kom dit fann jag, att Richard var i London och predikade, och efter några dagar skickade han brådskande efter Bintzea för att komma och hjälpa honom. Reverend Stuart Harris i *European Christian Mission* hade varit i Bukarest kort efter Richards frigivning ur fängelse och hade då besökt honom. Nu hade han organiserat en predikoresa för Richard i England. Snart hade den andra "Missionen till den kommunistiska världen" grundats, i Storbritannien, med Harris som direktor.

Jag stannade kvar i Paris med Mihai. Så ofta han hade tid, tog han mig ut på sightseeing, men han fick ofta lämna mig åt mina egna påhitt, då han var upptagen med studier för sin teologie kandidatexamen. En dag var jag ensam i våningen, då det ringde på dörren. Det var en främmande herre, som tilltalade mig på franska. Jag svarade på engelska, att jag var ledsen att inte kunna franska. Han frågade mig då vilket språk jag föredrog. I tanke att göra honom helt ställd, sade jag:

"Låt oss tala rumänska!"

Han talade faktiskt rumänska! Ja, han var född i Rumänien. Han hade nyligen gjort ett besök i sitt hemland och hade där mött en gammal vän, som hade berättat för honom allt om Wurmbrands och bett honom söka upp dem, då han återvände. Han var mycket besviken över att inte ha fått träffa dem, men han lämnade en hälsning. Jag skulle säga till Richard, att man i Rumänien hade hört om hans tal i senaten. Man gratulerade honom för hans mod, men framför allt bad man honom

att fortsätta att säga sanningen, varhelst och närhelst han hade tillfälle.

Richard har skaffat sig många fiender genom att vara så frispråkig. Men han propsar på att berätta om förhållandena sådana som de är, i stället för att linda in dem i skärt silkespapper. Det är anmärkningsvärt, att större delen av motståndet mot hans arbete kommer från ljumma kristna och deras ledare. De vågar inte tro vad han säger. De önskar heller inte ta konsekvenserna. I väst har vi insövt oss i ett tillstånd av likgiltighet, nöjda med vår materiella välfärd och höga levnadsstandard, och vi vill inte bli störda med underrättelser om svält, fängslande, tortyr och förföljelse.

Sedan finns det sådana, som vandrar omkring med blinda ögon och inte vill se sanningen. Det är människor, som har vistats bakom Järnridån en eller ett par veckor eller mindre. De tas dit av kommunisternas hantlangare, vilka visar dem bara vad de vill att besökarna ska se. Dessa får bo i de bästa hotellen, äta på de bästa restaurangerna och ser sig inte omkring, då de går ut. De ser inte folk stå i kö för bröd och kött, tjugofem år efter kriget. De märker inte, att speceriaffären innehåller föga mer än vin och konserver. Ser de, hur illa folk är klädda? Har de sett en dam bära hatt? Har de ens sett en modistbutik? Har de uppfångat parfymdoften från en vacker flicka, som går förbi på gatan? Eller ens lukten av god tvål? En god tvål är en lyx, som inte var och en kan unna sig.

Men framför allt, har de sett någon skratta av glädje, när de promenerar längs en gata? Har de lagt märke till hur överarbetade alla ser ut? Vet de, att pensionsåldern för män är sextio och för kvinnor femtiofem, men att de flesta inte uppnår den åldern? Antingen dör de dessförinnan, eller också måste de sluta arbeta många år i förväg, förstörda av överarbete och undernäring. Har de besökt de kristna i fängelse eller dessas familjer?

Det är klart att alla stora män har sina belackare. Dvärgar gillar inte jättar. Och Richard är en jätte. Men han är trots allt mänsklig. Även om han försöker ignorera mycket av det som sägs och skrivs om honom, så vet de av oss, som känner honom väl, alltid när något tynger honom.

En dag var han inbjuden att tala vid ett studentjubileum. Jag hade sett fram emot denna middag, då jag visste, att jag skulle träffa många gamla vänner. Vid slutet av måltiden höll Richard sitt tal, men jag har aldrig hört honom så föga inspirerad. Jag tittade frågande över bordet på Bintzea, och hennes ögon telegraferade tillbaka, att hon skulle säga mig senare, vad som var orsaken. När vi gick ut efter alla talen, drog hon mig avsidet och sade mig, att Richard den morgonen fått ett mycket ovänligt brev och att han varit på dåligt humör hela dagen. Han hade inte ens kunnat sova under sin vanliga middagsvila.

Lyckligtvis finns det även människor som vet att uppskatta Richard. Jag har hört biskop Norderval, som är ordförande i den norska *Misjon bak Jernteppet*, säga under en predikan i en fullsatt kyrka, att han anser Richard vara den största kristna personligheten i vårt århundrade och att han betraktar det som en nåd att ha fått känna honom.

Biskopen fortsatte:

”Vid arbetet bakom Järnridån måste vi stå samman med pastor Richard Wurmbrand. Pastor Wurmbrand har måst uthärda många nedslående exempel på oginhet och misstänksamhet, något som är ovärdigt en kristen. Han är en profetröst i vår tids mörka kaos. Jag känner honom och kan ärligt säga, att det inte finns någon kristen ledare i vår tid, som jag litar på mer än honom, ty han söker aldrig sitt eget, endast Kristus.”

Biskop Norderval själv är en rese i Guds rike, så man borde lägga stark vikt vid hans ord.

I en av sina böcker skriver Oswald Chambers: "Varhelst det finns en vision, där finns det också ett rättskaffens liv, ty visionen stärker moralen." Jag tycker detta är en god beskrivning på Richards liv. Det finns något rättskaffens över honom, som inte ens hans många fiender kan förgripa sig på.

En betydande orsak till den andliga styrkan hos både Richard och Bintzea måste vara den mängd av böner, som sänds upp för dem över hela världen. I Ryssland håller kristna konstant bönevaka för dem. Till en början var allt dessa kristna visste, att en broder från ett annat kommunistland, som hade lidit mycket, hade tagit sig ut till väster för att sprida underrättelser om deras hårda öde och skicka dem biblar och praktisk hjälp. Sedan fick de veta, att han hette Richard. Därpå fick de höra hela namnet. De beslöt att bilda en bönekedja, där en kyrka bad från sex till nio, en annan från nio till tolv, och så vidare. Bör man undra över att Richard och Bintzea, med så mycken förbön, har vuxit om de flesta andra kristna? Sådan bön kan besegra allt motstånd.

Jag vet, att den opposition, som orsakat Richard den största smärtan, kommit från dem han hade känt i Rumänien. Däribland är David, som bidrog till Richards andra fängslande. Senare kom även han till väster, och han är nu pastor i Tyskland. Han och Mary besökte Norge ett par år före Wurmbrands, även de friköpta av Israelsmissionen. På den tiden arbetade jag hårt för Bintzeas utresetillstånd, och det plågade mig att höra de historier han spred om Richard, som han ju själv handlat fel mot, och detta smärtade mig desto mera, som folk trodde på honom och kände fördomar mot Richard från första början.

En del av denna opposition mot Richard har gått ut över mig, och jag har haft den smärtsamma upplevelsen att förlora vänner, som stått mig nära, på grund av min

vänskap till Richard och Bintzea. Man har öppet ställt mig inför alternativet "Antingen lämnar du förbindelsen med Wurmbrands, eller också ser du inte oss mera", och jag har svarat: "Det får ni själva bestämma om. Jag bryter inte med er. Men jag tillåter inte någon att välja mina vänner!"

När vi fick höra, att Wurmbrands äntligen skulle komma till Norge och jag glädde mig och såg fram emot att träffa dem igen, sade Lisa mig en dag:

"Jag hoppas du inte kommer att bli lika besviken på dem som på Mary och David."

Jag svarade:

"Jag är säker på att inte bli det, men även om detta skulle inträffa, så är det åtminstone min plikt att ge alla en chans."

Nu då de har varit i den fria världen i mer än sju år, har jag åter och åter igen blivit djupt rörd över att se, hur de visar mig sin tacksamhet. De låter aldrig ett tillfälle gå sig ur händerna att säga alla de träffar, att — som Richard skämtsamt uttrycker sig — "Hon är den skyldiga! Det var hon, som hjälpte oss ut!"

Jag blev mycket rörd en dag över att få ett telegram, som lydde: "Då detta är treårsdagen av vår frigivning från Rumänien, uttrycker vi vårt varma tack för allt du gjort för oss och för den underjordiska kyrkan. Tack vare dig är nu dess budskap känt av miljoner människor i världen. Må Gud löna dig! Richard, Bintzea och Mihai."

Kanhända det sanna djupet av vår vänskap visar sig i en typisk hälsning från Richard, efter det att jag förebrått honom för att inte skriva mer ofta.

Kära Anutza!

Kristus är uppstånden!

Efter sin uppståndelse hade han långa samtal med sina lärjungar. Sin heliga moder visade han sig inte ens

för, ty det behövdes inte.

Detta är orsaken till att X får femton sidor och du inte en enda. Det finns nivåer, där ord är överflödiga.

*

Vetskapen att jag har vänner, på vilka jag kan lita vad som än händer, fastän de tyvärr ofta är långt borta, har varit en stor tröst för mig i ögonblick av sorg och förtvivlan.

När därför Bintzea säger mig: "Må Herren välsigna dig för allt du har gjort för oss", kan jag utan vidare svara: "Han har mer än välsignat mig! Han har överöst mig med välsignelser, ända sedan ni trädde över tröskeln till mitt hus."

FAMILJEN ÅTERFÖRENAS

Jag stod på betongplattan på Lydda flygplats och andades in luften från fädernas land. Bakom passkontrollen stod min familj för att hälsa mig välkommen, men för ett ögonblick stod jag stilla och njöt av upplevelsen att sätta foten i Abrahams, Isaks och Jakobs land, det land, där profeterna vittnat om en kommande Messias, där Jesus själv fötts på sin tid, levat, lidit och dött, uppstått igen från de döda och uppstigit till himlen, och — viktigast av allt — till vilket land han ska komma tillbaka.

Detta ögonblick var förverkligandet av en livslång önskan, som föddes i mig många år tidigare, då jag som barn hade bevittnat glädje hos de polska *chalutzim* på deras väg att skapa sig ett nytt liv i Palestina.

Någon ropade mitt namn. Alla var där för att möta mig — Mammi, min syster och svåger, min svägerska och hennes son Norman, Lisa och några gamla vänner. Just som jag gick genom receptionshallen, fick jag syn på min äldste brorson, Jitzhak, som fått tillträde därför att han var i det militära. Jag vårdar ömt minnet av hans älskliga leende, då han såg, att jag igenkände honom. När jag passerat tullen, omslöt jag genast av ett kärleksfullt välkomnande. De hade nästan alla blommor med sig, och jag måste låna några armar för att hjälpa till att bära buketterna.

Det var pojkar, som fascinerade mig, min brors söner. Jag kunde inte ta ögonen ifrån dem, och de i sin tur verkade imponerade av sin ny-gamla faster. Senare, då vi hade blivit goda vänner, sade Jitzhak mig skrattande:

”Du ska veta, att vi var skräckslagna vid tanken på att träffa dig. Faster Rakel hade sagt oss, att du var så strikt, att vi måste uppföra oss så väl vi kunde. Jag trodde aldrig vi skulle komma att tycka om varandra!”

Vad mig beträffar, avgudade jag dem båda. I sitt temperament var de varandras direkta motsats. När Jitzhak kom hem från det militära, var det som om hemmet plötsligt överflödade av solsken och lycka. Han snattrade på i ett sträck och njöt av livet till sista droppen. Norman däremot var lugn och flitig. Han såg upp till sin äldre bror och hans ögon lyste av förtjusning, då Jitzhak berättade historier ur militärlivet.

Jag träffade inte Chaim förrän omkring två veckor efter min ankomst, då han var hemifrån i handelsflottan. När vi äntligen träffades, var det en underbar återförening. Vi hade ju inte sett varandra på tjugo år!

Jag stannade i Israel i flera månader och var alltså

där vid tiden för sexdagarskriget. Dagarna innan kriget utbröt var folk av min generation oroliga över tanken på ett nytt krig, under det att ungdomarna gladeligen beredde sig att om nödvändigt ge sina liv för Israel. För dem var det en självklar sak. Ingen tänkte därpå som en uppoffring. Det var lika naturligt som att äta eller andas att ge sitt liv, då kärleken och plikten kallade. Nej, det var inte kärleken *och* plikten. Det var *bara* kärleken! Och detta var naturligtvis orsaken till att de vann kriget — de visste, vad de kämpade för.

Detta var att se på saken ur mänsklig synvinkel. Men alla som jag talade med sedan det var över, var övertygade om att det var Gud själv, som hade kommit sitt folk till undsättning och givit dem segern. Till och med gudsförnekarna betraktade utgången av sexdagarskriget som ett under av en högre makt. Jitzhak Rabin, general i arméstaben, talade om det i just sådana ordalag med sina soldater.

Då kriget slutligen utbröt, kom det som en befrielse. Nu visste vi i varje fall var vi stod. Dagarna omedelbart före krigsutbrottet hade varit outhärdliga. Våra nerver hade varit på helspänn. Vi hörde på radion dag och natt. I min systers hem, där jag bodde, var det ideliga gräl över vilken station man skulle lyssna till. Jag föredrog BBC, som redogjorde för kriget på ett objektivt sätt — något jag inte kan säga om det nu, då det kommenterar situationen i Mellersta östern. Lisa ville höra *Kol Israel* (Israels Röst) på hebreiska, Rakel *Kol Israel* på rumänska. Min svåger var utomlands, så vi slapp åtminstone gräla med honom!

Den 9 juni satt Lisa och jag och lyssnade på den rumänska sändningen, då programmet plötsligt avbröts: "Här är en viktig nyhet: Jerusalem har intagits!"

Vi höll andan och stirrade på varandra, ögonen tårades och vi fick inte fram ett ord. Nyheterna fortsatte med att berätta om intagandet av Betlehem och Jeriko.

Nu grät vi ohämmat. Tänk, att vi skulle få uppleva detta ögonblick! Vad betyder väl inte Jerusalem för varje judiskt och kristet hjärta? Herren sade: "Jerusalem skall trampas ner av hednafolk, tills hedningarnas tider har nått sitt slut" (Luk. 21: 24). Vi hade gått in i en ny tidsepok.

Rakel och jag gick ut för att fira. Hela staden hade pryttts med israeliska flaggor och banderoller, alla blommor var utsålda, och det var även tårtorna i konditorierna. Folk som träffades på gatorna omfamnade varandra och utropade med glädjetårar: "*Baruch Haschem* — Gud ske lov!" och "*Mazel tov* — gratulerar!" Fullständiga främlingar föll i varandras armar i glädjeyra. Jag såg bara ett sorgset ansikte — på en ung flicka. Utan tvivel hade någon i hennes familj måst ge sitt liv.

Vi måste köa för att kunna köpa en tidning. Tvärs över framsidan stod det i braskande rubrikstil: "JAG PRISAR DIG, HERRE, UNIVERSUMS KONUNG, ATT DU HAR LÅTTIT MIG FÅ UPPLEVA DENNA DAG", vilket tolkade känslorna i varje judiskt hjärta i Israel.

Men kriget hade en tragisk följdverkan för vår lilla familj. I augusti skickades nämligen Jitzhak till England med andra unga män för att reparera och överta en brittisk ubåt, som sålts till den israeliska flottan. Han ville inte lämna Israel.

"Tänk om mitt land behöver mig, medan jag är borta?" sade han till mig.

Han var emellertid fullt tillfreds i England. Han hade fått se något mer av världen, fått lära sig tala engelska flytande och skaffat sig många nya vänner.

I slutet av januari skulle *Dakar* föras hem. Över hela Israel förberedde sig familjer med feberhet förväntan, mödrar och hustrur städade och putsade, planerade favoriträtter för makar och söner, räknade dagarna.

Åter i Oslo lördagen den 29 januari satt jag och lyss-

nade på morgonnyheterna, då det meddelades, att en israelisk ubåt saknades. Genast ringde jag upp nyhetsförmedlingen för att fråga, om det var en ubåt på hemväg från England. De sade nej.

Den morgonen skrev jag till Lisa: "Mitt hjärta blöder vid nyheten om den försvunna ubåten. Jag har emellertid en tröst: Jitzhak är inte med på den!"

Jag lyssnade till varje sändning den dagen, men det förekom inte något mer om ubåten. På kvällen tittade jag på TV-nytt. Några månader tidigare hade jag sett filmen *Bibeln* och hade invänt mot den scen, där Abraham — sedan Gud sagt till honom att offra sin son — springer ut i öknen och protesterar "Nej, nej!" Sannerligen, tänkte jag, vilken sorg som än drabbat dig, så bär du dig inte åt på det sättet! Nu var det första jag såg på TV-rutan *Dakar* i Portsmouths hamn, vid avfärden till Israel. Det sades, att den fortfarande saknades med sin besättning på sextionio.

Då visste jag, att vår Jitzhak var med på den. Det var som om ett åskväder hade rasat fram genom huset, det gick blixtrar genom mitt huvud och gjorde allt dimmigt och överkligt, och jag började skrika vilt: "Nej, nej!" Nu förstod jag Abraham i filmen.

Hur jag klarade mig igenom den där kvällen, minns jag inte. Jag var alldeles ensam hemma, och när min granne senare knackade på, bad jag henne komma in. Hon satt hos mig till på småtimmarna, oförmögen att säga något. Jag ringde min familj i Haifa flera gånger, men det var omöjligt att tala med dem. Vi bara grät hela tiden, så jag blev inte klokare beträffande vad som hänt.

Chaim var på sjön, då han hörde nyheten. Han flög hem från närmaste hamn och deltog i räddningsoperationen. Lisa sade mig, att de skulle ha syre ombord för fjorton dagar. Under de följande två veckorna ringde jag nyhetsbyrån varje timme, dag och natt, till dess hop-

pet var ute.

Chaims hälsa försämrades från det han hört om den försvunna *Dakar*, och bara två år senare avled även han. Jag har hört, att många föräldrar till de där pojkarna har dött eller slutat arbeta. De kunde inte fortsätta leva efter sin tragiska förlust. Ack, det finns knappast ett hem i Israel, som inte har förlorat åtminstone en kär familjemedlem. Men livet måste ju fortsätta, trots bekymren. Orsaken till att det var svårare för föräldrarna till pojkarna på *Dakar* är, tror jag, den plötsliga chocken efter växlingen från glad förväntan till namnlös sorg. Också ovissheten om vad som i själva verket hände, gör det hela svårare att bära.

Men fastän vändan över att ha förlorat två i familjen på så kort tidrymd oupphörligen gnager på mitt hjärta, har jag inte förlorat kontakten med livet. Jag har varit alltför upptagen.

Jag hade slutligen accepterat tanken på att inte få träffa Richard och Bintzea, sedan de väl flyttat till Amerika. Men i verkligheten har det blivit helt annorlunda. Ibland kallar jag mig skrattande för deras personliga resande ambassadör!

Jag har blivit van vid att få ett plötsligt telegram eller en telefonpåringning sent om kvällen, varvid jag ombeds lämna allt och fara till London eller Basel eller Stuttgart för att uträtta ett brådskande ärende åt Richard. Jag har till och med haft glädjen besöka flera länder bakom Järnridån för att bringa hjälp åt lidande trossyskon.

Eller ibland är Bintzea ensam i Europa och vill att jag ska hjälpa henne med något. Hon ringer mig, och vi träffas i något land och arbetar tillsammans. Det är ett spännande liv, där inget kan förutsägas, men där det inte heller saknas lustiga ögonblick, som den gång, då de tillbringade en sällsynt semester med mig i Norge på

sommaren 1968. Richard fick ett telegram från Amerika om att infinna sig där för ett viktigt möte. Han hann precis göra detta, innan han reste till Sverige, där han skulle tala i flera möten. Bintzea stannade kvar hos mig, ivrigt väntande på nyheter. Då ett telegram slutligen kom, öppnade hon det feberaktigt och läste: "Sensationella nyheter! Jag älskar dig. Richard."

Richard och Bintzea tillbringar numera cirka halva året i Amerika och resten av tiden med att resa runt i världen och tala vid möten och berätta för människor om behoven i de kommunistiska länderna samt organisera missionsarbetet bakom Järnridån. Så fort de är i Europa, brukar jag förena mig med dem, åtminstone under en del av tiden, och resa med dem. När folk avundas mig alla tillfällen att se så många olika länder, måste jag förklara, att jag sällan har tid att bese någon enda av de välkända platserna och byggnaderna. Men vad jag gör, så är det att möta en stor mängd intressanta människor, som arbetar med oss under målsättningen att vinna den kommunistiska världen för Kristus.

Gud kallade mig i medelåldern, en till hälften invaliderad, som för några år sedan inte ens ansågs kunna arbeta bakom ett kontorsbord, till en den mest spännande och givande uppgift. De senaste åren har givit mig de mest välsignelserika upplevelser, jag någonsin kunnat föreställa mig.

Jag var med om den första världskonferensen med *Missionerna till den kommunistiska världen*, där representanter från alla kontinenter hade strålat samman för att diskutera strategin. I ett inspirerande anförande presenterade Richard för oss sin vision om framtiden. Han erinrade oss om att vårt arbete i de kommunistiska länderna endast var en ringa aspekt av en vida mer omfattande kamp.

Vår uppgift är världsvid. Vårt syfte är att bekämpa kommunismen, varhelst den existerar och varhelst den

söker sig nytt fotfäste — i universitet och arbetarrörelser i väster, i hoppet och strävandena inom de nyblivna självständiga staterna, i de hitintills underutvecklade områdena i världen.

Vi måste arbeta oförtröttligt på att hjälpa dem, som förtrycks av kommunisterna, och samtidigt försöka vinna kommunister och ateister för Kristus. Vi måste även väcka våra medkristna och dem av andra religioner. Vi får inte bara titta åt öster utan åt väster, norr och söder, överallt sökande att vända människors sinnen bort från kommunisternas falska doktriner till den levande sanningen om universums Gud.

Det finns bara en väg för att göra detta: genom att låta oss själva fyllas så mycket med vår Herres och Mästarres Ande, rätt igenom våra liv, att vi inte kan undgå att draga många efter oss. Detta kommer att bli begynnelsen av ett nytt, oblodigt korståg, vars utgång inte kan bli något annat än världens räddning ur klorna på den röde draken samt förberedandet av Kristi rike på jorden.

Den visionen har givits åt ett fåtal — åt de stora i Guds rike. Men förverkligandet därav är en uppgift för de många, de små, de svaga, de obetydliga, vilkas plikt helt enkelt är att ta itu med det arbete, som ligger för händer.

Gud använde mig, en av hans minsta, för att lösköpa Wurmbrands. I sin tur har de, två av hans väldige, brukats av honom för att börja ett mäktigt verk, vars resultat inte kan överblickas på denna sida om himmelen.

ANUTZA MOISE
t.h. med Sabina
och Richard
Wurmbrand

LÖSEPENNING FÖR WURMBRANDS

ANUTZA MOISE var knappt åtta år gammal och uppväxt i ett judiskt hem, då hon av stark inre övertygelse tog emot Jesus som sin Frälsare. Det hände i Rumänien år 1922. Här berättar hon om sin uppväxt, om judeförföljelserna och om Rumänien i krig.

En novemberkväll 1938 träffade hon för första gången RICHARD och SABINA WURMBRAND, ett nyomvänt judiskt par, som alla tycktes tala om i Bukarest.

Anutza Moise blickar tillbaka och märker, hur Gud i detalj hade planlagt hennes liv. Med sin oändligt svaga hand i Guds blev hon medlet till familjen Wurmbrands underbara räddning ut ur kommunistisk fångenskap och därigenom startknappen till ett missionsarbete av sällan skådat slag — De kristna missionerna till den kommunistiska världen.

EVANGELIIPRESS - ÖREBRO

Ca-pris 11:75 inkl. moms

ISBN 91 7038 021 x